

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA
(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY
(2005. december – 2007.)

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC (vers)

DEMÉNY PÉTER (esszé)

LÁNG ZSOLT (kritika)

SZABÓ RÓBERT CSABA (honlap)

VIDA GÁBOR (próza)

Tördelőszerkesztő:

MOLNÁR ROZÁLIA

Korrektor:

SZÓCS KATALIN

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

KOVÁCS ANDRÁS FERENC:

Shakespeare: Prospero elköszön (Versfordítás) ■ 5

BÁNKI ÉVA:

Ki ne nézz, be ne nézz...! (Karcolat) ■ 7

JÁNOSHÁZY GYÖRGY:

Ne könyvekben...; Csillagok; Felemás tájkép, felhőkkel;

Születésnapon; Ex oriente lux; Királyi göggel... (Szonettek) ■ 10

ZSÁGOT ANDRÁS:

Kalandozások a helyesírás világában / XX. (Novella) ■ 14

CZEGŐ ZOLTÁN:

Az utolsó vonulás (Vers) ■ 30

HORVÁTH PÉTER:

Kedves Isten (Regényrészlet) ■ 31

BARTHA LÁSZLÓ ZSOLT:

7/hetes; kávé (Versek) ■ 39

SERFŐZŐ KRISZTIÁN:

aznap; macska; 1, 2, 3, 4... (Versek) ■ 41

BENEDEK SZABOLCS:

Retrothriller (Regényrészlet) ■ 43

KALI ÁGNES:

Vallomás arról, milyen fejezet lenni; Érted; Festeni tanítottal;

Ha én főzném Jézus utolsó vacsoráját; Változatok

fürdőzéseimre (Versek) ■ 52

VISKY BENCE:

Ei; Olivérhez; Címtelen; Címtelen; Címtelen; Címtelen

(Versek) ■ 57

GYÖNGYÖSI BÁLINT:

A bűvész (Novella) ■ 60

VASZILIJ BOGDANOV:

Ricardo Reis Szibériában (Versciklus) ■ 65

FÓRUM

BALÁZS IMRE JÓZSEF:

Változatok belső nézőpontra (Déry Tibor erdélyi vonatkozású prózájában) ■ 75

SÉTATÉR

SZŐCS IMRE:

Marguerite Duras. Pontosan száz év magány. ■ 86

NÉZŐTÉR

BENKE ANDRÁS:

Kettő az egyben – A nagy füzet ■ 90

KÖNYVHUZAM

LÁNG ZSOLT:

Emlék és valósága (Herta Müller: *Szívjóság*; Bodor Johanna: *Nem baj, majd megértem*) ■ 98

TÉKA

PARÁSZKA BORÓKA:

Kannibál regény (Csaplár Vilmos: *Edd meg a barátodat!*) ■ 102

TALÁLT VERSEK

WILLIAM SHAKESPEARE:

Prospero epilógusa *A viharból* (Angolul – illetve Szász Károly, Babits Mihály, Mészöly Dezső, Eörsi István, Tandori Dezső, Jánosházy György, Nádasdy Ádám fordításaiban) ■ 106

WWW.LATO.RO

archívum / szerzők / hírek / Látó Színpad – képek / linkek / szemle / Látó-repertórium

Kovács András Ferenc

SHAKESPEARE: PROSPERO ELKÖSZÖN

Egy fordítás – két változat
„A vihar” epilógusára –

NYOLCASOKBAN

Minden varázsom megkopott,
Saját erőm fogy, ellobog –
Halvány s kevés. Most rajtatok
Áll – itt még fogva tartatok,
Vagy elbocsáttok Nápolyig.
Ne hagyjatok már fájnóm itt,
Hisz trónom visszatért – enyém,
S meg sem toroltam vétket én...
Ne tartson pusztá szigeten
Igétek – oldja zsinegem
Kötését tapsos ujjatok,
S légáramot ti fújjatok
Vitorláimba! Tetszenem –
Ez volt a cél... De nincs nekem
Több szellemem, varázslatom –
S veszek, ha meg nem váltatom
Imáttal, mi átitat
Feloldva majd hibáimat.
S mint bűnötökre kegy fakad –
Úgy hagyjatok: legyek szabad.

A *York napsütése zengő tombolás* című kötetből, amely a júniusi Könyvhétre jelenik meg a Magvető Kiadónál.

TÍZESEKBEN

Minden bűbájam légbe szétszakadt,
Erőm kevés, mi még enyém maradt –
Mind gyöngébb lesz. De most ti döntsetek:
Rabságotokban száműzött legyek
Itt, vagy Nápolyba küldtök... S lesz remény,
Hisz hercegségem visszanyertem én,
És megbocsáték bármit bárkinek –
Varázsigeitek ily sivár sziget
Mélyén ne kössön! Mind felmentsetek –
Viharzó tapssal víg, kegyes kezek
Vitorláim dagasszák, mint a szél...
Másként nem érem el, mi tiszta cél
Volt nálam: puszta tetszés. Nincs nekem
Művészi bájam, bűvös szellemem –
Csak kételyem, csak bánat s vád zokog,
Ha égre nem tör már fohászatok,
S föloldozást a mennyből nem fakaszt.
Minden hibára, bűnre lesz malaszt,
S ha bűnötökre régvárt kegy fakad –
Ti váltsatok meg, hadd legyek szabad.

KI NE NÉZZ, BE NE NÉZZ...!

Eltörted? Elrontottad? Elvesztetted?

Kicsi vagy. De már csak néhány percet kell eltöltened. Alagút vagy pince? Mindegy. Nem szólnak hozzád – hogy is szólnának? Egyedül vagy, bűnös vagy, sötétség, bűnbánat, könnyáztatta falak. Bocsánatot kérek persze: most már soha többé, csak még az egyszer; én soha többé, soha, soha, soha, ígérem. De a felnőttek nem bocsátanak meg, és akárhogy igyekszel, jön a következő dolog, amit elrontasz. Elrontasz, eltörsz vagy elvesztesz. Egy tolltartó, egy kesztyű, vagy egy pohár, ami akkor ripityára török, ha a kezébe veszed. És csak egyre rosszabb lesz ez az alagút vagy pince. Egyre több órát töltesz benne.

De semmire se megyünk ezzel a gyerekekkel!

Menj a helyedre, mert önző vagy! A te helyed, az *egyetlen* helyed, ez az alagút vagy pince, ahol minden nap mélyebbre süllyedsz. Látod ezt a sok ragyogó, idegesen hunyorgó szemet? Falhoz lapuló, számkivetett állatok, akik nappal ki sem merik nyitni a szemüket. Éjszakai férgek, talán a szüleik száműzték őket. Ők vigyáznak rád, vagy te vigyázol rájuk? Olyan nagy a sötétség, hogy sosem tudod meg.

Ha bocsánatot kérsz, akkor kijöhetsz. Akkor mit bánom én, elronthatsz, eltörheted, elvesztheted. De túl sokat eszel, te gyerek! És nemcsak zabálsz, hanem túl sokat kakálsz, túl sokat pisálsz. Egészen másképp, mint a többiek. Valami nincs rendben veled. Még a levegőt is rosszul veszed! Akarod, hogy egy orvos megvizsgáljon? Majd meglátod, hogy mit csinál veled az orvos!? Nem akarod...? Akkor majd mi. Tátsd ki szépen a szád! Pfüúúúj...! Hát nem is csoda. Tedd szépen szét a lábad! Nem fogadsz szót? *Hátmiazúristenvan?* Nem akarod...? Akkor méssz a kórházba! Nekünk nem kell hibás gyerek, aki mindent elront, eltör, elveszt, tönkretesz. A pohár, hát nem láttad? Ahogy a kezébe vette... Mi utáljuk az ilyen nemtudom-milyen gyerekeket! Méssz a pincébe!

Tűzet viszek... De nem engedek, nem megyek.

Aztán mégis engedek. Nagy férfitenyér vizsgál, férfi, férfi, férfi. Ez a másik apa, ez az új, idegen apa talán majd a sötétségtől is megszabadít. Látod,

ugye? Nem látom, nem látok semmit, de szót fogadok, mért is ne. Beteg vagy, és én most megszabadítalak. Beteg vagy, kislányom, de én majd kigyógyítalak... *akurvaéletbe*. Fájni fog, de nekünk nem kell beteg gyerek, egy ronda, beteg gyerek, aki mindent eltör, elront, tönkretesz. Tüzet viszek, tüzet, tüzet – és egyszer csak felrobban a sötétség bennem. Felrobban egyszer, kétszer, háromszor. Apa megkönnyebbül, anya nevet. Hát látom, *ez* kellett neked! De nincs vége: már a harmadik kéz keresi bennem a betegséget. Pfúj, te tényleg undorító vagy! Lopós, törős, önző gyerek! Hát nem csoda, hogy kerül a többi gyerek az iskolában! Pfúj! Mindent tönkretesz, elvesztesz, elrontasz.

Úgy látszik, semmi sem segít. Egyre rosszabb vagy. Egyre több időt töltesz el az alagútban. Pedig ők mind csak jót akarnak.

De nincs szerencsénk, mondják, ezzel a gyerekekkel! Nemcsak mindent elront, elveszít, elhagy, tönkretesz, hanem *azt* akarja, mindig csak *azt*. Egy malac, egy rongy, egy átok, mi már nem bírunk vele. Kerüli a többi gyerek, mert mindent elront, elhagy, tönkretesz. Ha csak szólunk hozzá, reszket. Látjuk a szemén, hogy *az* kell neki, *az* kell neki éjjel-nappal, megállás nélkül. Ezért eszi a fene! Nem engedhetjük a többi közé, mert nemcsak malac, aki mindent eltör, elveszít, tönkretesz, hanem hazudik is. Képes arról hazudozni, hogy..., ó, szégyen lenne elmondani!

Mész a pincébe! Malac vagy, bűdös vagy! Amíg meg nem gyógyulsz, nem ehetsz velünk. Amíg meg nem gyógyulsz, nem ehetsz semmit. A sötétség majd jót tesz neked! De ha ennyit sírsz, hogy fogsz meggyógyulni? a hibáidból kigyógyulni? Ki szeretne egy hisztis gyereket, aki mindent elront, elveszít, tönkretesz? Aki hazudik? Akit mindenki kinevet? Egy malacot, aki nem is akar a saját szobájában aludni? De nem hagyunk magad-ra, ne félj, meggyógyítunk, ha befeketedsz is.

Anya jó, apa jó. Addig nem adnak enni, addig vigyáznak rám, amíg meg nem gyógyulok.

Menj innen, ne is lássalak! Menj innen, mert szétverem a pofádat!

Lassan befeketedem a gyógyulásba.

Tüzet viszek... Talán nem is alagút, hanem egy pince, ami velem sülyed egyre mélyebbre. Lángot viszek, lángot, igen. Ki ne nézz! Be ne nézz! Mindenhol sötét, nedves, száműzött állatok – ők is hibásak, ők is mindent tönkretesznek, elrontanak, ezért maradhatnak velem. Tüzet viszek, és lehunyt szemmel lépkedek, lehunyt szemmel, mindig egyre mélyebbre. Már nem akarok hazamenni. Nem akarom, hogy a többiek lássanak, ahol én járok, ott a sötétség már megtelt ragyogással. Talán majd denevér leszek.

És szót fogadok a szüleimnek, szót fogadok majd mindenkinek. Még pár év, és én vigyázok a megvert, elrontott gyerekekre, akik mindent elhagynak, eltörnek, tönkretesznek, ügyelek, hogy meg ne szökjenek, hogy mindig sötét legyen, ügyelek, hogy ne fecsegjenek a titkainkról feleslegesen.

Ez lesz a birodalmad. Ha majd belefeketedsz.

És aztán az éles fény. Az a kínos figyelem, a szabadulás. *Micsoda család!* Már csak pár napot kell kórházban töltened. Utána visszajövünk, elviszünk, kihallgatunk, rendbe teszünk. Veled egyetértésben, magától értetődően, természetesen. Nem lesz több sötétség, és nem lesz több pince. Majd együtt, meglátod, egyetértésben, magától értetődően. Nem voltál még soha kórházban? Nem voltál még soha nagyvárosban? Nem voltál még ilyen nagy házban? Én már mindenhol voltam, felelem.

Kozmáné, Fenyvesné, Törökné. És a *hívj csak Katinak!*, a lány a családsegítőből. Most már megnyugodhatsz, mondják: vége-vége-vége. Most majd hozzákezdhetsz, visszatérhetsz, majd mindent megbeszélve, szép egyetértésben. Irtózatos ez a túlerő. És irtózatos ez a hirtelen verőfény.

A fény nem néz vissza rád. Nem úgy, mint a sötétség.

Leoltjuk, persze, ha azt szeretnéd. De mért nem mondod magadról soha, hogy *én*. Belezavarodunk, hogy úgy beszélsz magadról, mintha én te lennék. Vagy te én. De egyik sem teljesen... néha nem értjük, kiről beszélsz.

Anyá, apa. Ők bizony soha nem féltek tőlem. És nekik mindegy volt, hogy hogyan beszélek. Hogy én vagy te. De itt a kórházban kijebbn húzzák az ágyamat, talán hogy el ne ejtsem a poharakat, hogy meg ne fertőzzem a többi gyereket. Mert rettenetes ez a sok figyelem. Az ígéret, hogy egyszer majd bosszút állnak értem. Hogy ez nem történhet meg. Hogy egyszer én is olyan leszek, mint a többiek. Hogy már nem *én*, nem *te*, hanem *ő* leszek. Ebben a rettenetes alagútban, ami azt hazudja magáról, hogy szabad és verőfényes. És hogy egyetértésben...

De ne féljetek! Én tüzet viszek. És mindig hazafelé megyek.

NE KÖNYVEKBEN...

Ne könyvekben kutasd a tegnapot:
érett ész holt betűben ne keressen,
az élő múltat nem találhatod
fáradt papírokban, kopott kövekben.

Lelkedben hordod múltad, önmagadban:
évezrek formáltak kívül, belül,
dús örökség a múlt, és halhatatlan:
ezt hagyod a jövőre örökül,

hogy munkáljon évszázadokig épen
új nemzedékek eszében, szívében,
fényénél önmagukra leljenek.

Ha goromba hozzád a sors, ha kedvez,
ápolj s hagyd hátra örökségedet,
maradj mindig méltó „ember” nevedhez.

CSILLAGOK

Tán millió év óta már, az ember
a csillagokat figyeli, csodálja,
és fürkészi kíváncsi, vizsla szemmel,
mit rejthet a fenséges égi pálya.

Forró agyakban érnek is a tervek,
betörni a csillagbirodalomba,
s ha minden lappangó kincset kinyertek,
onnan indulni viláгурalomra.

De nem! A csillagos bolt csak legyen
szerelmesek lámpása, rejtelem,
isten kéz alkotta műremek,

szép, mint az angyal arca, nászi ének,
maradjon meg örökre gyermekek,
vándorok és poéták örömének.

FELEMÁS TÁJKÉP, FELHŐKKEL

Ahogy fehér kendőcskék lengenek
vonatablakból gyermekek kezében,
fodros szélű, kis fürge fellegek
úgy integetnek a tavaszi égen.

Búcsúznak... s táguló ablakon át
zuhog a fény az ébredő világra,
megcsókolja az alvó orgonát,
s kibomlik május illatos virága.

De jaj, megreszket a reggeli csend:
szennyos utcákon harc dúl odalent,
torzsalkodás és vérontás, zshivaj...

Uram, mért ily visszás a földi élet,
mért marja a lelkünket ennyi méreg:
irigység, gyűlölet, ezernyi baj?

SZÜLETÉSNAPON

Egy évvel több megint. Nem számolom:
túl sok van már. Sorsom bealkonyult.
Hátam mögött gyűl, egyre gyűl a múlt:
árnyéktenger sziklás hegyoldalon.

Mélyéből bús kísértetként kikelnek
eltemetett esztendőik ásatag
emlékei, százszor megbánt szavak,
csalódások, fájdalmak és szerelmek,

kifakult arccal régen elfelejtett
iskolatársak, messzi temetőben
porladozó, egykor baráti lelkek,

a Semmiből szüremelő, gyöngye hangok,
hogyan utoljára elbúcsúzva tőlem,
megkondítsák fölöttem a harangot.

EX ORIENTE LUX

Keletről jön a fény? Nem, nem lehet:
bölcsek szent könyvek világát házi bomba
gyilkos füstjével oltja ki naponta
a fundamentalista őrület.

Talán Nyugatról? Trösztök hosszú karja
új szolgaságra hajtja a fejet,
szédült euromuzsikok felett
nem fénylik más, csak bankárok szivarja.

De ragyog Isten Napja odafenn,
és fénye egyformán mindenki jussa,
az süt cigányra és politikusra.

Uram, őrizd lámpásod éberem,
hogy el ne lopják, mint vasat, rezet,
sötétből nyúlókáló, enyves kezek.

KIRÁLYI GÖGGEL...

Királyi göggel, méltóságosan
görgeti, s fenséges halálra szánva
ömleszt a rejtelmes óceánba
fáradt vizét az elaggott folyam.

Látszat-halál ez, nem sírjába dőlt:
a végtelenben új életre támad,
számlálhatatlan cseppje szerteárad,
és megtelik velük az ég s a Föld.

Megújult kedvvel lebegnek maholnap
habos felhőkben a fejünk felett,
és húsvétkor friss záporral locsolnak,

hirdetik a megifjító tavaszt,
mely telek romján újra életet,
rügyet, virágot és búzát fakaszt.

Zságot András

KALANDOZÁSOK A HELYESÍRÁS VILÁGÁBAN / XX.

Kalandozások a helyesírás világában – ez lesz művünk címének egy része azért, mert kezünkbe vesszük a Magyar Tudományos Akadémia kiadványát, A magyar helyesírás szabályait (2006), s pontról pontra haladunk, ha egy dőlt betűs példaszót találunk, azt rögtön felírjuk magunknak egy külön papírra, s ha elég dőlt betűs példaszó gyűlt össze, akkor ezeknek a példaszavaknak a műbe illesztésével írunk egy novellát vagy valamit.

A huszadik részben, ebben a részben a szabályzat 125. c – 131. b pontjaiban szereplő szavaiból írunk alkotást, nem biztos, hogy minden szót beleteszünk, de igyekszünk.

Művünk célja kettős, bebizonyítjuk, hogy tudunk helyesen írni, másrészt a helyesírára szeretnénk nevelni az embereket.

JÓZSEF ATTILA SZÉKESFEHÉRVÁRON

Pár hete írtam a székesfehérvári lakótelepek közül ötről vagy hatról, nem emlékszem, közben mélyhűtött söröcskét iszogattam, erre emlékszem, s arra is emlékszem, megesküdtem volna, egy év is eltelik, míg majd újra Székesfehérvár jó papírra vetendőként.

De úgy látom, Székesfehérvár idő előtt jó. Írhattam volna egyik testvérvárosunkról is (azért a miénk a testvérváros, mert Székesfehérvár, tagadom, nem tagadom, egy részben az enyém is, itt születtem, itt szomorkodom most is), de József Attila Magyarországon kívül csak Franciaországban járt, a semmiről nem tudok írni. Párizs nem testvérvárosunk. S József Attila nevét most kötelező a címben elhelyezni. Így: József Attila x helyen. S az x most Székesfehérvárt jelenti, én rajongok a megdöbbentő, nem mindennapi címekért, magam elé képzelek egy hatvanéves bácsit, aki háromszor is megnézi: József Attila Székesfehérváron. Nem hiszi, azért nézi háromszor.

Milyen boldogság szórakoztatni, ugye írok, ugye költök, ugye mindenki?

Megdöböntő, hogy József Attila Székesfehérváron, mert a legszékesfehérváribb székesfehérvári se hitte, hogy a nagy József Attila járt itt, se nem hitte, se nem tudta. Megdöböntő emiatt a cím.

A semmiről nem tudok írni mindig.

Járt József Attila Székesfehérváron? Ha nem járt, akkor mégis a semmiről írok.

Járt, igaz, hófehér motorcsónakot nem adtak neki, menjen egy kört a mai Szabadművelődés Háza melletti tavon, de ha Párizs szívesen látta, Székesfehérvárt se csukták be József Attila orra előtt.

Máshol nem járt, csak Franciaországban, úgy emlékszem.

A közhírré tétel elmaradt, akkor, mikor jött, egyetlen újság se tudósított róla, hogy érkezik Attila, a pestiekért nemigen lelkesedtek városunk lakói se. Városunk lakói se, meg környékünk lakói se. (Városunk, mondom, itt születtem, itt élek, ha majd másutt élek, mást nevezek városunknak. Szomorkodjanak, akiknek a feladatuk mindenhez megjegyzést fűzni.)

Tegnap sétám során a bokor mögött láttam egy idős férfit.

Esterházy Péter volt ő, a népszerű író, ekkor tehát legalább két író búslakodott Fejér megye székhelyén, Esterházy Péter s én.

Esterházy Péter rendszerint naponta beszél telefonon aktuális szerelmemmel, megtudakolja ekkor Esterházy Péter, miről írok, miről írtam egy hete, miről fogok írni egy hét múlva.

Bennfentes.

Esterházy Péter két órával ezelőtt egy óriási tálat vett maga elé, húsz darab barátfüle a tálon, két órával ezelőtt megette az első barátfület, épp abban a pillanatban, mikor én leírtam a nagy ká-t, a Kalandozások a helyesírás világában / XX. nagy ká-ját.

Esterházy Péter mindent tud, emiatt tud mindenről írni.

Tegnap egy bokor mögött láttam Esterházy Pétert.

Tegnap egy bokor mögött láttam Esterházy Pétert, s az iskola kapuja megcsikordult.

Nyikordult, írtam először, de a csikordul szokottabb.

Tegnap egy bokor mögött láttam Esterházy Pétert, s az iskola kapuja megcsikordult, és a tápanyagszegény föld köhintett, már-már szólt, rimánkodott, szerves trágyára áhítozik.

De a világ gondját nem veszem a nyakamba, a tápanyagszegény föld kétségbeesett jajszavát se vettem a nyakamba, csak Esterházy Péternek in-
tegettem tíz-tizenöt méterről, hátha mondana valamit nekem.

Esterházy Péter hosszan tartó gondolkodás után (általában sokáig gondolkozik, főképp a legkülönfélébb emberi viszonyain), Esterházy Péter hosszan tartó gondolkodás után lassan, mint egy álmos folyó vize, odaballagott hozzám.

– Csak három mondat – üdvözöltem e három szóval a közeledő író.

– Igen, körülbelül három mondatot mondok neked. Jól ismersz. De tíznel nem többet. Búcsúzással együtt se. Írtál pár éve egy novellát, melyben én is szerepelek, szerepelek benne az idők végezetéig, el ne felejtse, hogy a mostani, a *József Attila Székesfehérváron*, annak a novelládnak a párja.

– Nem, nem a párja.

Esterházy Péter meglepődött, hogy ellentmondtam neki. Ám például a park virágágyai a gyönyörű rózsákkal s árvácskákkal ügyet se vetettek rá.

Pedig szentül hittük, fontosak vagyunk, fontos a beszélgetésünk még a rózsáknak is.

Esterházy Péter velem nem szeret vitatkozni.

Mérgesen rám nézett Esterházy Péter, miután azt mondtam neki, nem értek egyet vele, s azt mondta, de a párja, az Esterházy Péter-es mű párja a József Attila Székesfehérváronnak, s hogy a párja, azt mindenképpen említsem meg a József Attila Székesfehérváronban, s ezt követően szinte elfutott mellőlem.

Jó, ő azt mondta, a párja, de egyáltalán és teljesen és valójában nem a párja. Mostantól szándékosan úgy írom, erős villanyvilágítás mellett se lehessen párhuzamot felfedezni.

Erős villanyvilágítás – ezt a stílustalanságot az író gép billentyűi úgyse fogják leírni. Bár annyian hagyják, hadd írjon a tolluk bármit, énnekem se kell szigorúan vizsgálni a sorokat. Főképp a saját soraimat nem.

Csak ne hívtam volna rá fel a figyelmet. Talán a gyorsan olvasóknak nem is kaparta volna a szívét.

Az író gép billentyűi leírják holnapután az erős villanyvilágítást, öten-hatan piszkálgatták már e legféltettebb kincsemet, az író gépemet, teljesen érzéketlen szegény, azzá tették.

Egy novella, melyben időnként megjelenik Esterházy Péter – erre gondolt Esterházy Péter, ezzel állította párhuzamba a József Attila Székesfehérváront.

József Attila a régmúlt költője, több mint száz éve született, a száz évvel ezelőtti földalatti nem hasonlítható a maihoz. Más ruhában utaznak az emberek, mást esznek, nem párja egyik a másiknak.

Szélvédett vitatkozás: az ellenfél nincs jelen. Nem hallom a szemben-
álló kétségbeesett érveit, csak én sorolom a sajátoméit.

Sajátoméit – de szép szó, tán igaz se, most még átírhatom, gyanúsan ki-
lóg a mondatból.

Esterházy Péterrel erről beszéltem volna, nyelvtanról, szívesebben, nem
holmi párokról.

Sajátoméit – értelmes-e ez így, ha értelmes, ha nem, többet nem írom le.

Erős villanyvilágítás – ez a művem a kibicsaklásokról, a gyanús kifeje-
zésekről lesz híres, de ha a nyomda szedőterme felrobban az erős villany-
világítás szókapcsolat miatt, akkor se veszem ki, akkor se teszek be mást.

Megszerettetem a világ népeivel azt, hogy erős villanyvilágítás, fizetek
az amerikai elnöknek, az egyesült államokbelinek, többször mondja el an-
golul, s fizetek néhány szépségkirálynőnek is, többször mondják el.

S magam is, ha nem felejttem el, érveket sorolok itt, most, ebben, húsz-
huszonöt soronként, érveket sorolok az erős villanyvilágítás mellett.

Érveket sorolok, ha nem felejttem el.

Érveket sorolok, ha nem felejttem el, s ha találok érveket.

De most már nagyon sokat írtam Esterházy Péterről, sokat az erős vil-
lanyvilágításról, holott nem Esterházy Péter a címem, holott nem Erős vil-
lanyvilágítás a címem.

Hanem más.

Ettől kezdve Esterházy Péter és a lakóház pincéje barátságot kötnek, a
gondolataimban biztosan, Esterházy Pétert kiiktatom a társadalomból, ne
zavarjon, ne legyen jelen.

Éljen József Attila!

Éljen József Attila Székesfehérváron!

Székesfehérvár József Attila korában előítélet-mentes város, de ha nem
előítélet-mentes, József Attila akkor is szorongás nélkül léphetett le a vo-
natról itt, szülővárosomban. Majdani szülővárosomban.

József Attila szorongás nélkül lépett le a vonatról Székesfehérváron?

Hányszor járt József Attila Székesfehérváron?

Hány kérdést megfogalmazok, büszkeség tölt el emiatt, mennyi kér-
dés, s valamennyi kérdésben ott rejtezik Székesfehérvár, ott rejtezik József
Attila neve.

József Attila szorongás nélkül lépett le a vonatról Székesfehérváron?

Jaj, de kegyetlen kérdés ez.

József Attila mindig szorongott, vonat közelében sem mérséklődött, de
fokozódott ez a lelki baj.

Válaszra váró József Attila-i kérdések. Ma az adóbevallás-köteles tevékenység vet fel ennyi kérdést.

Ám az elsőre megadtam a magam válaszát, a közeljövő nagy tettének nevezem a második válasz (melynek kérdése, hányszor járt Székesfehérváron József Attila) kigondolását, világba üvöltését.

Közeljövő = 2–3 soron belül.

Kérdés tehát: Hányszor járt Székesfehérváron József Attila?

Válasz tehát: Mit tudom én.

Naaaaa!!!

Ezt a választ nem engedem meg magamnak, a világ nyolcvanöt százaléka a túlérzékenység miatt eszik füvet ebédre, én pedig odavágom: mit tudom én. A nyolcvanöt százaléknak is odavágom, meg a tizenöt százaléknak is odavágom.

Pellengérré állítás.

– Ez az író – mutatok jobb kezem mutatóujjával magamra – vétett.

– Választhat a vétkes – folytatom –, hogy vagy tisztességes mondatot ír a *mit tudom én* helyett, ha marad a *mit tudom én*, akkor büntetésből ez az író soha nem lesz nyugdíjjogosult, megemlegeti még a *mit tudom ént*.

Csend.

A gépkocsi alváza száz méterre, ha kattant volna, mindenki hallotta volna.

Akkora volt a csend mondatom után.

De a gépkocsi alváza nem kattant.

Általút.

Illetve nem általút, mert az általútnál három irányba mehetünk tovább, a saját magam fabrikálta jelenetben csak két lehetőség közül választhattam.

Vagy visszavonom a *mit tudom ént*, vagy munkaképes korom után nincs állam szavatolta jövedelem, nyugdíj.

Jaj, József Attila, inkább ökölvívás, mint irodalom, minden szó ellenfél, minden szó a gyilkosom, földrengés, gépkocsifényszóró mellett körmölök nagyítóval, nehogy hibát vétsek.

Hányszor járt Székesfehérváron József Attila?

A válasz nem a *mit tudom én*. Könnybe lábadt szemmel horgasztom le a fejemet, öregkoromra gondolok, arra, hogy hozzák mégis a nyugdíjat nekem is.

Hozzák, mert a válasz nem a *mit tudom én*.

(Holnaputáni tevékenységemmel vajon keresek-e annyit, mint a maival? Mert a maival, azzal, hogy kijelentettem, visszavonom a *mit tudom*

ént, kimondhatatlanul sok pénz vándorolt hozzám. Hetvenévesen disznóhús lesz az ebédem! Ó, gazdagság, egy apró tettért cserébe.)

Mosolygok a szembejövő emberekre, gazdagság, pénz, városom atombombamentes, a tengeralattjáró-támaszpont messze létesült tőlünk, nem ok nélkül mosolygok a szembejövő emberekre.

Mosolygok a szembejövő emberekre.

De csak addig, míg az iskolaorvos nem figyelmeztet, válaszra vár a mondat (hányszor járt Székesfehérváron József Attila?).

Holnap délelőtti teendőm: gondolkodom, hányszor járt Székesfehérváron József Attila.

S nem vágom oda: mit tudom én.

Bram, bram, bram.

(Az előbbi sor időmúlást érzékeltet.)

Másnap délelőtti napsugár süt az ablaküveg háromnegyedére. Ám ez elég, hogy fejtörésre serkentsen, mert az ablaküveg a szobám ablaküvege, szembenézek a feladattal, hányszor járt Székesfehérváron József Attila.

A gyorsan öló mérgegyetlensége hasonlatos a következő mondatom kegyetlenségéhez.

Egyszer biztosan járt József Attila Székesfehérváron, 1937-ben, amikor vonattal átutazott, a végcél Balatonszárszó volt.

Igen, itt az istennyila belecsaphat a házamba, a rögtönbíráskodás kötelel rajzolhat a nyakam köré, elvihet a sátán, mert ennél kegyetlenebbet még soha senki nem írt, s ahogy végigtekintek munkatársaimon, 2505-ig a helyem megingathatatlan lesz a pokol mélységeiben.

1937-ben járt József Attila Székesfehérváron.

Megállt-e József Attila vonata Székesfehérváron?

Lényegbevágó kérdés.

Ha Szárszón megállt, Székesfehérváron is megállt.

József Attila vonata két-három vagy öt percet Székesfehérváron állt 1937-ben, akkor se tűnt végeláthatatlannak a pályaudvar vágányainak sora, legfeljebb hét, mint ma, de inkább öt vagy hat.

Oh, József Attila Székesfehérváron!

Ül a vonaton, sok az üres hely, költőnk cinóbervörös emlékkönyvbe ír bárgyúságot.

Nem tudom, nem tudok semmit, csak a legvalószínűbbeket mesélem el.

Attila egyedül utazik, úgy egyedül, hogy nem ismerőssel.

Külföldre utaztakor, legutoljára, azt hitte, visszafordul, rémképek, de most Szárszó közel, s nem szel át országokat, csak megyéket.

Attila a vonaton ír, emlékkönyv a kezei között, alig valaki a kocsiban, négyen-öten, s felismeri a költőt egy vagy kettő. A háttérben mozgó kalauz szó szerint tudja Attila két költeményét, de azt nem veszi észre kalauzunk, az egyik utas a *Tiszta szívvel* alkotója.

A zajos vonat Székesfehérváron áll pár percet, ezt már senki nem jegyezte fel, mennyit, ötöt, mondom, kijelentem, ötöt, a Zajos vonat Székesfehérváron öt percig csendes.

Attila az emlékkönyvbe írt, de most figyelheti, miről beszélnek az idegenek.

Nem róla, nem a költészetről.

Többek között a politikáról, bolondokháza ez a Magyarország, senki nem tudja, hány ember kínlódik munka nélkül a nyomorban.

Öt perc Székesfehérváron. Az emberek beszélnek, Attila hallgat.

1937 – dohányzik Attila a vonaton, el nem lopható hamutálca a büfében, a Velencei-tónál a büfében álmodozott Attila, s fújta a füstjét.

– Mikor érünk már Szárszóra? Azt szeretem, ha robogunk, nem, ha várakozunk az állomáson. Tényleg, hol lehetünk? – József Attila 1937-es gondolataiból idéztünk, gondolatok a vonatban, a székesfehérvári pályaudvaron.

– Tényleg, hol lehetünk? – kérdezi József Attila.

Előre-hátra dől, néz ki az ablakon, egy kiírás, egy állomásnév, ez hiányzik.

– Székesfehérváron vagyunk – szólítja meg a hollófekete kalauz a nézelődő költőt.

– Ah, köszönöm – válaszol József Attila 1937-ben, nem sokkal halála előtt. 1938-ban már nem él. Nem sokkal halála előtt megköszöni a költő a kalauz segítségét.

Attila becsukja az emlékkönyvet, melybe írt néhány sor elmés tündökletet, elmés tündökletet, melyeket az imént bárgyúságnak mondtam, gyomorpanaszaim miatt, hátradől a vonatban Attila, behunyja szemét, pihen. Gondolataiban csigalépcső, s egy rövidke vers, *Rigófészek* a címe.

Pihend ki magad, Attila!

Öt perc Székesfehérváron. Milyen hosszú idő, mennyi mindent elmondtam, s a vonat még mindig ácsorog, várja a füttyöt.

Attila látta-e a székesfehérvári bíróság épületét?

Másképp: szállt-e le Attila a vonatról Székesfehérváron? 1937 után már nem látta József Attilát a város, Székesfehérvár.

1937 után 1938 jön.

Jaj, te kérlelhetetlen halál!

Én lehetségesnek tartom, hogy 1937-ben József Attila nem először járt Székesfehérváron.

Ha élt volna ötvenegy évet. Ha ötvenkét évesen hal meg, akkor 1957-ben temették volna, s szemtanúja lett volna a forradalomnak.

S írt volna verseket is 1956-ban.

1937-ben a vonaton József Attila álmodozik s gondolkodik, mi gondja? Én meg egész héten utánfutóért rohangáltam, a bérbeadás megfizethetetlen, helyesebben a bérbevétel, az ismerősök meg eldugnak mindent előlem, nem segít senki az elesetten, csak ha fizetek. A legjobb barát is pénzt kér, vagy letagadja, nincs utánfutója.

Csoda-e, hogy Attiláról sem jut eszembe szép, fennszóval hirdetném, 1931 szeptemberében sétált József Attila Székesfehérvár belvárosában, viccelődött egy galambősz bácsival közel a templomhoz, délután.

De én csak a pályaudvaron álló vonatba tudom beleültetni József Attilát, ne sározd össze a nadrágodat – ezt hallja a vonatban a becsukott szemű Attila a szomszédból, egy anya szájából.

Ne lepjük meg József Attilát?

Azzal, hogy gondolatunk véle egy nagyot, s míg áll a vonat, gyorsan felöltöztetjük és leszállítjuk. Önszántából szállna le, de a mi novellánk szereplője, mégis a mi elhatározásunkra cselekedne.

Szorong Attila az álló vonaton Székesfehérváron. Mindenki fenyegető, itt is és a világ minden szegletében, az éhes munkanélküli pénzt kér tőle a pesti utcán délelőtt, mert nem vacsorázott szegény, szorongás, ő is szorong, József Attila, meg én is, ó, a választmány tagjai, kik lehetnek ők, gazdagok s döntenek, adatok lapulnak a zsebeikben, az agyukban számok, a választmány tagjai kergették ki a világból József Attilát, a választmány tagjai engem is szomorítanak.

Ezek a szavak, ezek a XX. századi meg XXI. századi kifejezések felelősek a halálért.

Bankjegyforgalom, ha Attila soha nem találkozott volna vámvizsgálattal meg a már említett választmánnyal, én meg a tőkefelügyelettel, Attila a leszámítolással, most füttyentene egyet ő, s tényleg felöltözne, s leszállna a vonatról megnézni Székesfehérvárt, tán még egy hölgyet is meghívna egy kávéra, s mosolyogna minden ház mellett, ahol elhaladnak.

Jaj, Attila, jaj, te vonat. Álló vonat, nem megy Szárszóra, de vissza se fordul. Áll a vonat, de Attila bármit tehetne. Még vissza is utazhatna a fővárosba.

Az egész 30-as évek itt Közép-Európában egy nagy papírba csomagolás, semmi ne látsszon, se 31-ben, se 35-ben, csak majd 39-ben, s főleg 45-ben. Ha Attila nem hal bele a profitba, behalt volna a sújtólégbiztos bunkerbe.

Nem mer leszállni Székesfehérváron a vonatról.

Inkább egyenesen megy Szárszóra, egyenesen megy, latolgatás nélkül.

Ha egy nagy szénapadlás lett volna a világ 37-ben, s vásárfiával a kezében rohangált volna minden második parasztgazda, akkor Attila idő előtti halála nem nyomasztana engem, mert soká élt volna, s nem olvasnék érthetetlen könyveket, ahelyett, hogy a barázdabillegető röptét figyelném hatéves leányommal.

Az öröm elrepül, a bánat öröklődik.

Én se szállnék le a vonatról, ha Szárszóra mennék, Szárszóig sehol.

Vesztegeljen az állomáson egy órát, én ülnék és várnék. Mint Attila várt.

Várnék, s ha elindul Szárszóra, nem futna végig a testemen a hideg, pedig érzékeny idegeim visszafelé üznének, érzékeny idegeim szeretnek élni, imádják ezt a naponként újrainduló kiszámíthatatlanságot, de csak idegeim érzik magukat úgy a létben, mint a fiatal kutyusok a jó langyos pataokban.

Az idegeimen kívül minden más részem a partraszállást várja. A partraszállás itt pedig a halált jelenti.

Szárszó, Szárszó, az előtérbe kerülő Szárszó.

Pedig mennyivel kisebb volt 1937-ben Szárszó Székesfehérvárnál, s mennyivel kisebb ma is. A szárszói iskolaköteles korú gyerekek egy tízemeletes házat nem töltenének meg ma, ha minden szobába két szárszói iskolakötelest kellene helyezni.

Ha nem Szárszón hal meg József Attila, akkor ez a település a helységnevtárba felvetetne, de máshova? Sehova. S mégis Szárszóról írok, nem Székesfehérvárról.

Én jártam Szárszón, természetesen a vasútállomáson, két vágány, úgy emlékszem, kicsi, kicsi település, ahogy mondják a munkások Csepelen az elmaradott településekről, se csapágyfémgyártás, se vasércbányászat.

S én ugyanúgy nem tudok székesfehérvári írásomban szabadulni Balatonszárszótól, mint nem tudtam József Attilával foglalkozó írásomban az imént szabadulni Esterházy Pétertől.

Középpontba állítás – e képességem oly fejletlen, mint az afrikai bennszülött népek alkatrész-nyilvántartása, robotrepülőgépek tekintetében vagy vonatkozásában vagy illetően. Vagy egyszerűen csak robotrepülőgépeknél.

Hej, te bokor mögötti Esterházy Péter, hej, te Balatonföldvár utáni Balatonszárszó! Inkább József Attila, inkább Székesfehérvár!

A föld alatt zajlik egy titkos verseny, ezért nem tudok egy órán át Székesfehérvárra és József Attilára figyelni. Gerelyhajítás a föld alatt, egy stadion, a föld alatti verseny összekuszálja nem a gondolataimat, nem az életemet, hanem az egész föld népének mindennapjait.

A házam alatt landolnak a gerelyek. A ház melletti mászóka néha remeg, mert a föld alatti szurkolók oly hangosak, hogy a hullámok hatnak a mászókéra.

Mit tegyek Szárszóval és Esterházy Péterrel?

Nagy-nagy próbára tevés ez a Szárszó, ez az Esterházy Péter, száműztem már Esterházy Pétert, de folyton előbújik, kiszabadul mindenhol.

Lerajzolom a Balatont, s ultramarinkéssel, karikával megjelölöm, hol fekszik Balatonszárszó a parton, egy másik papírra pedig lerajzolom Esterházy Pétert, nagyon élethű, pedig emlékezetből alkottam.

József Attila Székesfehérváron, gerelyhajító-verseny a föld alatt?

Én az egész versenyt legyőzöm, s József Attiláról írok, Székesfehérváron. Nem Szárszóról és Esterházyról.

Áldozatkész barátomat megkérem, ülünk bele Fordjába, s gyorsan száguldjunk el Szárszóra.

Áldozatkész barátom nem keres kifogást, visz Szárszóra engem. Utazom Szárszóra, s a legfontosabb ott lapul a táskámban, rajz a Balatonról, a megjelölt Szárszóval.

Mindenkit leelőzünk a Forddal, ilyen gyorsan még soha sehova nem utaztam.

Napközben vagy éjjel látjuk meg a Balatonszárszó táblát, nem is mondom meg, pontos időt nem közlök, de mindketten nagyon vidámak vagyunk a megérkezéskor.

– Jó kicsi ez a Szárszó – szól hozzám barátom –, de nem tudom, végül mi a célunk.

A település határán megállunk, s belekiáltunk a semmibe valami obszcént, vagy a tóparton szomorkodunk azon, nem vagyunk egy évvel fiatalabbak.

– Tópart, mindenekelőtt – jelentem ki határozottan, s a Ford a házak között biztosan kanyarog, aztán fékez erőteljesen a sofőr, én meg láthatom a Balaton szárszói részét.

De nem sokat gondolkozom (sose, most se), kiugrok a Fordból, fölnyitom a táskám, kiveszem belőle a balatonos rajzomat, melyen bejelöltem

Szárszót, s az egész lapot Balatonostul, Szárszóstul beledobom Magyarország legnagyobb tavába.

Eldobott rajzom eltűnik a mélyben.

Nagy lélegzet, most már nem gondolok Szárszóra, ha Székesfehérvárról írok otthon. Megsemmisítettem a folyton előtoluló Szárszót.

Beülök a Fordba.

– Hazafelé? – kérdezi barátom.

– Nem – válaszolom –, az energiagazdálkodás törvényei bennünket is köteleznek. A táskámban még rejtezik egy rajz Esterházy Péterről, nem megyünk haza, ezt a rajzot még elszállítjuk Pestre, egyből két ügyet intézünk el.

– Jó – sóhajt nagyot a Ford tulajdonosa.

Szárszó, Siófok, Székesfehérvár, Martonvásár s Budapest. Ennél gyorsabban értünk Pestre, mint ahogy elmondtam.

Nem mentünk ám be a belvárosba a fővárosban, húsz méterre jártunk Pest határától, én kiszálltam a Fordból, összegyűrtem Esterházyról készült rajzomat, s bedobtam a legközelebbi szemetesekukába.

– No, most mehetünk haza – szóltam mosolyogva a barátomnak.

Oh, édes otthon, a távollétem alatt anyukám kiporszívózott, de jó volt elmenni a Balatonra meg Pestre.

És most újra itthon vagyok, barátom gyorsan búcsúzott tőlem, felesége iránt nagy vonzalmat érez, magyarázta sietségét. Ma különösen nagy vonzalmat.

Én otthon lezuhanyoztam, s immár tisztán, dolgozószobám íróasztalához telepedtem.

József Attila Székesfehérváron.

Most már se Esterházy Péter mesterkedései, se Balatonszárszó nem térít el, gerelyhajító-verseny is engedélyezett, még alattam is, a súlylökés se állít meg, olyan vagyok, mint egy tank, művészet mindenekfelett.

Úgy látom, József Attila csak egyszer járt Székesfehérváron, 1937-ben, több elmesélésére nincs kedvem. Ha máskor utazott Szárszóra, kikerülték Székesfehérvárt. Döntöttem, Attila mégse látogat Székesfehérvár belvárosába.

1937.

S 2012, órákra pillantok. Rosszul jár, de nem baj, többet nem nézek rá.

Ha nagyon szeretném, ma végigírhathnám a József Attila Székesfehérváront.

De akkor mi lesz a holnap délutáni elfoglaltságom?

Unalom.

Ha ma alkotás, holnap unalom és idegeskedés és semmittevés.

Ma nem írom végig a József Attilá-s alkotásomat.

De még panaszkodom, mielőtt leteszem a mai tollam (holnapra újat vásárolok, gazdag vagyok, megtehetem, minden nap más tollal írok).

Azt ígértem, panaszkodom, halljuk, szembeszállva politikusaink optimizmusával, feltárom rothadó lelkemet.

Hiába nincs Esterházy, hiába nincs Szárszó. Oly butaságokat kell olvasnom, oly érthetlenségeket, nem épülök, csak összekeverednek a gondolataim.

Mert régi írást olvasok, szegény fejem, a lelkesültség átcsap bolondságba.

Butaságot olvasok? Nem butaság az, csak XVIII. századi, eleji, 1706, Károlyi Sándor feljegyzése a miskolci tárgyalásokról. E szerint Károlyi Sándor ott volt a miskolci tárgyaláson (úgy ott volt 1706-ban Károlyi Sándor a miskolci tárgyaláson, mint 1937-ben József Attila a vonaton).

De József Attila számomra érthető mondatokat írt a kis emlékkönyvbe, az ovisoknak szóról szóra megtanulandó, de az 1706-os Károlyi Sándor nékem kissé idegen, tőlem kissé távol áll.

Mert ott van az a mondata édes latin kifejezésekkel, mint devidálódott, extraserialiter, votizatioja, s még párat mondhatok ebből az egyetlen mondatból, pár szót felidézhetek, melyek jelentése nekem már nem egyértelmű.

De az extraserialiter az nem egyértelmű, arról fogalmam nincs.

Mit tegyünk a felerészt latin, felerészt magyar szöveggel?

A kézhezvétel után vagy elolvasás után tekintsünk az égre, s kérdezzünk meg az ott lakók közül valakit, kötelező-e végigszenvedni Károlyi Sándor hatoldalát.

(A válasz igen lesz, ne reméljük az ellenkezőjét!)

Amint meghalljuk az igen választ, a fényképező-objektívet törjük ripyára, nehogy valaki megörökítse boldogtalan ábrázatunkat, hogy mily gyötrellemmel olvassuk Károlyi Sándor feljegyzéseit.

Az ember ír, az ember olvas.

Írom a József Attila Székesfehérváront, de közben olvasni is kell, butulás ellen, téboly ellen, meg azért, mert mindig benéz egy csiga hosszú szemével a szobámba, s viszi a hírt, mivel foglalkozom, viszi a hírt a világ holnapi urának.

Jó leszek, nem hagyom magam kiállítani, nem űznek, nem visznek el egy távoli, lakatlan szigetre, mert katonább leszek annál a katonánál, akinek még a vezetékeve is Katona, megfelelek az elvárásoknak hiba nélkül.

Félig latin szöveget olvasok eszerint, gyötrelmek, menjetek előre, ne a hátamon legeljete, ne ugráljatok szöges cipővel a hátamon.

Latinul olvasok, nem értem, de könyv nélküli felmondást nem írtak elő, olvasom, s egy szép napon, egy mámoros percben egy másik könyvet vehetek a kezembe, csupa hozzám szóló szóval.

Csak gyorsan fussuk át a félig latint!

S minderre, félig latin élményeimre, miért tértem ki?

Ezért: sokan nem nézve oda, ahova kell, olvasnak írásműveket. Pedig ha olvasunk, kétpercenként rá kell nézni a tévére, nem hagytuk-e bekapcsolva, nem fogyasztja-e az áramot, nem dönt-e a nyomorba.

Aki lebecsül engemet a József Attila Székesfehérváronnal együtt, az tudja meg, félig latinul olvasok mostanság, e könyvet nyomta kezembe a könyvtár könyvtárosa, bonyolult szellemi körforgás, olvasok x-et, nem írhatok z-t, olvasok x-et, x-et írok is.

Ne rám haragudjanak, ha nem ízlik a József Attila Székesfehérváron, felnyitom mindenki szemét, amiatt nem sikerül a mai mese, mert durva pokróc volt a könyvtáros, rossz könyvet osztott nekem.

Örüljenek, hogy nem szó szerinti idézetekkel, tele latinnal sokkoltam Önöket!

Lassan búcsúzunk József Attilától, de nem búcsúzunk Székesfehérvártól, utóbbtól amiatt nem, mert nem vagyunk milliomosok, hogy repülőre szálljunk, s elutazzunk a mindig érzéki Dél-Amerikába vagy azon belül is a mindig futballozó Argentínába.

De mielőtt elbúcsúzunk József Attilától, újra visszatérünk hozzá, mert ő vár ránk a vonatban magára hagyottan, oly magára hagyott, mint egy pártonkívüli az 1950-es évek Magyarországon. 1950-es évek, juj, de rossz volt akkor!

Visszatérünk József Attilához, a pályaudvarra.

– Jó napot, Attila! – szólítom meg.

Attila felnyitja szemét.

Rám néz.

– Jó napot!

– Ugye, megismer engem? Ugye, tudja, ki vagyok? – hadarom mosolyogva. – Visszatértem Önhöz, most nemcsak szellemben, valómban is, mert Önről írok most, s ha Ön nem szerepel a művemben, akkor visszadobja majd a szerkesztő. Ha Önt odaírtam a címbe, a többiből, az utána következőkből se hagyhatom ki.

Attila gondolkodva néz rám. Mint egy örültre.

- Nem, nem ismerem Önt – mondja nekem József Attila a vonaton.
- Nem haragszom – válaszolok. – Én akkor is itt állok Ön mellett, mert Önről kell írnom, s ha nem látom Önt, nem tudom leírni azt, milyen. József Attila bólint. Szavaim meggyőzték.
- Csak addig leszek itt, míg az állomáson tartózkodik a vonat. Ha jelez a mozdony, én gyorsan leugrok, csak addig szeretném Önt vizsgálgatni, míg Székesfehérváron van. A következő állomásra már nem kívánok elmenni, pénzem sincs, meg nem is tartom fontosnak, milyen József Attila Lepsényben.
- Azalatt, míg itt állok Önt vizsgálva, minden elvarratlan szál eltűnik alkotásomból, gyönyörű s hibátlan lesz a mű.
- József Attila a fülét vakarta, míg beszéltem, ezután, a csendben, amikor már nem beszéltem, az orrát dörzsölte.
- Tegeződünk? – kérdeztem.
- Nem.
- Ez az, amikor öt perc nem telik el, hanem csak négy és fél, eltelik négy és fél, s utána újrászámolják az elejétől az öt percet.
- A vonat nem indul.
- Láttam, József Attila nem akar velem beszélgetni, azt szeretné, ha a fantáziámmal írnám az utolsó pár sort, nem akart segíteni, hogy a valóságot ábrázoljam, az élő József Attilát.
- Ezelőtt tizenöt évvel a József Attila Tudományegyetemre jártam.
- Itt Magyarországon? – kérdezte semmi érdeklődéssel.
- Igen – mondtam.
- Azt nem hiszem, Magyarországon nincs ilyen nevű egyetem.
- (– Jaj, elmebetegnek gondol legkedvesebb költőm engem – mondtam magamban.)
- De én beszélgetni szeretnék – próbálkoztam.
- Hagyj fel ezzel! – s mosolygott, nem ellenséges, nem barátságtalan.
- De, beszéljünk a napi hírekről, tessék, itt egy újság, főcím: A munka nélküli jövedelem rombolja a társadalom morálját, nyilatkozta a miniszterelnök.
- Beszéljünk másról, nem szeretem a miniszterelnököket.
- Jó, én bármiről szívesen beszélek a nemzet legnagyobb költőjével.
- Tényleg a József Attila Tudományegyetemre járt? – kérdezte anélkül, hogy elmosolyodott volna.
- Igen. Szegedre.

De most már felnevetett. Egy szavamat nem hitte. Azt gondolta, kiszabadultam az elmeosztályról, pedig csak hallomásból ismerem a kórháznak ezt a részlegét, tudom, ott a legszomorúbbak az ébredések.

Rándult egyet a vonat.

– Indulnak, úgy látom – jegyeztem meg.

– Indulunk Szárszóra.

– Indulnak Székesfehérvárról. József Attila elhagyja Székesfehérvárt.

Kezet nyújtottam neki, ő nem fogadta el, odaszaladtam a kocsijához, s gyorsan leugrottam.

Csalódottan baktattam az állomástól hazáig.

Az írókat folyton bántja a hiány érzete, mert minden gondolatot, ötletet képtelenség papírra vetni.

Miért nem írhattam egy vidám nyári napról?

József Attila 1929-ben Székesfehérváron töltött pár órát, egy délutánt, harminc fok, fogadják őt a város vezetői, az értelmiség, a város nevezetes épületei, s a nap utolsó momentumaként József Attila átad mindenkinek egy példányt legújabb verseskötetéből. (A nélkül a könyvtadás nélkül nem vált volna megörökítendővé József Attila székesfehérvári nyári délutánja.)

Öt percet állt József Attila vonata Székesfehérváron.

Ne keseredjen senki, ha hetven évig élek, egyszer eszembe jut, írhatok Attila fehérvári, belvárosi látogatásáról is, s akkor már oly gyors lesz a kezem, egy nap alatt húsz oldal.

Várjunk a kedvező alkalomra!

Öt perc a vonaton, öt perc Székesfehérváron. Székesfehérvár nem megtartó, de elűző, nem befogadó, hanem ellökő.

De majd hetvenévesen másképp látom, szemben, a köré a ház köré a hetvenedik születésnapomon a szeretet szalagját terítem majd le. Székesfehérvár akkorra mindent visszaszerez, a vendégszerető, a humánus jelzőt is.

Hetvenéves leszek, mikor jön el? Most még a negyvenötödikbe se léptem. Mily fiatalság!

József Attila már távol jár. Lepsényben áll a vonat vele. Miért ugrottam le a kocsiról? Miért nem beszélgettem ezzel a zsenivel Lepsényig, Lepsényben rengeteg barátom él, az egyiknél aludhattam volna.

S Lepsényig József Attilától érdeklődhettem volna az iránt, a régi aranybányászok az uradalmakon loptak-e aranyat, miközben csákányoztak.

Attila a lelki betegek humorával válaszolt volna valamit, felderített volna, hisz mennyire játékosak a játékos versei!

Hogyan ellenőrizték a bányatulajdonosok a bányászokat? Egyenként megrázták a munkásokat a munkaadók, benéztek a szájukba, az orrukba, aztán így szóltak a vizsgálatot követően:

– Ti már mehetek vissza az otthonotokba.

Egy bányász vizsgálata tíz perc, tízé száz perc.

Nem tudom, Attila, támadj fel, jöjj le közénk, oldd meg a rejtélyt!

Nem a születés meg a lét egésze érdekel engem most, hanem apróbbak, az aranybányák aranyai.

Attila, kár, hogy meghaltál már. Kár, hogy csak öt percet tartózkodtál Székesfehérváron, kár, hogy én rab vagyok, Székesfehérvár rabja, félttem Lepsényig is elmenni.

Kész, mindent megírtam, most már kifújom magam, még az aranybányászok is bekerültek, jöhet most már akár Pilinszky János is, akivel akkor ültünk le egy kocsmába meginni borainkat, amikor én még nem csókoltam meg egyetlen nőt se.

Panaszkodtam is Jancsi bátyámnak, jaj, meddig gúnyolnak még a lányok engem, velem a bolondját meddig járatják. Mint Attila, úgy szerettem volna átölelni egy gyönyörűséges karcsúságot, egy mosolygós szemű leányt.

Pilinszky János bácsi nem a barátot látta bennem, vetélytársat.

– Afelé nézz – bökött jobbra Pilinszky János bácsi –, afelől jön majd nemsokára egy barna hajú, szoknyás tizenkilenc éves nő, a tiéd lesz.

Jaj, József Attila, jaj, Pilinszky János bácsi!

Nem jött senki.

Ha a szerint a mondat szerint élek, amit Pilinszky János bácsi mondott nekem, s hiszek neki, hogy jön a szoknyás nő, s tágabban, ha bárkire is hallgattam volna nyomorúságos életem során, a börtönőrök zsákmánya lettem volna, mert öltem volna, s egyéb gonoszságokkal ferteztem volna szívemet.

Jaj, József Attila, harminckét év, ne tovább, tovább ne éljen senki.

Igyekezz Szárszóra, mégse tekints végig a napfényes Székesfehérváron!

———— Czegő Zoltán

AZ UTOLSÓ VONULÁS

Elvonultak nagy égiháborúk,
nyomukban tisztán látszottak a
csörtetve vonuló csordák.
Földi háború sokszor rám borult,
és mindig hajlottam hinni, hogy
megmarad ez a csepp enyém-ország.

Láttam surranni halak hadát.
Mintha egyszerre lázadtak volna
éltető közegük ellen.
Tengeren túl, messze, odaát
bámulnom kellett vadult Afrikát,
porból kellett lélegzetet vennem.

Most megvetem hátam a Kárpátoknak.
Annyit éltem, mint e könyökhajlat,
ám ő még élettel teli.
Mi eldübörgött, már nem ábrándoztat.
Nézem, a völgyben százezer lány vonul –
s párját, ágyát mind nélkülem leli.

2013. augusztus 15.

KEDVES ISTEN

REGÉNYFEJEZET

Mire október huszonegyedikén déli tizenkettő óra tízkor a segédkarnagy beért a színházba, ott már egy órája zajlott a... Nehéz volna pontosan megmondani, hogy micsoda. A dolog a büfében kezdődött, amikor a (rosszindulatúan) Lassúcska Margitnak becézett direktornő benézett egy kávéra. Ritkán jelent meg az alagsori klubban. Most is csak azért jött, mert a titkársági kávégép nemrég felrobbant a titkársági teakonyhában. A titkárnő túlságosan megtömte a túl finomra őrölt cikóriával, ráadásul arról is meglepedkezett, hogy a főzőt feltette a villanyrezsóra. Nem mintha Irénke harmincéves, érett, csodás tüdejű hölgy létére olyan végtelenül feledékeny lett volna, de ha egyszer Bicskei színész istenigazából udvarolni kezd valakinek, asszony legyen a talpán, aki meg tudja őrizni titkári higgadtságát. Ráadásul Irénke talpai egykettőre a plafonra meredtek, miután a művész úr felültette őt a titkársági teakonyha kisasztalára. Fekete kontya kibomlott, dús mellének sajkái úgy ficáncoltak, mintha a felkorbácsolt Fekete-tenger hullámai dobálták volna őket. A kisasztal recsegett-ropogott alattuk, de nem hallották.

– Mondd, hogy te!

– Te!

– Még, te!

– Még, te, még!

A kávégép vészjósló jelzéséről azt gondolták – ha ugyan gondoltak valamit egyáltalán –, hogy ők maguk sisteregnek. Volt alapja az elgondolásnak. A szezon kezdetétől érett köztük a vágy. Ha véletlenül egymáshoz értek, Irénke fekete kontyából elektromos szikrák szökkentek a légbe, Bicskei hátán felállt a szőr. Ha a titkárság felé közeledő színész baritonját meghallotta, Irénke kiejtette kezéből a tintásüveget, összegyúrta a minisztériumba küldendő heti jelentést, vagy ha éppen gépelt, az írógép érthetetlen betűkompozíciókat gépfegyverezett a fejléces papírra. *Szrecks bulbrarho pirkejány*. Bicskei színész az irodába lépve azonnal elfelejtette, miért jött. Disznó vicceket mesélt ilyenkor, kimondhatatlanul élvezte, hogy a malacságok hallatán Irénke fülig pirul. A poén után rendszerint távozott, de amint

kilépett a nő elektromos köréből, eszébe jutott, hogy elmaradt tájpénzét akarta megreklamálni. Visszatáncolt, mire a titkárnő túsarka alól kifutott a szőnyeg. Bicskei elkapta ilyenkor.

– Oppardon. Ezer bocsánat, elvtársnő, nem akartam megszedíteni.

Mégis szédültek, mindketten, sokáig.

Mielőtt bárki azt hinné, hogy igazuk van azoknak, akik szerint a színház a bűn és léhaság melegágya, ki kell jelentenünk, hogy ez nem egészen így van. Hanem miként a színész az előadás három órája alatt egy teljes emberi sorsot él végig a színpadon, úgy a világot jelentő deszkákon kívül is képes egy évtizedeiken átívelő, hatalmas szerelmet végigélni, akár három rövid nap alatt.

A boldog sejtéstől az ijedelmén át a néma lángolásig, az erkölcsös ellenállás gyötrő és gyötrődő harcain keresztül a megadásig, sőt, az önfeladásig, aztán a boldog kiteljesedéstől a féltékenység rohamaitól gyötört szenvedelmes időközön, majd a megszokás langyos vizein is átevezve, az unalom ijesztő sivatagjain való gyötrelmes átkelés után a keserű csalódásig a nagy, szenvedélyes szerelem minden kis fordulóját mélyen átéli a színházi párok. És nemcsak a színészek vannak ezzel így. Talán a fodrásztárból áradó masztixszag vagy a festőtárból szivárgó festékillat teszi, vagy a reflektorok őrzöngő fotonjai bombázzák az agyat a hasadásig, netán a rapszodikus idő- és munkabeosztása okán van így, nem tudni, de az öltöztetőnők, kellékesek, díszletmunkások, szabásznők, titkársági és nézőtéri lányok, világosító fiúk, zsinórkezelők és színpadi oldalfelölők, sűgönők, asszisztensek és egyáltalán, a színház minden rendű és rangú dolgozója képes a határtalan érzelemre. A hirtelen támadó, kollegiális rajongással éppen így van ez, mint a gyakran tettelegességgé fajuló veszekedéssel. Olyan anyázást, becsületbe vágó, emberi és művészi méltóságot sárba gyalázó, nyomdafestéket nem tűrő kifakadásokat, vér-sértéseket sehol másutt nem hallani, mint a színházban. Elég egy elharapott színpadi végszó, egy óvatlan mozdulat, sőt, egy éppen csak félreérhető dicséret, és máris áll a bál. Évtizedes partnerek esküsznek égre-földre, hogy soha többé, inkább itt üsse meg őket a guta, vagy vigye el őket a fekete autó (na, azt azért ne!), mintsem az életben még egyszer szóba álljanak az ilyen-olyan – tehetségtelen, ótvaros, riherongy, zsír-hülye, rosszindulatú – alakkal. Hogy aztán két nappal később a legnagyobb barátságban és szeretetben összehajolva szidjanak egy harmadik kollégát. Így megy ez a színek házában.

áldva két bájos gyerekekkel, mondhatni a szocialista nő eszményi példaképe, a hűség boldog, elégedett robotosa, mint a szocialista-realista szoborhoz, bár teremtője kissé eltúlzott rajta bizonyos vonásokat, olyan ingerlően hatalmas domborulatokkal szerelte fel a testét, amelyek óhatatlanul – mintegy gazdájuk szándéka ellenére – felkorbácsolták a látvány műélvezőiben az akaratlan vágyat. De hiába volt – és volt! – minden próbálkozás, szuronyroham és óvatos bekerítés, Irénke minden selyma közeledést visszautasított. Így történt ez az ideai szezon kezdetéig. Korábban észre se vette Bicskei színészben a férfit. Hallotta róla a vaskos adomákat (pikáns történetek tucatjai keringtek a színházon kívül a városban is a „nagytermészetű” művész liezonjáról), de minden különösebb érdeklődés nélkül elengedte őket a füle mellett. A társulati nyitóülésen azonban megfájdult a feje, holott azelőtt ilyen baja soha nem volt. Bicskei lebeszélte arról, hogy holmi pirulákat vegyen magához, megfogta Irénke párnás kacsóját, és vaskos hüvelyk-jét belemélyesztette a nő puha tenyerébe. Irénke felkiáltott.

– Ez fáj, Bicskei!

A színész elengedte.

– És most?

– Most?! Most... nem. Csak zsibbadok.

– És a fejcskénk?

– Nahát! – ámult az asszony. – Mi maga, varázsló?

Attól fogva naponta rátört a migrén, és semmi nem tudta elmulasztani, csakis Bicskei érintése. Aznap reggel is fejfájás gyötörte. Már hajnal óta küszködött a fájdalommal, mikor a direktornő kiszólt a belső irodából, hogy legyen olyan jó, és főzzön neki egy kávét. A teakonyhába indult, amikor Bicskei az irodába belépett.

– De jó, hogy jön! Megnyomna megint? – Abban a pillanatban tudta, hogy hibázott. – Úgy értem... – próbált volna javítani, de a színész megelőzte.

– Én is úgy értem, te drága!

Már a dulakodás közben megszűnt a fejfájása.

– Na, igazán... Hagyjon már, fel kell tennem a kávét... – De nem maradt ideje rá, hogy tisztességesen összecsavarja a kávéfőző két felét.

A művész úr bokára eresztett nadrágban, lábujjhegyre állva döfölte a szegényében és mámorában visongó női munkaerőt, miközben jobbjával a kisajtó kilincsét fogta, rájuk ne nyissanak. Az asszony feje búbja ütemesen verődött a falnak. Lábával hirtelen átkulcsolta lovagja csípőjét, és közelebb csoszsanván hozzá, akkorát szorított rajta, hogy a színész üvöltve elélezett.

De nem hagyta abba az üvöltést. Irénkét elborították a kéj soha nem érzett intenzitású hullámai.

– Jól van már, elég, az isten szerelmére! – zihálta végül. – Szálljon le rólam, mielőtt agyonnyom, maga medve!

De a medve még mindig előre menekült. Már nem a gerjedelem űzte, hanem a hátát égető forróság. A mögötte felborult kávégépből kilövellő gőz egy nagy M betűt rajzolt átizzadt ingére, s az ing alatt, a hátára is. Végre lehengeredett a nőről. A kávégép abban a pillanatban nyílt ketté a vörösen izzó villanyrezsón, forró, fekete zaccot lángszórózva a szerelmesekre.

Irénke felsikoltott.

– Isten büntetése! Akarom mondani a szocialista erkölcs... Jézusom, a fél orrom leégett!

Bicskei már röhögött.

– Mit hahotázik? – Irénke imbolyogva lépett a bugyijába. – Azt hiszi, maga jobban néz ki?

Ekkor lépett ki a párnázott ajtajú belső irodából az igazgatónő. Bicskei még ingben-glóriában, cúgos cipőire csúszott nadrágban botladozott a titkári szobára nyíló teakonyha küszöbén.

– Szabadság, Margitka! Bocsánat.

Lassúcska Margit tetőtől talpig végigmérte.

– Magának Otellót kéne játszania jövőre, Bicskei. Jól áll magának, ha néger. – Azzal kísértált a tikársági irodából.

Odalent a klubban ádáz vita folyt.

– Alakítsunk munkástanácsot!

– Ugyan! Nem vagyunk munkások!

– De igen! Ahogy Sztálin elvtárs mondta, a költők a lélek mérnökei, mi pedig a nemzet napszamosai vagyunk.

– Ezt nem Sztálin mondta, hanem Vas Gereben.

– Az ki?

– Szerintem a tanítókra mondják..

– Én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon...

– Jó, jó, de mit csináljunk?

– Teljesen világos! Új vezetőséget kell választani az oppurtunisták helyébe.

– Nem oppurtunisták, hanem apportunisták. De mondj inkább megalkuvókat, azt még te is ki tudod mondani.

– És ki a megalkuvó? Konkrétan kire vagy kikre gondolsz?

– Akik évek óta nem adnak nekem egy rendes szerepet...

– Hiszen tíz sort se vagy már képes megtanulni!
 Röpködtek a sértések, javaslatok és ellenjavaslatok, végül valaki fején találta a szöveget.

– Először is Lassú Margitot kell leváltani! Aztán majd meglátjuk.
 – Úgy van! Igaz! Helyes a bölgés, oroszlán! Eleget ült már a bársonyszékben!

Ebben a pillanatban lépett a klubba az igazgatónő.

– Mi ez a nagy csend, gyerekek? – mosolygott a társaságra. – Angyal repült át a szobán?

– Megalakítottuk a... Nemzeti Teátrumért Társaságot! – szólalt meg az első hegedűs.

– Igazán? Én meg egy kávét kérek.
 – Tessék! – sűgta valaki. – Figyeljétek meg, hogy nem fogja kifizetni.
 – Gyalázat! – bólogattak mások.
 – És mit fog művelni az entété?
 – Hogy mi?
 – Betűszó! – sűgta valaki. – A komcsik mindent úgy rövidítenek, ahogy a ruszók csinálják.
 – Cukrot? – kérdezte a büfés. – Hányat?
 – Ha hányat, akkor nem kérek! – tréfálkozott az igazgatónő. – Keserűn iszom, akár a Jenci elvtárs.
 – Jó, hogy említi – szólalt meg ismét az első hegedűs. – A párttitkárt is le kell váltani! És vele az egész pártot! Én már az éjjel megírtam a kilépési nyilatkozatomat. Elvtársak, én most valódi önkritikát gyakorlok. Mélységesen szégyellem magam, amiért a kommunisták uszályába kerültem, és fontosabbnak tartottam a mozgalmi munkát, mint a hangszereset. Hatalmas tévedés volt. Több mint bűn: hiba! – Térdre vetette magát a klubhelyiség közepén. – Meg tudtok nekem bocsátani?

Néhányan elérzékenyülten rebegtek igent.
 A hegedűs felemelte a fejét.

– Már ne is haragudjon, igazgatónő, de magának meg kellett volna engem előznie.
 – Értem – bólíntott a direktornő. – Szóval leváltotok?
 Senki nem mert a szemébe nézni.
 – Semmi baj. Sőt, még örülök is neki. Úgyse bírtam volna már sokáig.
 – A büféshez fordult. – Mennyi a szimpla, Karcsika? Egy húsz, ugye?
 – Annyi volt, de már csak kilencven fillér. Jenci elvtárs javaslatára...

És mintha maga a sors rendezte volna az előadást, a falra festett ördög megjelent.

– Elmarad a mai Lili bárónő!

– Azt már nem te fogod megmondani, Sormás! – szólta a belépő segéd-karnagyra az első hegedős.

– Nem én mondom. Tessék. Benne van a lapban. Rendkívüli kiadás.

A kollégák egymás kezéből tépve olvasták át az újságot. A bárónőt adó primadonna nem értette, mi bajuk az elvtársaknak az ártatlan operettel. A segédkarnagy elmagyarázta, hogy nem a darabban van a baj, hanem a gyülekezéssel. Voltaképpen most ők se lehetnének itt, hiszen a próba is elmarad, márpedig ha nincs munka, akkor a klubbeli összejövetel, pillantott az első hegedősre, spontán gyűlésnek tűnhet egyesek szemében. És ez nem véletlen, szökkent elé a primás, mert éppen hogy arról van szó. Közölte, hogy megalakították a Nemzeti Teatralista Társaságot, amely már meg is szavazta a párttitkár és az igazgatónö leváltását. Sormás a jegyzőkönyv iránt érdeklődött, s mindjárt fel is szalajtott egy díszítő fiút Irénkéért a titkárságra, jöjjön hamar a gyorsíró-füzetével.

Irénke helyett Bicskei színész robbant a klubba, hideg sört rendelt.

– Gyorsan, mert égek, mint a Reichstag! – Barátjához fordult. – Jencikém, játszunk egy parti rexit?

Sormás azt felelte, nem ér rá, mert éppen leváltja őt a sebtében alakult Nemzeti Teatralista Társaság. Leváltják az igazgatónőt is.

– Arról szó sem lehet – bődült Bicskei. – Margitka az előbb osztotta rám Otellót, és én a mórt mindenképpen el akarom játszani!

Sormás is védelmébe vette a direktornét. Szelíd, körültekintő higgadságát dicsérte, valamint azzal érvelt, hogy jelen pillanatban nincs Lassúcska Margiton kívül a társulatban senki, aki tudná, miként is kell egy teátrumot vezetni. A társulat fújolt és füttyögött. Megérkezett Irénke a gyorsíró-füzetével. Friss és nett volt megint, sőt, némelyek úgy látták, mintha arasszal a föld fölött lebegne.

Az első hegedős diktált neki.

– A színházi munka- és alkotóközösség a mai napon megalakította a Nemzeti Teatralista Társaságot, hogy a korábbi szektás és baloldali elhajló vezetők helyett saját kezébe vegye a művészet fellegvára sorsának demokratikus alapokra helyezett irányítását.

Itt Sormás közbeszólt, Irénke írja össze az alapító tagok névsorát. Ez ellen senkinek nem volt kifogása, bár a primadonna és a bonviván sietve távozott a klubból, mondván, most jut eszükbe, hogy otthon bekapcsolva

felelték a vasalót. Még hárman csatlakoztak a távozókhoz. Huszonhat név került a listára.

– A karnagyot és a direktorasszonyt ne írja fel! – szólt Irénkére az első hegedűs. – Meg is kérem őket, hogy távozzanak a forradalmi gyűlésről.

A direktorné eddig egy félreeső asztalnál ült a sarokba állított, beszakadt bőrű üstdobok mellett kavargatva a kávéját. Indult volna, de Sormás megállította.

– Egy pillanat! Természetesen alávetjük magunkat a közösség akaratának, de szeretném, ha a kollégák név szerint megszavaznák a döntést.

– Az efféle hókuszpókuszok ideje leáldozott! – kiáltott az első hegedűs.

Sormás azt felelte, hogy a szavazás nem hókuszpókusz, hanem a vágyott demokrácia alapja, és egy ilyen horderejű döntés meghozataláról részletekbe menően pontos jegyzőkönyvet kell vezetni, hogy a szabad jövőben bármikor visszakereshető legyen minden tag felelős véleménye. A hegedűs káromkodva kiabálni kezdett. Nem levitézlett párttitkárok fogják megmondani, hogy a Nemzeti Teatrológusok mit és miként csináljanak. Bicskei eddigre két sört is legurított. Egy székre hágva közölte, hogy egyetért a „karnagy úrral”. Ő a maga részéről, mondta, Isten és ember előtt büszkén vállalja szuverén véleményét, és lelkiösmerete szavára hallgatva nemmel fog szavazni.

Vonakodva bár, de megejtették a szavazást.

Kilenc igen és öt tartózkodás mellett a társulat tizenkét tagja mondott nemet az igazgatónő és Sormás leváltására, sőt, egy későbbi felvetésre pótagként, próbaidőre beválasztották őket a társaság tagjai közé. Az igazgatónő köszönte szépen a bizalmat, közölte, hogy a nehéz időkre való tekintettel, az intézmény érdekében megőrzi igazgatói posztját, de nem kíván a forradalmi társaság tagja lenni. Sormás azt mondta, mindenben aláveti magát a közösség döntésének, így pótagi minőségében először is azt javasolja, hogy további intézkedésig lakatolják le az italpultot, azután mind menjenek haza, hogy másnap tiszta fejjel tudjanak az aktuális ügyekben dönteni. Olyan hangzavar lett, azt hitte, meglincselik.

– Megőrültél, Jenci? – Még a barátja is ellene fordult. – Elment az eszed?!

– El – felelte a karnagy. – Éppen ezért szeretném visszakapni. A haza, a szabadság s a művészet ügye fontosabb annál, hogy spiccesen döntsünk felőlük.

Erre még az első hegedűs se tudott mit mondani. A büfés hiába könyörgött az eddigieknél is jelentősebb árleszállítást ígérve, a pultra és a rak-

tár ajtajára feltették az éjszakai rácsot, lelakatolták, a kulcsot az igazgatónőre bízták. Megállapodtak a másnap délelőtti találkozóban. Bicskei megint el akarta szavalni a *Nemzeti dalt*, de lehurrogták.

Sormás és Bicskei együtt távoztak a színházból. A segédkarnagy beszámolt délelőtti tapasztalatairól.

– Érik a gyümölcs, Jenőkém! – közölte a színész. – Ha megy vonat, felugrom vele Pestre. Nem akarok a sűrűjéből kimaradni. Holnapra itt leszek. Nem tartasz velem?

– Nem – mondta a karnagy. – Viszont szeretnék kérdezni tőled valamit.

– Parancsolj.

– Szerinted megcsalt engem a feleségem?

A színész megrázta busa fejét.

– Nem hiszem. Bár én a helyében százszor is megcsaltalak volna, öregem.

– Ismered a Délmagyar kritikusat?

Bicskei átlátott a szitán.

– Hát vele aztán biztos, hogy nem kefélt az Évica! A szerkesztő elvtárs ugyanis gyógyíthatatlanul buzeráns. Nem tudtad?

– Az nem lehet.

– Nem lehet? – nevetett a színész. – Na, idefigyelj! Tavaly együtt voltam vele a november hetedikéi ünnepség után, Szatymazon. Szilárdi elvtárs mindkettőnket meghívott oda vadászni. Na és, képzeld el...

Az utca túloldalán ekkor elkopogott egy botladozó túsarok.

– Irénke, várjon! – kiáltott utána a színész. – Bocsáss meg, öregem – hadarta –, de szólít a kötelesség! Futva indult a lépteit megszapорító titkár után.

– Hova mész? – kiáltott utána Sormás.

– Szabadság, szerelem, e kettő kell nekem! – intett vissza a színész az útközépről. Kis híján elcsapta a híd felől elődübörgő, leponyvázott katonai teherautó. A kocsit még kettő követte. Mire elhaladtak, a túloldali járda üres volt.

7/HETES

szóval megtenni a szükséges lépéseket, ill. amiket elvárnak, társadalmi, ezáltal öncélú hirdetés, bekötni egy cipőfűzőt, kiszaladni a város szélére, leülni egy padra, semmin nem elgondolkodni, h. mi volna, ha, az nem is létezik, csak valami szemceruza egy kabát gallérján, ottmaradt nyom, elhagyott, letett jel, a rendszer, h. ott minden működhet, ott kinn, ahová kerültél, kívül rekedsz, ezen a héten hetedjére, majd mindennap, aztán lassan beosztod, mint öregek, h. az van, h. mire megérinted, elillan, ősszel, ha a köd nem is száll fel, h. a köd megvéd,

ez a rendeltetése annak megfelel.

kockás pokróc a térden, mert fázik, az időre érzékeny. így van genetikailag kódolva, h. megérzi, mert ez legalább van, a gondolataiban él, noha leszögeztem, h. gondolni semmire nem szabad, nem ildomos. nem áll jól, görbe hát minduntalan, zsebkendőm keresem, h. hol a csomó, amiben elakadtam, amire emlékezni kell, kellene, és kellene holnapra valami más, valami olyan, ami eddig nemigen volt, huszár és futóval egy újabb matt, és akkor egy új napra ébredni, pont adni, ha nem is a szarnak, de magunknak, ezzel is telik, körbehugyozom magam, megjelölöm, itt a helyem, egy város szélén, egy padon, meglehet, hinnék én vakon, de miben is, jaj igen, az istenben, ez is tanít, az istenit, h. valami káromkodás legyen, mondjuk alternatív

a,

mert járható út nincs. csak engedelmes láb, meg farok, mely a frontra furcsán reagál, de az legalább van, és nem olvad el csélcsap szeles havazással, illetve hóval, erre fel kell, szóval, ezek lépések, elhamarkodottak, ha reggelig maradok, akkor párnanyomokkal teli az arcom, hanem az mégiscsak embertelen a játék, melyben részt veszel, h. elhárítod az utolsó kortyot, visszautasítod, nem nézel a fenekére, illetve csak arra a fenekére, h. felfut a szem, körömlakk az ebédlőben, az asztalon, ahol ettél, nem is emlékszem, mikor, hol harmadik személy egyes szám, és az is én vagyok,

a szag mindent körbejár, beszívja, beszívta a bőröm.

onnán a kimosni, esetleg kikanalazni a fájdalmat, mint kompótot, mint eszközt, gépezet, holott csak lépések, jobb a bal után, elhagyni a mit is, a ruhát, abból kilépni, senki nem mondta h. bátran, inkább félve, és féltve

az életnek nevezett szart, ami ez esetben megérdemli a mindennapi ke-
nyerét, verését,
mint testétől a halott,
h. csak az aszfalt a tiéd, ami a lábad alatt,
mint egy zongora, nehezen, de megetteted, immár hetedjére.

KÁVÉ,

hogy a zacc, mindenbe beleragad,
azt hordjuk szét,
termekről termekre,
lépcsőről lépcsőre,
ennyire talán még semmi nem
ragadt,
soha nem is lehetett,
csak amit megnevezel,
annak van létjogosultsága,
már a falon is,
de nemcsak jobbra vagy balra,
nem-
csak a fal,
hanem a plafon, lehet
a felett, hogy már-már beborul,
és az égből az isten, ha van,
és tegyük fel, hogy igen,
akkor zaccal teszi,
mert meglehet, kávéét iszik
velem,
hogy ő fenn és én egy centivel
a föld felett

AZNAP

aznap a felnőttek misére mentek.

mi bebújtunk a szőnyeg alá és
lekvárt loptunk
hullák szekrényéből.
(azaz halottakéból.)

Húsba nőtt tegnap a nyár.
azzal elmúlt.

utána minden ízben ott volt
valami romlott,
vagy csak a szájjárem, nem tudom.
most is a szívembe hasogat az a
napfényes aszfalt, elejtett kulcsosomó,
nem múltó körtelé.

[a konyha napszűrődő
linóleumállagába sűrűsödött
zsíroskenyér-várakozás
elmúlt valóság]

most már mindegy.
ezt nem lehet megbocsájtani,
megbánni se lehet.
ez csak ennyi –
foltok, blúzok,
kiüresedett szörptartály és
befőzve tartósított szorongás.

[betonpályák horzsolása...]

a felnőttek misére.
mi a szőnyeg alá,
lekvárt lopva holtak szekrényéből.

MACSKA

a tegnap –
szájba került szőkésbarna hajszál,
fehér sziluettkutya mintája a pólódról,
nem múló körtelék;
szíven szúrt kamikaze-pilóta.

csak mi értjük. (?)
én sem igazán...
egyedül. sikátor.
zombimacska-árny a falán.

1, 2, 3, 4...

a dombról jól látni
ahogy süllyed a csillag –
kis fekete forma,
jól kivehető.
egyenes vonalú
egyenletes mozgás.
kerekített ágak.
zombilegelő.

vagy sötétzöld fű ködben.
sötét báránnyal.
egy fehérrel köztük:
halvalegelő.
mesefekete halál.
zöldre árnyalt térben.
számolom hogy alva
ne a temető.

RETROTHRILLER

REGÉNYRÉSZLET

A belvárosban jártam – visszavittem néhány könyvet a könyvtárba –, és gondoltam, ha már ott vagyok, beugrom apámhoz. Szerettem a tanácsházára menni. Szép, nagy sárga épület, a város főterének egyik végén, klaszszicista palota, boltívekkel és hegyes ablakokkal, a bejárat előtt pedig oszlopsorral, ahová hajdan befért a főispánt szállító hintó, és ahol egykor a konflisok várakoztak a hazakészülő tanácsosokra. Beléptem a hatalmas kapun – az ajtó akkora volt, minden erőmet össze kellett szednem, hogy be tudjam nyomni –, fölmentem a díszlépcsőn, vettem egy pillantást a Kádárbeszédet tartalmazó márványtáblára, majd jobbra fordultam, végigszaladtam a tükörsima járólappal borított oldalsó folyosón, és bekopogtam apám irodájának ajtaján.

A külső szobában Erzsike, a titkárnő fogadott, vastag szemüvegű, kövér, a végtelenségig jóindulatú hölgy. Mindig nagyon kedves volt hozzám, rendre tollakkal és noteszkönyvekkel ajándékozott meg. Ha apám nem volt az irodájában, a párnázott ajtó mögött, akkor is bemehettem, és leülhettem az íróasztala mellé. Hogy ne unjam a várakozást, turkáltam kicsit a holmija között, belenyúltam a fiókjába, ahol régi futballistákról szóló életrajzokat tartott, ezeket valamilyen oknál fogva nem hozta haza, meglehet, ezeket lapozgatta üres óráiban, úgyhogy nekem is tökéletesen megfelelték arra, hogy míg várok, elússem az időt.

– Figyelj – mondta, amikor végre megérkezett –, le kell mennem lőgyakorlatra. Gyere te is.

Elkerekedett a szemem. Sok mindenre számíthattam a megyei tanács épületében, arra azonban nem, hogy lőni fogok.

– Hogy hova mész?

– Az alagsorba. Ott van a lőgyakorlat.

Ezek szerint nem hallottam rosszul.

Mielőtt tovább faggatózhattam volna, kifordult a szobából. Futnom kellett, hogy utolérjem.

– Na de most, tényleg, hova megyünk?

– Mondtam már: az alagsorba.

– És mivel fogunk lőni?
 – Légpuskával.
 – Miért?
 – Mit miért?
 – Hát miért kell lövöldöznünk?
 – Neked nem muszáj. Csak ha akarsz.
 – És neked miért kell?
 – Mert az utasítás. A tanácson belül lövészklub működik, és az itt dolgozó férfiaknak egy előre egyeztetett órarend szerint lögyakorlaton kell részt venniük.
 – Miféle lövészklub?
 – Jaj, ne kérdezősködj már annyit. Előfordulhat olyan, hogy megtámadják a tanácsházát, és akkor nekünk meg kell védenünk magunkat.
 A nyelvemen volt a következő kérdés, hogy kik támadnák meg a tanácsházát, de apám egy pillantással belém fojtotta a szót.
 Az épület hátsó fertálya alatt világoskék egyenruhás férfi és egy hosszú, megvilágított folyosó fogadott. Az egyenruha hasonlított a munkásörökéhez, ám az volt a szívtájékon ráírva, hogy POLGÁRVÉDELEM.
 – Üdvözlöm, Tóth elvtárs – a férfi rekedten, de nagyon barátságosan beszélt. – A fiatalember a fia?
 – Igen. Gondoltam, ő is megpróbálhatná.
 – Természetesen – hunyorgott az egyenruhás biztatóan, és máris a kezembe nyomott egy légpuskát. – Szép, nagy gyerek. Gratulálok hozzá. Hogy megy a sulis?
 Utáltam ezt a kérdést. Ennél jobban csak azt utáltam, amikor azt kérdezték, hogy mit tanultunk aznap az iskolában. Rendre azt válaszoltam, hogy semmit, mire a felnőttek megjegyezték, hogy akkor ezek szerint ismételtünk. Rájuk hagytam.
 – Lőttél már ilyenekkel?
 – Még nem.
 – Na majd fogsz. Nemcsak most, hanem kicsit később, amikor az iskolával a fegyveres erők napján az MHSZ-hez mentek. Tudod, mi az az MHSZ? Magyar Honvédelmi Szövetség. A fiúk az iskolai oktatás keretén belül az MHSZ-nél megtanulnak lőni.
 Úgy beszélt, mintha könyvből olvasná.
 – A legegyszerűbb, ha alaposan megfigyeled apukádat, ő ugyanis az egyik legjobb lövőnk. Tudtad?
 Megráztam a fejem.

- Hát ezzel nem szokott otthon dicsekedni, Tóth elvtárs?
- Nem kell mindig dicsekedni – felelte apám.
- Nem is kell. Csak akkor, amikor az embernek van mire.

A folyosó egyik végén két lőpad volt, szemben velük, a túlsó végén, lőlapok. Figyeltem apám mozdulatait: szakavatott mozdulattal nyitotta ki a závarzatot és helyezte be a lövedéket. Aztán ráhasalt a lőpadra. Nem célzott sokáig: beirányozta a puskacsövet, hunyorgott, és durr.

A rekedt hangú férfi nyakán színházi látcső függött. Belenézett.

- Ez megint jó lesz, Tóth elvtárs. Na de lássuk a többit is.

Összesen öt lövésre volt lehetőség. Apám lőlapján ott sorakozott mind az öt golyónyom: kettő ment a fekete körbe, a másik három közvetlenül aköré. A lövészegylet vezetője elismerően bólogatott, éppen hogy barackot nem nyomott apám fejére. Én viszont szégyent hoztam rá. A lőlapom olyan tiszta volt, akár a szűz hó. Fogalmam se volt, hová mentek a sörétek. Pedig úgy láttam, éppen a papír közepére célzok.

– Nem baj – vigasztalt a rekedt hangú. – Fog ez még menni. Elsőre senkinek nem sikerül.

*

Amikor kijöttünk a megyei tanács épületéből, már szürke volt az ég. Apám megkérdezte, készen van-e a házi feladatom. Szemrebbenés nélkül azt hazudtam, hogy igen. Akkor azt kérdezte, akarok-e inni a Hatvanasban egy turmixot. Nem voltam odáig a turmixért, de arra is azt feleltem, hogy igen. Turmixra soha nem volt szabad nemet mondani.

Arról, hogy a belvárosi ABC-t, félúton a megyei tanács és a városi tanács épülete között, miért hívják Hatvanasnak, senki nem beszélt. Helyesebben, amikor megkérdeztem, anyám azt válaszolta, azért, mert az a 60. számú csemegeüzlet. Néhány évvel ezelőtt, amikor rászántam magam arra, hogy könyvet írok az akkori eseményekből, végeztem némi helytörténeti kutatást szülővárosom közelmúltjáról, és azt találtam, hogy a boltot Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapjára adták át, ezért kapta a nevét. Évekkel később, amikor Rákosi már nem volt aktuális, a születésnapra utaló neonreklámot leszedték, azóta csak az állt a bejárat fölött, hogy Csemege. Ettől függetlenül évtizedek múltán is mindenki Hatvanasként emlegette.

A pénztárak mögötti traktusban cukrászda működött, habosított islerrel és gyümölcsturmixszal. Egyes téli napokon még banánturmixot is árul-

tak, persze nagyon drágán, és rendre gyorsan elfogyott. Apám mindig méltatlankodott, hogy mekkora pazarlás banánt tejbe keverni.

Amikor Péterrel könyvtárba mentünk, néha szakítottunk egy kis időt a belvárosi ABC meglátogatására. Általában csak egy sóskiflit vettünk, vagy még azt se, csupán szippantottunk egyet-kettőt az itteni ájerből, ami nagyon különbözött a lakótelepi boltokétól. Igazi békebeli üzlet volt a maga komótoságával és pedáns rendezettségével. Főként elegáns belvárosi nyugdíjasok látogatták, akik egy letűnt világ viselkedési mintáit követték még a bevásárlás során is, és akik láttán a szomszédos utcák házfelújításain dolgozó és a kétdecis üvegek miatt betévedő prolik is rendre elcsöndesedtek.

Mivel apám szerint egy kis séta nem árt, és különben is, volt még idő a következő busz érkezéséig, a Hatvanastól nem visszafelé, hanem lefelé gyalogoltunk, az eggyel lejjebb lévő buszmegállóhoz. Éppen akkor értünk a Ságvári Endre út sarkához, amikor megérkeztek a víjjogó rendőrautók. Csikorgó kerekkel lefékeztek az útkereszteződésben, pillanatokon belül megbénítva a belváros és ezáltal jószerivel az egész város forgalmát. Nem sokkal később egy rohamkocsi is befutott a Beloianniszi úti mentőállomásról, ám a csődületbe verődött emberek addigra már valamennyien tudták, hogy feleslegesen.

Az egyik rendőrautóból megafon is előkerült. Rövid, pattogó mondatok hangzottak, nem lehetett minden szót érteni, mivel a készülék recsegett, de az volt a felszólítás lényege, hogy mindenki a saját érdekében azonnal hagyja el a helyszínt, és menjen haza, aki pedig netán nem engedelmeskedne a felszólításnak, azzal szemben a hatóság letartóztatást fogantat. Nagyon furcsa volt ez az egész. Még soha nem láttam ilyet, úgy éreztem magam, mintha filmben szerepelnék, el se tudtam képzelni, hogy a mi csendes és unalmas városunkban ilyesmi történhet. Az előbb még békésen iszogattuk a turmixot a Hatvanasban, most meg egyszeriben fenekestül felfordult a világ: rendőrök, tömeg, letartóztatás... Láttam apámon, hogy ő se tudja hova tenni a dolgot. Nyújtogatta a nyakát, próbált átlátni az előtte állók vállai fölött, közben jó erősen markolta a vállamat, nehogy elkeveredjek, és esetleg a rendőrök rám is bilincset tegyenek.

Pedig ettől nem kell félnie – gondoltam –, közeli ismeretségben vagyok egy századossal.

A felszólítás ellenére a tömeg egyelőre nem mozdult. A kíváncsiság nagyobbak bizonyult a megrettenésnél. Talán senki nem hitte el, hogy itt és most tömegoszlatás kezdődne. Ilyesmi csak Nyugaton fordul elő, ahol az ottani rendőrség erőszakos, sőt brutális módszerekkel föllép a békéért és a

szolidaritásért tüntetőkkel szemben. Mi azonban nem tüntettünk, hiszen nem volt miért, csupán tudni akartuk, hogy mi történt. A mi rendőrségünk ugyanúgy a béke és a haladás oldalán áll, szó se lehet tehát erőszakos módszerekről. Így aztán a tömeg kivárt. Elvégre az nem mindennapi dolog, hogy valaki a pártház tetejéről vesse le magát, egy csomó ember szeme látára.

A pártház hatemeletes, hófehér épület volt. Akkor még nem tudtam, hogy éppen olyan színűre festették, mint Budapesten, a Margit-híd tövé-nél magasodó nagy testvérét. Nyilván nem véletlenül. A pesti épületnél viszont fiatalabb és sokkal kisebb volt, a felszabadulás huszadik évfordulóján adták át, ám ugyanúgy pártvezetőség székelt benne, igaz, kicsiben. Ám mégiscsak ez az irodaház adott otthont a Magyar Szocialista Munkáspárt megyei pártbizottságának.

A belvárosba menet rendszeresen elhaladtam előtte, az ember egyszerűen nem kerülhette ki, ott állt az úgynevezett új városközpont közepén, néhány lépésnyire a csupa üveg borította, modern művelődésközponttól. Nála magasabb épület nem is volt a környéken (leszámítva az új városközpont végében komoran sötétlő vízügyi székházat). Csak évekkkel később jártam benne, amikor egykori gazdáinak legföljebb már a nyoma maradt, és a hajdani pártfunkcionáriusok tágas irodái csírázó vállalkozásoknak adtak otthont, amelyek arra vártak, hogy kellően megerősödve kiröppenhessenek a közös fészekből, és saját székhelyre költözzenek. A lépcsőház tágas volt, a folyosók szélesek, a hatalmas üvegtáblákon csak úgy ömlött be a fény. Mindenütt dísznövények sorakoztak: az ablakpárkányoknak kisebbek, a lépcsőfordulókban nagyobbak. A falakat felül élénk színűre festették, alul, mellmagasságig ízléses lambéria borította. Az ajtókon vaskos hangszigetelő párna. Még a lépcsőház vaskorlátjai is ragyogó vörös színben pompáztak. Minden emeleten pihenő volt, fotelekkel és dohányzóasztallal. Az egész nem is irodaház benyomását keltette, sokkal inkább egy üdülőt – szinte vártam, hogy valamelyik folyosón felbukkanjon egy strandra igyekvő, fürdőruhában, a hóna alatt gumimatracral, gumipapucsának kaffogását elnyelte volna a végtelen padlószőnyeg. Annyi tér volt abban az épületben és annyi levegő, hogy az embernek óhatatlanul az a gondolata támadt, hogy milyen jó lehetett itt dolgozni, nap mint nap bejárni ebbe az eleven modernségbe, felülemelkedni a városon, és a színes falak meg a tányérnyi levelű fildendronok között élvezni az életet. Különösen úgy, hogy az itt dolgozók nemcsak rajta tarthatták kezüket a világ ütőerén, de szabályozhatták is annak lüktetését.

Az a fiatalember a jelek szerint mégse érezte odabent jól magát. Miközben farkasszemet néztünk a rendőrökkel, a körülöttünk állók azt magyarázták, hogy fölment az épületben tetejére, onnét ugrott le. Ami azt jelenti, hogy kulcsa volt a tetőajtóhoz, vagyis – fiatal kora ellenére – a pártházban dolgozott, a pártnak, a pártért. Föltehetően szép karrier előtt állt, mégis a halált választotta. Miért? És ő választotta egyáltalán? Öngyilkosság volt, vagy lelökték, úgy, ahogy a többieket? Bizony, ez már a hónap eleje óta a negyedik eset. Bármennyire is próbálják titkolni, nem lehet elhallgatni, mindenütt voltak szemtanúk, és annak ellenére, hogy az újság nem ír róla, az emberek magyarázatot várnak, tudni akarják, hogy mi ez az egész. Mert valami történik a városban, és attól, hogy homokba dugjuk a fejünket, ezeket a dolgokat nem lehet meg nem törtéنتté tenni. Itt az ideje, hogy az illetékes elvtársak tájékoztatást adjanak, elmondják, mi folyik itt, és mire kell számítani, mert a dolgozók nem lehetnek huzamosabb ideig bizonytalan-ságban, az mindenre kihát, a termelésre éppúgy, mint a hétköznapi életre egyaránt.

Ilyenekről beszéltek az emberek a pártház körül, és ha tudtuk volna, hogy mi az a forradalmi hangulat, akár abban is érezhettük volna magunkat. A rendőrök hosszú percekig keresztül nem mozdultak, bár a megafon többször is recsegett, és újabb és újabb autók érkeztek a kapitányság felől. Köztük olyanok is, amelyekről hiányzott a sziréna és a kék csíkozás. Egyáltalán nem lepődtem meg, amikor az egyik fehér Ladából (föltehetően ugyanabból, amelyben nekem is volt szerencsém utazni) Paróczai századost láttam kiszállni. Addigra letakarták a néhány lépésre a pártház bejáratától fekvő holttestet – semmit nem láttam belőle, később is csak a fekete műanyag zsák legszélét –, a százados pár szót váltott az egyik mentőorvossal, aztán elindult a bejárat felé. Szuggeráltam a tekintetemmel, azt akartam, hogy nézzen felénk, vegyen észre, és akkor egy biccentéssel jelezhetem, hogy itt vagyok, végzem a munkámat, bízhat bennem, számíthat rám, ám Paróczai éppen csak egy pillantást vetett az ácsorgókra, valamit mondott az egyik rendőrnek, és már ment is tovább.

És akkor a rendőrök elkezdtek kiszorítani bennünket a pártház körüli térről. Nem erőszakosan, nem agresszívan, hanem szépen, finoman, de kel-lő határozottsággal. Nem vettek elő gumibotokat, nem kiabáltak, nem ordibáltak, egyszerűen a megafon folyamatos recsegése közepette toltak min- ket elfelé. Nem okoztunk fennakadást – fegyelmezetten tudomásul vettük, hogy számunkra ez a kaland véget ért. Néhány perccel később mindenki elindult hazafelé.

Mivel a rendőrök teljesen kiürítették a pártház előtti területet, miáltal az ottani buszmegálló is megközelíthetetlené vált, apám úgy döntött, hogy gyalogolni fogunk. Ki tudja, mikor áll vissza normális menetébe az autóbusz-közlekedés.

Ahogy nekilódultunk, rögtön elkezdtem faggatni. Kérdezgettem, mit tud erről az egészről, mármint hogy egy hónapon belül négyen is meghaltak a városban, teljesen egyforma módon, miket beszélnek erről a munkatársai, és egyáltalán, mi ez az egész, és például az Alföldi Népújságban miért nem lehet olvasni róla. Persze, a Paróczai századosnak tett ígéretem szerint igyekeztem óvatos maradni, nehogy gyanút fogjon. Ám apám kitérően válaszolt. Arra intett, hogy ne foglalkozzam ennyit ezekkel a dolgokkal. Nagyon szomorú, hogy ilyesmik vannak, és anyám meg ő tudják, hogy ami az iskolai ünnepségen történt, az engem megrázott, hiszen közvetlen közlőről láthattam, de az a helyzet, hogy mind baleset volt, a véletlenek szerencsétlen egybeesése, hogy így, sorban következtek egymás után. Az is lehet, hogy egyik a másiknak következménye, de csakis oly módon, hogy az egyik kétségbeesett ember hallott arról, hogy egy szerencsétlen sorstársa milyen tragikus formáját választotta annak, hogy véget vessen az életének, és úgy döntött, ő is ekként cselekszik. Sajnos, vannak az életben olyan helyzetek, amikor egyesek azt gondolják, hogy nincs kiút, ezért olyan megoldást választanak, amely nem vezet sehova, és semmiféle eredményt nem érnek el vele, csupán nagy szomorúságot és keserőséget okoznak a környezetükben. Különösen a fiatalokra jellemző, hogy amikor először találkoznak szembe az élet nagy kérdéseivel, és bizonyos problémákba ütköznek – mert problémák mindig és mindenütt vannak, kár lenne tagadni, de az is igaz, hogy ezeket rendszerint meg is lehet oldani –, szóval, amikor a fiatalok problémákba ütköznek, és valamiért úgy érzik, hogy nincsen segítségük, sajnos időnként kétségbeesésükben végzetes és tragikus lépéseket tesznek, mert azt hiszik, hogy más lehetőségük nincsen. Holott nagyon is van, és ezért fontos, hogy tudjam, hogy anyám és ő nagyon szeretnek engem, rájuk mindig számíthatok, ha bármiféle gondom van, vagy úgy érzem, nem értek valamit, nyugodtan forduljak bizalommal hozzájuk, hiszen nincs az a gond vagy probléma, amelyet nem lehetne higgadtan és nyugodtan, logikus gondolkodással megoldani.

– Megértetted, Bence? – kérdezte apám, amikor már a József Attila lakótelep közelében jártunk.

– Megértettem – válaszoltam, és abban a pillanatban így is gondoltam.

*

Néhány nappal később újra a megyei tanács épületének alagsorában jártam, és ismét találkoztam a rekedt hangú raktárossal.

Mi csupán a tévében láttuk a nagy, budapesti, május elsejei felvonulásokat (a moszkvairól nem is beszélve) a hömpölygő embertömeggel és az emelvényről integető vezetőkkel. Nálunk is volt hasonló, csak sokkal kisebb léptékben. Nem tették kötelezővé a részvételt: az iskolában kihirdették, hogy aki akar fölvonulni, jöjjön reggel kilencre az épület elé, hogy aztán a többi úttörőcsapathoz csatlakozva együtt meneteljünk végig a város főutcáján, majd a hídon át a ligetbe. Én soha nem akartam – mármint fölvonulni igen, az iskolához csatlakozni nem. Apámat és a megyei tanács dolgozói kollektíváját választottam. Leginkább azért, mert a hivatalosnak mondott rész után a többi fölvonulóval ellentétben nem hömpölyögtünk át a folyó túlszéljén lévő ligetbe, hanem a megyei tanácsnak az ártéren lévő üdülőjébe mentünk, ahol zártkörűen lehetett pingpongozni, tekézni és csivitelni. Na meg virslit és sört fogyasztani (gyerekeknek Colát vagy Gyöngy nevű szénsavas-narancsos üdítőitalt). Utóbbiakat jegyre adták, hogy mindenkinek jusson.

Anyám és a húgom mindig bevártak bennünket az üdülő bejáratánál.

Álldogáltunk a tanács boltíves kapuja előtt, aztán egyszer csak szóltak, hogy mehetünk a zászlókért az alagsorba. Egy vörös és egy nemzeti színű lobogót választottam. Utóbbit magamnak. Am amikor a vöröset átnyújtottam apámnak, ő rám förmedt:

– Ezt vidd vissza! És hozz helyette nekem is egy piros-fehér-zöldet.

Normál hangerevel mondta. Úgy, hogy a körülötte álló kollégák is hallották. Senkin nem látszott megrökönyödés. Páran talán még mosolyogtak is.

Megfordultam, és visszamentem becserélni a vörös lobogót nemzeti színre.

– Ez miért nem jó? – kérdezte az alagsorban a rekedt hangú férfi, ezúttal nem annyira barátságosan, mint a múltkor. Föltehetően azért lett ingerült, mert már zárni készült. A POLGÁRVÉDELEM feliratú egyenruhát viszont most is viselte.

– Mert inkább amolyan vinnék – hebegtem. Nem jutott eszembe jobb válasz, de nem is tudtam még magamnak se megfogalmazni apám indokait.

Kinyitotta megint a nagy vasajtót, és föltekintette a villanyt.

– Képet nem akarsz vinni? – bökött befelé. – Az alig kellett valakinek. Kettőt, ha vittek belőle.

A fal mellé támasztva sorakoztak az állami és pártvezetők nagy alakú, fekete-fehér portréi. Jóval nehezebbek voltak a könnyű rúdon lengedező zászlóknál, érthető, hogy nem kellett senkinek.

– Az apukám azt mondta, hogy piros-fehér-zöld zászlót vigyek.

– Hát jól van. Ha az apukád azt mondta, akkor olyat vigyél.

Azt nem jelezte, hogy megismert volna, arról pedig végképp egy szó nem esett, hogy melyik tanácsi dolgozó az apám. De, azt hiszem, jobb is volt ez így.

———— Kali Ágnes

VALLOMÁS ARRÓL, MILYEN FEJEZET LENNI

másodhegedűs maradni egy
halott történetben
holott tényéromon lefejezett
szerelmek hevernek.
ülök itt, gyomromban a
segítséggeddel s ironikus inkább
mint szomorú.
mint egy kisgyerek halálán,
ezen sincs mit sajnálni.
az égve hagyott tűz a testek
melegsége nélkül is ég.
Táplálom magam.

ÉRTED

Én nem akarom másét.
Nekem több nem kell.
Én megtanulom érted
A hallgatás varázsát,
Fogak koccanását,
Melltartóm eldobását,
A cécó-nélküliséget.
Egyszerű leszek amint a búzaföld,
S ketten szaladunk végig rajtam,
Mint a múltkor, meztelenül
S véresen.

FESTENI TANÍTOTTÁL

Nincs gond. Csak az idő
Kurválkodik veled.
De nyugodj meg.
Elszívunk még itt egy-két
Életet. Fesd meg.
Anyákat, kik szálkával
A halat is kiköpik,
Hátgerincen kutyák
Ágyékának melegét,
Halálba táncoló szerelmeseket,
Papírhajón egyensúlyozó
Kövér diktátort.

HA ÉN FŐZNÉM JÉZUS UTOLSÓ VACSORÁJÁT

Előétel

Neonzöld fényben égnek a levelek.
Csupa tej a föld.
Protonszámaink égbe emelkednek,
és onnan éneklük az örökkévalóságot.

Ó mindenség, engedj elmennem!

Desszert

Hamis vagyok, hamisan létezem.
Szelencébe zártam minden-mindenem.
Átröpülök most majd a mindenem,
Fogócskázol velem, életem!

Szedjék darabokra!

VÁLTOZATOK FÜRDŐZÉSEIMRE

AVAGY AMÍG VIASZFINOMRA OLVADOK A KÁDBAN

Párizsi romantika

Rusnyák az ujjaim utánad. Kezem öregedni látszik, s becsapja magamat. Homlokomat kaparom, érzem a koponyám. Most el tudnám törni a kulcscsontomat. Bőröm puha, testem vaj. Finom vagyok. Finomabb, mint Párizs. Nyakamon a libabőr. Hátamon a sugarak. Kezeid a sugarak, víz sugarak.

Fájdalom-rózsza

Kezemben a zuhanyrózsza. Homlokomat csókolja, szemeim közt elhalad, orrom ívét végigjárja, ajkaimon csak átsuhan. Most állkapcsomat hálózza szerelembe, kulcscsontommal játszadozik, két mellem közt elhalad, bordáimon végigugrál, köldökömbé mászik. Ott marad az origóba. Onnan hátamba kapaszkodik, visszamászik nyakamhoz, csigolyák. Könnyű testét átlendíti egyszer, átlendíti kétszer.

Rózsza. Zuhanyrózsza. rózsakötél. rózsailles.

Örvény

A lefolyóba nyomom a sarkam. Egy csöpp víz sem mehet át. Csak ha rajtam is átmege. Csak ha beszívódik bőrömbé, elrejtőzik sejteim közé, átívódik mindenemen, végül talpamból kifacsarodik. És míg a kád tele van, egy tapodtat sem mozdulok.

Csalatás, karácsony

tudtuk, hogy vékony a jég amin táncolunk,
bármikor beszakadhat.

akármit, csak a jégen legyünk.
tél volt, kitaláltad, hogy te túl öreg vagy,
egyedül másztam be a korcsolyapályára.

az idő telik, te fiatalodsz, én meg
kiszáradt szájú koravén leszek.
egyszer arra gondoltam, összegyűjtöm
az idegen hajszálakat, amiket
reggelente arcodon találok,
a karácsonyfára, angyalhajnak.

megpróbálhatnánk összerakni egy angyalt:
alkalmi szeretőidből lesz haja,
halott gyerekek arcát öröklő,
én leszek elszáradt csókja,
kezébe egy jégkalapács,
feltörni a lelkedre száradt könnycseppjeim,
hátha mersz majd szeretni.

Nora Luca

Huszonhét tányér széttörött, fölötted visít a hold,
folytatnod kell, ahol abbahagytad.
hangod remegés, csengők koporsója, énekelj hát,
míg magányod – a molyok ellen – nem naftalinszagú.
Forogj, míg fehér fogad világít a nap helyett,
légy egyszemélyes haláltánc az élők karneválján.

Vallatás

Felfele mutatott az isten, én meg zuhanni akartam. Aznap sely-
met hányt az a madár, aki kedvenc lepkémet falta fel. Fejetlen
hajnal, elsuttogott holnapok, mézesmadzag, ami mellett nevetve
tűnsz el, agyonvibrált égbolt. A Paradicsom kapujához sosem
volt kulcsom, hiába vagyok áldozati agnus dei.

Szememben a világtörténelem. Szemembe hozzák haza a légek hulladékait, millió ember elégetett lelkét, ide érkeznek a kövek, testem tartóoszlopai, amikre nem volt szükség az Olimposz felépítéséhez, az újszülöttek első mosolya, a villámok, amik irányt tévesztettek, fát nem találtak.

Nagy tanácskozás lehetett az égben az életem útját illetően. Mert tragédia mindenkinek kell. Gondolom, hosszú volt az önkéntelenül várók sora, hogy hamar lerendeztek, kislányként elveszítettem az apát és a szerelmet. Én azért próbálkoztam.

Az árral szemben haladni nem más, mint bukórepülést végezni a hazátlanságba, boldogan sikítani jól vagyunk, jók vagyunk, míg a bilincset a kezünkre nem szorítják.

A kihallgatáson halántékom lüktetett, fejemen mosolygott a tövis. Ült a csend, szájam kiásott sír. A vallató velem szemben zokogott kigombolt ingben.

– Vallja meg, vallja hát meg, hogy bűnös. Hogy kibújt sorsa hurkából. Hogy keresi a szerelmet. Vallja meg!

A csend ült, szájam kiásott sír.

Magamban könnyel sorakoztatom fel emlékeim. Vakuk villognak, isten fényképez, megörökít magának. Reflektorfényből paprikajancsik hófehér vigyora vetül rám.

Visky Bence

EL

Északi-sarkra, Amerikába, Belgiumba megyek.
Mivel?
Brüsszel.
Mindennel, kérem, a vízzel, a tűzzel.

Ott majd addig nővök, míg megszületek.
Ne neved, barom!
Hát férfi nem lehet terhes?

De tudom, sok van a kilencedikig,
Míg bennem az ő lelke visszaszületik.

Egysejtű madárként,
Önfeledten beszélek magamról,
Napfelkelte vérbe ázott fénye alatt.

Végtelen vagy véges táj.
Egyszer úgy érzed, repülsz,
Máskor Alcatraz.

OLIVÉRHEZ

Találkoztam a három vándorral.
Nem beszéltünk sokat,
Miért is beszéltünk volna?
Előtte tán még valami voltam:
A vértől félttem, ha fáj, kiabáltam.
Az emberek nevemen szólítottak.
Hordoztak és félredobtak.
Előtte tán még valami lehettem,

Most szeretem, ha fáj,
De fáj, ha szeretem.

CÍMTELEN

Felhős szemek követnek a Főtér felé.
Hogy üvöltenek a házak.
Láttak ők már többet, mint én.
Csatornáikból rejtélyes mesék folynak,
Énekelnek talpaim alatt.

CÍMTELEN

Viháncoló, hancúrozó tömeg.
Érzik, hogy a Föld forog,
Na meg kerek.
Úgy érzik, ők vele együtt nevetnek.
Mekkora illúzió!

Talán én is érzem,
Csak más, vagy másképp.
Rám egy örökké zavaró, tikkszerű, szédítő hatással van.
Mintha az egésznek egy íve volna,
Görbe párhuzamok.

Sokan mondják,
(Köztük az egész családfám),
Hogy találkoznak valami helytelen helyen,
Egy Candy Mountain tetején.

Vincent nyolcéves.
Könnyű mondani, hogy a lélek a fontos,
Az a súlytalanságtól nehéz, láthatatlan füst.
Csak nézz rá, arra a lihegő pöttöm holttestre.

Imádkoztam.
Magamért nem imádkozom.
Vagy csak én próbálok megérteni az érthetlent.
Én önmagamat elengedem, elfojtom, elajándékozom,
Próbálok eltörölni az ént a mondatok előtt.

Fogadd hát el ajándékom.
Vincentet ne!

CÍMTELEN

Egy pillantra megáll,
S látom, az egészről irracionál,
Kigubbadt, majdnem műanyag szemekkel.

Lehet, hallgatnom kellett volna.
Lehet, már túl sok volt a volna.
Lehet, csak ilyen vagyok,
Hogy mindent elcseszek,
És ennek értelme van.

Egy ideje már több logikátlan,
Mint logikus szféra vesz körül,
Csúszok hát zsibbadtan,
Menthetetlenül.

CÍMTELEN

Pedálok zöreje
Tol engem előre.
Színkopasz,
Fényérzékeny gurulás,
Legnépábrándítóbb ordítás,
S ezzel mindennek vége.

Gyöngyösi Bálint

A BŰVÉS

0.

Lehetne bűvész is, no nem én, nem-nem, valaki más, valaki nagyon más, titokzatos arccal, fekete cilinderrel, hosszú frakkal, fekete mellénykével. Egy igazi bűvész magát is meg szokta lepni. No nézd, egy virág mondja a kabátujjban, hoppá, egy bankjegy lapul a fülem mögött, nevet fel bevásárláskor. Ugyan hogy sikerült eltüntetnem a saját fogkefém, zsörtölődik reggelente az eltűnőbűvész, majd, te jó ég, most merre tűntem el én is, figyelni meglepetten a tükört, amiben éppen semmi sem látszik. Egy igazi bűvész valójában biciklitolvaj, elárusító, banki alkalmazott vagy éppen rendőr. Olyan jól csinálja, hogy senki sem veszi észre, ez a titok, esténként ezen nevet, megint jól csináltam, megint jól megbűvészkedtem, hah, átverőbűvész vagyok. Baj csak akkor lenne tán, ha azon keseregne, hogy mutatványait sohasem tapsolják meg. De az igazi bűvész erre rá se ránt. Ő tapsot varázsol, ha akar: bekapcsolja a tévét, lehunyja szemét, és hosszan hallgatja az esti show-műsor közönségét. Csak azt. Aztán lefekszik, és álmokat varázsol magának.

1.

A bűvész titokzatosan mosolygott. Meglengette a fekete cilindert. Egy róka lesz a kalapban, mondta. A közönség visszafojtotta lélegzetét. Majd belenyúlt, és elővett egy megtépászott nyulat. Hökkent csend. És a róka? A bűvész magabiztosan nézett körül. Nos, mit gondolnak, mitől ilyen tépett a nyúl? A közönség fellélegzett. Hát hiszen persze. A vastaps nem maradhatott el.

2.

A róka ideges volt. A nyúl is. Vajon milyen lesz, hogy fog menni? Ezen töprengtek mind a ketten. A bűvész izzadt, kezeit tördelte. A közönség feszülten figyelt. Ez most élesbe megy.

3.

A Nyúl ideges volt. Ne légy már olyan ideges, szólt rá dühösen a Róka. Feszültté teszel engem is ezzel az ide-oda ugrálással és zsörtölődéssel. Te ezt nem értheted, nézett rá mérgesen a Nyúl. Mit? Na ugyan mit? Hát azt. Mi van, ha nem engem húznak ki? Hogy?, értetlenkedett a Róka. És ha téged húznak ki, no akkor mi van?, így a Nyúl, és dühösen róttá a köröket a cylinderben. Mert?, tovább a Róka. Akkor arra gondolhatnak, hogy... Érted, nem?, állt meg a Nyúl, és nézett farkaszemet a Rókával. Csend. Aha, mondta a Róka, és elvörösödött egy kicsit. Majd megnyalta a szája szélét. A Nyúl elsápadt.

4.

A Róka ideges volt. A piculádat, Róka, állj már le, hihetetlen, mennyit pörögsz, dühöngött a Nyúl, mert a Róka az orra előtt ide-oda szaladgált, körbe-körbe, s ő, a Nyúl, már alig bírta meghúzni magát a cylinderben. Nincs itt erre hely, nem érted?!, rivallt rá. Aztán felkacagott. Egyébként meg miért vagy ideges, róka-bókám? A Róka zavartan megállt, és lesunyta fejét, farkát meg behúzta lábai közé. Te ezt nem értheted, mondta halkán. Mit?, kérdezte a Nyúl kicsit lenézően, aztán elővett egy cigit, majdnem rágyújtott, de meggondolta magát, és eltette. No mit, nyögjed már! Hát azt. Hát azt, hogy mi van, ha engem húz ki?, pirult a Róka. Hogy-hogy, te lüke! Hát akkor téged húznak ki! No jó, jó, így a Róka halkán, de eredetileg Téged várnak. Hátaztán, röhögött a Nyúl kicsit nyeglén, legfennebb azt gondolják, megettél engem. Ha-ha, hallod?, megettél! Hát éppen ez az, sírta el magát a Róka. Szörnyű így elrontani ezt a performansot.

5.

A közönség elhallgatott. Jön a nagy szám. Dobok!, kiáltotta a Bűvész. Harsonák! Levette cylinderét fejéről. Meglengette, felfordította, és mindenkinek megmutatta üres belsejét, aztán megütögette. De semmi, semmi sem hullott ki belőle. A kalap valóban üres volt. Megfordította, és varázspálcájával leírt egy kört a kalap szája körül. Feszült várakozás vibrált a levegőben. Majd belenyúlt. A közönség egy villanást látott. Szűken leszünk itt, mondta a Nyúl, és rágyújtott egy cigire. Muszáj neked cigizned állan-

dóan?, nézett rá dühösen a Bűvész meg a Róka. A füst szépen karikázott a cylinder szája felé.

A bűvész titokzatosan mosolygott. Meglengette a fekete cilindert. Egy róka lesz a kalapban, mondta. A közönség visszafojtotta lélegzetét. Majd belenyúlt, és elővett egy megtépászott nyulat. Hökkent csend. És a róka? A bűvész magabiztosan nézett körül. Nos, mit gondolnak, mitől ilyen tépett a nyúl? A közönség fellélegzett. Hát hiszen persze. A vastaps nem maradhatott el.

6.

A Nyúl ásított egyet. Hát ez borzalmas, ez a fölöslegesség, ez a várakozás, hovatovább kimerítő. A Róka ideges volt. Mit fokozod a feszültséget? Azt hiszed, én nem vagyok türelmetlen?, és közben körbe-körbe szaladt a kalapban. Én, türelmetlen?, röhögött a Nyúl. Kac-kac, tette hozzá unottan, ugyan, ne tragédiázz! Inkább rágyújtok egy szivarra. Rágyújtok, rágyújtok, neked nincs jobb dolgod, állandóan csak a cigi, dühöngött a Róka, közben körbe-körbe rohangált, a vörös farka csak úgy lobogott, ahogy idegesen rótt a köröket a kalapban. Ha-ha, te örült vagy, Róka, vigyorgott a Nyúl, és rágyújtott egy szivarra, nagyokat pöfékelt, karikákat eregetett, a füstkarikák a kalap karimájánál megálltak, majd kilibbentek. Figyelj, Róka, állj már meg, te lökött, most mit izgulsz, mi értelme van ennek? Mi, mi, mi... és ha nem jön, ha nem hív minket, ha nincs közönség, ha rosszul megy valami... Nem érted? Ez fontos, nagyon az, tette hozzá aggódva. Ugyan, szívott nagyot a szivarból a Nyúl, minden este ugyanez megy, hát még nem fogtad fel, uncsi, nnaaa, semmi izgalmas nincs benne. Csak annyi, hogy téged látlak minden este tönkremenni, ha-ha, na az izgalmas, ideges Róka, ki hallott még ilyet. Ne! Idegesíts! Engem!, üvöltött fel a Róka, és megállt vörösén a Nyúl előtt. Te Róka, te mindig ilyen vörös vagy?, röhögött a Nyúl. És? Mi van, ha nem jön. Majd jön! Na persze, és ha rosszul végzi a feladatát? Ki, a Bűvész? De hát az mindig elvégzi a dolgot, már unalmas is, olyan jól csinálja, kellene már valami változatosság, ásított újra a Nyúl. Te lüke, még hogy változatosság!, így a Róka. De hát nekünk jól kell szerepelnünk. A Nyúl legyintett, milyen sematikus ez a Róka, és tovább pöfékelt. A kalap belsejébe éppen csak egy kis fény jutott, a karimánál, ott jött be, aztán semmi, még az sem, hirtelen benyúlt egy kéz. A Róka megállt, minden ina remegett, íme, eljött a pillanat, a Bűvész végzi végre a dolgát, és ő is végre végezheti a dolgát. Dühödten nézett a Nyúlra. A Nyúl

unottan odasétált a kézhez, ásított egyet, megcsillant a szeme, felröhögött, és hirtelen felugorva nagyot rántott a kézen. A Bűvész döbbenetesen nézett körül a kalapban. A Nyúl hangosan röhögve fetrengett a kalap alján. Te hülye!, szűkölt a Róka ijedten, és most hogy jutunk ki innen?

7.

Ajaj! Húha, nagyon ajaj!, mondta idegesen a Bűvész, és közben fel-alá sétált hátrahagyott kézzel. Kicsit remegett a keze, talán ezt próbálta leplezni. No, mi van, Maestro, csak nem vagyunk idegesek?, így a Nyúl, és gúnyosan nézte az ideges kis embert. Lazán pöfékelt, nagy karikákat eregetett, a karikák szépen keringtek a levegőben, mint valami kis madárcsapat, aztán komótosan kilibbentek a kalapból, meg-megálltak a karimán egy kicsit, időztek, aztán huss. Szép nagy kalap volt. Elfért benne minden, egy kis budoár is például, ahol a Róka néha sminkelte magát (Legyek szép vörös, szokta mondani, s ilyenkor a Nyúl csapkodta a térdét. Vörös vagy te, komám, egyébként is!), no meg valami kis székek meg egy asztal, ahol enni lehetett, ha már nagyon megéheztek. A Bűvész csodálkozva nézett körül, jó kis hely, összkomfortos, mondta révetegen, de valójában nem volt egyáltalán nyugodt, sőt, nagyon ideges volt. Ki hallott már ilyet, micsoda nevetséges dolog, hogy én, én, a Bűvész egy kalapban, de mégis. A Róka magába roskadva ült a budoárnál. Pedig milyen szép lett volna, volna, volna, volna, nyüzszített szomorkásan, csak a Nyúl volt laza. Ő mindig laza volt, a Róka szerint túlságosan is, nem erre a feladatra való, rögtön látszott rajta, amolyan darabos fajta, nem művészlélek, a káposztát is mindig harsogva, csámcsogva eszi, semmi nemesi gesztus, semmi nincs ebben a füles jószágban. Egy cigit?, vette elő komótosan a csomagot a Nyúl. NEMM!, kiáltotta a Bűvész és a Róka is egyszerre, majd zavartan néztek egymásra. Ne cigizz, árt, mondta a Bűvész halkán. Na nee, röhögött a Nyúl, szóval itt élek egy kalapban, az nem árt, de a cigi az igen! Ha-ha. Meg he-he. Élnél te kalapban majsztrókám, aztán látnám én, hány cigit szívsz majd el néhány hónap múlva. Na, azért nem lehet olyan rossz, védekezett a Bűvész, elvégre egészen összkomfortos. Tudod, mennyi energiámba került, míg ezeket mind ide bevarázsoltam? Talán még meg is köszönjem, majsztró?, hajolt meg a Nyúl gúnyosan vigyorogva. Erre a rozoga székre gondolsz, vagy a feslett budoárjára a Rókának, ej no, hát tényleg nagy energia kellett hozzá. Háát, ennyire tellett, mondta a Bűvész egy kicsit elpirulva, mert a szék tényleg rozoga volt, ingott, ahogy ráült, s a budoár is már elég ko-

pottnak tűnt. Na, azért nem rossz ez, mondta a Róka, elvégre mégiscsak egy karrier. Nanemá', lüke Rókája, még hogy karrier... Mi vagyok én, kalapnyúl?, dühöngött a Nyúl, és rágyújtott egy újabb cigire. Neee! De!, és nagyokat pöfékelt egyenesen a Bűvész arcába. A Bűvész eltakarta az arcát, és köhögött. Ez nem volt szép! Nem bírom már ezt a füstöt. Na jó, tényleg nem volt szép, és a Nyúl arrébb lépett. Hogy oldhatjuk meg ezt a helyzetet?, kérdezte a Bűvész, és tanácstalanul nézett a Rókára, majd a Nyúlra. A Róka ingatta a fejét. De hiszen ezt Önnek kell tudnia, Mester. A Nyúl kérdőleg nézett a Bűvészre: van nálad varázspálcá, majsztrókám? Hát hogyan lenne nála. Ugye van Önnél, Mester?, kérdezte reménykedve a Róka. Vaaan, azt hiszem, kapart elő egy régi varázspálcát a Bűvész a köpenye zsebéből. A Nyúl elvette, suhintott vele kettőt a Bűvész köpenye felé, mint egy mutatópálcával. Mit csinálsz?, kiáltott rá a Bűvész idegesen. Elrontod! A Nyúl röhögött, és elővett a köpeny alól egy cilindert. Hát ezt meg hogy az ördögbe' csináltad?, hápogott a Bűvész. A Nyúl megvonta a vállát, visszadobta a pálcát a Bűvésznek, letette a cilindert a földre, s újra rágyújtott. Na, én kilépek egy cigire a levegőre, majd kiáltsátok, ha megoldottátok, s azzal beugrott a cylinderbe. A Bűvész és a Róka bután nézték a cilindert. Távolodó röhögés visszhangzott belőle. A rohadék láncdohányos, mondta a Róka magyarul a Bűvésznek, semmi művészi hajlam nem szorult belé.

Vaszilij Bogdanov

RICARDO REIS SZIBÉRIÁBAN

Részletek

A KÖLTŐI VERSENY

A megérkezés

Ricardo Reis a sztyeppén. Mert megérkezik ő is.
Állingál az Ob partján. Zaklató, vad, krudélis
kérdések örvénylenek. Válaszolni kell mégis!
Lídia hattyúnyakán feltündököl a fétis.
„Hogyan érkeztek ide, hány határon suhanva?”
Ricardo felnevetett. – „Rögtön ezt is elmondja,
de most már nyugodjunk meg, védelmük alatt állunk.
Kacsalábon forgó vár lehet mától a sátrunk.
Én légcsavarrá váltam, Bernardo volt a jobbszárny,
kerengett Mora áramkörökben, míg a balszárny
Vicente lett, és Tejve bárója a botkormány,
s Cross lett a futómű, változtatva a formán.
Search a motorba épült be csalafinta módon,
Borges a rádióból morzézott, jelzett folyton.
Álvaro a sebességmérőbe költözött be,
mióta él, igazán, az iram érdekelte.
Pilóta lett Lídia, ő vezette a gépet.
Lovecraft mögötte ült, folyton kifelé nézett,
a látható világba, mely fölött észrevétlen,
láthatatlanul suhantunk. Kozmikus égi fényben
érkeztünk meg. Vége lett a nagy átváltozásnak.
A gépet alkotó költők ismét emberré váltak.
Kedves Bogdanov herceg, versenyre invitálunk,
maradjon nyoma versben is annak, hogy Nálad jártunk.
Verseink e páratlan, barbár vidékről szólnak.
A tajgát énekeljük. Feltündököl a holnap.

„Mit kérdezel, kis unokám? – kérdezi Léna nagymama, már nem is leplezett érdeklődéssel olvasva a verseket. – Hogy vettem-e észre rajta azokban a hónapokban valami szokatlant? Mégis mire célszól, kislányom, nem is értem egészen pontosan, az akkori viselkedésére? Amennyire egyáltalán vissza bírok emlékezni rá, nem, de mégis mit kellett volna észrevennem? Tette a dolgát, mint mindig. Akkoriban már pontosan kialakult vándoréletünk szokásrendje. Angolra, franciára, németre tanította Tányát. Szeretett engem. Ha tehetjük, hallgattuk a rádiót is. (Akkor már megjósolható volt Hitler veresége és a szovjet győzelem!) Amikor csak tehettem, írt, jegyzetgetett, és egyre gyakrabban kereste fel az aranyóra odaajándékozása után, az érte egyre inkább rajongó, a törekvéseit láthatóan egyre nagyobb érdeklődéssel figyelő sámánt, sátrába kérette az énekmondókat, és fáradhatatlanul jegyezte le, úgyszólván az utolsó előtti vagy már tényleg a tizenkettedik órában, a manysi népköltészet csodálatos, fantasztikus, Szibériában újra kibontakozó költészetére is nagy hatást gyakorló remekműveit. Ezek a fordításai alkotják a későbbiekben kibontakozó és a szibériai kis népek nagy költészetét bemutató gyűjteményének, A vízi fejedelem idézésének a törzsanyagát, az alapjait. De, hogy ezenközben – amikor sétáltunk, gombásztunk, vöröslő málnásokban bolyongtunk, verseket mondogattunk, szerettük egymást – ő egy idegen, ráadásul egy nem is létező, egy másik, egy portugál költő által kitalált személy, és társai megérkezését várta volna? Hihetetlen. Ezekszerint tényleg voltak titkai előttünk. Azt még megértem, hogy Reist elkísérték a szintén Pessoa által életre hívott, különös, fantasztikus alakmások, alteregók, ahogyan Pessoa nevezte, heteronimák: Alvaro de Campos, António Mora, Bernardo Soares, A. A. Cross, Alexander Search, Vicente Guedes és Tejve tizennegyedik bárója, még meg is értem. De, újra megkérdezem, mit keresett itt Jorge Luis Borges, aki, mondanom sem kell, egyáltalán nem kitalált személy, a század egyik legkiválóbb, legcsillogóbb elméje, költő, próza- és esszéíró, elég, ha csak elolvasod tüneményes esszéjét, hihetetlenül izgalmas „újabb cáfolatát” az időről, hogy képet alkothass szellemi nagyságáról. Csodálatos verseiért, esszéiért és elbeszéléseiért egyszerűen rajongtunk, nagyapád, mint említettem már, sokat is fordította. A Szovjetunióban főként a sci-fi-nek minősített fantasztikus elbeszélései után volt bizonyos, nem túl lelkes érdeklődés, főleg a tudományos-fantasztikus irodalmat közlő folyóiratoknál... S idehozta Lovecraftot is, a szegény, hóboros amerikai horrorszerzőt, akinek követői pocskéba vitték ugyan csillogó elbeszélésekből álló művét, de ez egyáltalán nem kisebbíti az érdemeit. Ráértett már a századelőn arra, hogy az embert titkos, láthatatlan lények fenyegetik, rádöbbenhetett, hogy ez a Pessoa szerint ősi szorongást az ember önállósuló képzeletének szintén önállandósuló rémei jelentik. Hogy ő szegény, aki akkor már, azt hiszem nem is élt, mit keresett a háború végén, 1944 hosszú, forró nyarán Szibériában, csak a te furmányos észjárású nagyapád tudná megmondani, de magával vitte a sírba a titkot...” Utánanézttem, Howard Phillips Lovecraft (1890–1937) 1944-ben már valóban nem élt, viszont feltámadtak, s az óta

is reneszánszukat élük borzongatóan konkrét horrortörténetei. A mágikus fantasy klaszszikusává vált, iskolát teremtett. Követői és az olvasóközönség egy része szinte bálványozza. Legismertebb elbeszélései a Cthulhu-mítosz köré szövődnek. Fűműve, minden kétséget kizáróan, a Bogdanov különböző verseiben is megjelenő Necronomicon. Ezekről még Vaszilij Bogdanov és illusztris vendégei verseinél bőven lesz szó. Mindenesetre nagyapámnak, szinte hibetetlen, több könyve is megvolt, s emlékszem a nagy New York-i könyvüzletekben és eldugott, de fantasztikus ritkaságokat rejtegető antikváriumokban is vásárolhattunk együtt néhány, ritka Lovecraft-kötetet. Én addig nem nagyon ismertem, a fantasy, a horror remekműveieért sem rajongtam, az ő kifejezett biztatására kezdtem el olvasni, s mondhatom nem bántam meg. – Tatjana Bogdanova

MÉLYÜLŐ KÖRÖK

Ricardo Reis versei Vaszilij Bogdanov szibériai füzetébe

1. A szibériai démonok

Nyugtalanok a démonok,
nem értik, mi történik itt?
A végtelen járatokban
mozgolódnak, nyugólódnak.
Idegesíti őket a terror,
zsarnokság, jajgatás, az önkény,
az elhurcoltak tömegei,
a szögesdrótok, lágerek,
a forradalmi menetszlop
vonulása, a pusztulás.
Szerzett jogaikat féltik,
hivatásuk forog veszélyben.
Nem tudni, mért, uralkodójuk,
az alvilág dölyfös ura,
emberi alakját felöltve,
a szovjet Kremlbe költözött.
Terveiről semmit se tudnak,
hisz nem volt eligazítás,
nem is tájékoztatták őket,

zavarodottan mocorognak.
Elragadhatnak valakit még?
Teszi helyettük a Cseka.
Nem értik a bolsevik rendszert.
Nem találják a helyüket.
Hisz megvan még az alvilág,
a bűnös lelkeket várja,
akik szögesdrótok mögött
büntetőtáborokban élnek.
Nem értik, mi a szerepük
az önkény bolsi rendszerében,
bizalmatlanok, gyanakvók,
vezérük parancsait várják.
Nem érkezik a hírvivő,
lehet, elakadt valahol,
széttépték ordas farkasok,
gyanús lett és letartóztatták,
s nem tudja tisztázni magát.
A végtelen járatokban,
egyre már te is rátaláltál,
bizalmatlanul váraкоznak,
szerepük vesztett démonok.

2. Sakkozó száműzöttek

egy régi vers visszhangja

Mesélik, egyik száműzetésük idején,
nem tudni pontosan, mikor,
a tatárok elfoglalták a várost.
Óbégattak az asszonyok.
De a két orosz nihilista, elveszve a játékban,
félbe se hagyta a partit.

Az ódon sakktáblára meredtek
egy tölgyfa árnyékában.
Mellöttük egy-egy boros kancsó,

hogy ha idejük van,
míg az ellenlépésre várnak,
mert már előretolták a futót,
szomjukat csillapítva,
ihassanak egy kortyot.

Lángoltak a kifosztott házak,
kormos falak meredtek az égre,
még füstölő romok előtt
erőszakolták meg a nőket,
véresen heverték a porban,
lándzsával ledöfött gyermekek.
De ők elmerülten sakkoztak,
valahol a városon túl.
A vad lármát mintha meg se hallva,
folytatták a játszmat.

Kósza szél sodorta a jajszavakat,
ha valamit hallottak is,
s ha révülten gondolták,
mégiscsak megerőszakolt asszonyok,
árva szüzek sírhatnak *így*,
győzelmükben bízva,
maradtak ki a történetből.
Ha egy-egy kóbor árny
ellebegett előttük,
számba se vették,
a fekete-fehér kockákon várakozó
makacs bábuikat figyelték.

Ha sakkot kap elefántcsont királyunk,
kit érdekel, hogy leöldösik
anyáink, hűgáink, gyermekeink?
Ha nincs helyén a bástya,
hogyan királynőnk hátrálását fedezhesse,
a szabadrablás sem izgat.
Ha végre sakkot kap
ellenfelünk gőgös királya,

könnyebb megemészteni
kisgyermekes vesztét.

Még akkor is, ha felettük, a fán
hirtelen jelenik meg
harcosok vad képe.
S ha vérükbe borulva
esnek végig a fűvön.
A hírhedett közönyösök,
még a halálukat megelőző pillanatban is,
játékukba merültek.

Ledőlhetnek várak, városok,
elveszhet élet, tűnhet Oroszhon szabadsága,
szenvedhetnek embertársaink,
tűz lobbanthatja lángra életük,
zavarhat vérengzés, a fontos,
hogy maradjon időnk sakkot adni,
s készen álljon elefántcsont parasztunk
kiütni a lovat.

Testvéreim. Epikurosz
tanítását követve,
és helyzetünkre alkalmazva,
okuljunk e történeten,
s a száműzöttek példáját követve,
őrizzük meg nyugalmunk.

Ne érdekeljen minden.
Fennkölt hír se izgasson.
Az ösztönükben bízva,
nem gondolva múltjuk rájuk boruló árnyékára,
egy partiban elveszve,
élvezzük az egészséget, boldogan, önfeledten.

A cár elleni merénylet nem sikerül,
Eltékozolt életünk
szétesik darabokra.

Szerelem, dicsőség, hírnév és tudás,
elmúlik, akár felesleges éveink, a száműzetés.
Végül csak a győzelem
emléke marad.

Teher a dicsőség, túl súlyos málha.
Emésztő láz a hírnév.
Ha komolyan veszed, nyűg a szerelem is,
és semmit nem talál a tudomány.
A szabadság – érette száműztek! – csak egyetlen szó,
de ha játék nyűgöz le,
ha önfeledten örvényébe hullunk,
észre se vesszük hiányát.

A hatalmas tölgyfa
árnyékában példát vehetünk
e száműzött mesterektől,
hisz a szabadság harcosai sosem
a haszon reményében játszottak,
boroscancsójukból kortyolgatva.
Ha álom is a játék,
és partnerünk sem mindig kerül,
míg távol és közel harsog utcai zaj,
élet, haza, háború hívogat, csak legyintsünk.
S ha továbbra is szólongatnak, mélézzünk el,
érdemes volt összeesküvésbe keveredni?
Szabadság helyett a sakkjáték varázsa nyűgözzön le,
s megérthetjük a száműzöttek közönyét,
álmatag önmagunk.

3. Az első találkozás

A hercegnő menekül,
de nincs hova bújnia,
a kínai kalózok
most fosztják ki hajóját.
Sürögnek és forognak,

meg is találnak mindent,
gyűrűt, láncot, násfákat,
porcelán étkészletet,
aranyat és ezüstöt,
vázákat, selymeket
és egy smaragdból készült
mélabús mini Buddhát.
Megmozdul, mintha élne,
tekintete szomorú,
de ő se tehet semmit,
táncot járnak a rablók.
S akkor a bábok fölött
világlo ablakokban
óriások tűnnek fel,
harsányan énekelnek.

A nézőtéren orosz
emigránsok harsányan
röhögnek és tapsolnak,
tetszik nekik a kontraszt,
csak egyikük komor,
szomorú, szőke férfi,
a kifosztott hercegnőt
sajnálja? A világot?
Tekintete mélabús,
arca előttem lebeg,
miközben a kalózkodók
leszúrnak a hercegnőt.
A futurista balett
tragédiával zárul.
És a homályba tűnnek
a vérnősző báb-árnyak.

Vaszilij Bogdanovhoz – Fernando Pessoa több tucatnyi heteronimája és fél heteronimája közül legközelebb minden bizonnyal Ricardo Reis, a hányatott sorsú hajóorvos áll, akit Pessoa királpártinak bélyegezve, Lisszabonból, a rejtelmes fehér városból üldöz a tengerre és Brazíliába. Nem véletlen az sem, hogy pontosan ő szervezi meg

Tabitiben a költői kommunát, ő jelenik meg először vendégként Bogdanov képzelgésiben, s indul Bogdanov megsegítésére, a napfényes Polinéziából, a zordnak tűnő Szibériába. Rokona, a Fernando Pessoa által talán lekicsinylően (?) szubheteronimnek titulált Federico Reis így vélekedik Ricardo Reis munkásságáról: „...egész gondolatrendszerre valamiféle szomorú epikureizmusként is összegezhető (...) A költő véleménye szerint mindenkinek a maga életét kell élnie, a többiektől elkülönülve, a maga fennkölt önösségében, csak arra kell törekednie, ami a kedvére van, és gyönyörűséget okoz neki. Nem szabad heves érzelmeket megélni, és nem szabad elkerülni a nem túlságosan erős gyötrelmeket.” Mindehhez még hozzátenném nagyapám kedves Reis-versét, amelyet több változatban is lefordított, s meg is érthetjük, mi vonzotta elsősorban Ricardo Reis költészetéhez:*

„Bensőmben sokan élnek
És nem tudom, ki érez,
Ha érzek, és ki gondol,
Ha gondolok akármit,
Mivel a hely vagyok csak.”**

Azt hiszem, ezért is vállalta ezt a költői kalandot, meg akarta keresni magát Ricardo Reis lelkében, a sokaságban, s Ricardo Reis álarcában, kíméletlenül szarkasztikus szatírárt írt a rettegett KGB-ről s a Vezérről, miatta még a szibériai démonok is elbizonytalanodnak, végtelen járataikban, feladataikat illetően, és meginog hitük évezredes „elhívatottságukban”. A démonok ugyancsak izgatták egész életében Vaszilij Bogdanovot, erről számtalan verse tanúskodik, az ukrán puszták rettegett lángdémona éppen úgy kísérti egész életében –, még Washingtonban is megjelenik előtte, amerikai látogatása során, egy elvarázsolt éjszakán –, mint a szibériai démonok. Erről a szibériai füzetekben található versei is tanúskodnak, különösen A bányaréme. A második vers különben átirat, egy eredeti, az önfeledt sakkozóról szóló Ricardo Reis-vers átfordítása a helyi viszonyokra, a harmadik pedig első „találkozásukat” elevenítve fel, izgalmasan rímel Vaszilij Bogdanov ugyanebben az időben írott, a milánói bábszínházban pörgő futurista balett felelevenítő versére. Nagyapám egyik jegyzete szerint az akkoriban már hajóorvosként dolgozó Ricardo Reis hajója különböző okokból hosszú betekig horgonyzott a génuai kikötőben. A költő, felhasználva az alkalmat, utazgatott, ismerkedett az olasz

* Federico Reis 1915-ben írt szövegrészletét Pál Ferenc fordításában idézzük. (A fordító)

** A *Bensőmben sokan élnek* című, talán legismertebb Reis-vers részletét Takács Zsuzsa fordításában idézzük. (A fordító)

városokkal. Eljutott Milánóba is, ahol megtekinthette A kínai kalózok című, futurista bábjátékot. S a közönség soraiban láthatta a vidám oroszokat. Kísérője, egy ismeretlen párizsi hölgy elmondta neki, hogy a gúnyosan habotázó törpe Igor Sztravinszkij, az ismert zeneszerző. Mellette habotázó társa, Gyagilev balettmester, a harmadik egy híres emigráns festő, Kazimir Malevics, akinek fehér és fekete négyzetéről már ő is hallhatott, a háttérben komoran ülő negyedik, egy fiatal emigráns orosz herceg, bizonyos Vaszilij Bogdanov, aki jelenleg, társaihoz hasonlóan, Párizsban él, és verseket is ír. Első köteteit, az Üvegvilágot és az Árnyak délutánját, éppen a mellette ülő Kazimir Malevics illusztrálta. Kettőjük szoros barátsága közismert, de beszélnek arról is mostanság Párizsban, ahol mindenki mindent tud, hogy a fiatal poéta Sztravinszkijnek készül írni egy balett-szcenáriót, amely máris felkeltette a Mester táncjátékait színpadra állító, habotázó úriember, Gyagilev figyelmét. – Tatjana Bogdanova

Balázs Imre József

VÁLTOZATOK BELSŐ NÉZŐPONTRA

DÉRY TIBOR ERDÉLYI VONATKOZÁSÚ PRÓZÁJÁBAN*

Déry Tibor 1913 elejétől közel egy évet élt a Maroshévíz közelében lévő Galócáson, a Galócási Gőzfűrészt-vállalat gyakornokaként. Később, a két világháború közötti évtizedekben Déry számos erdélyi lapnak volt munkatársa – fontos írásokat közölt az aradi *Periszkop*ban, a kolozsvári *Napkelet*-ben, *Korunk*ban és más folyóiratokban, a régióhoz szellemi és egzisztenciális értelemben, baráti viszonyok révén egyaránt kötődött. 1937-ben hosszabb, mintegy két és fél hónapos, gazdagon dokumentált romániai utazást tett, Kolozsvárt, Nagybányán, Brassóban, Marosvásárhelyt, Székelyudvarhelyt, és ifjúkora egyik helyszínére visszatérve, Galócást is útba ejtette.¹

Jelen tanulmány azokat az erdélyi tárgyú Déry-elbeszéléseket vizsgálja, amelyben belső nézőpont felől látjuk az erdélyi helyszíneket, életformákat, ezeknek lehetséges forrásaira és funkcióira figyelve.

1. A próba

A Kriska című, önálló kötetben is megjelent elbeszélésben² az Erdélybe érkező turista-főszereplőnek önmagát a gyarmatosító szerepébe helyező narratívája körvonalazódik – ugyanakkor a főszereplő, Mátyás részleges (megértési) kudarca is, amely mintegy jelzi az elbeszélés világán belül is, hogy nem ez az egyetlen lehetséges narratíva a helyzetről. Ezt az elbeszélést, lévén, hogy nem belső, tehát erdélyi szereplői nézőpontot konstruál meg, ezúttal nem vizsgálom, csupán a többi történettel való összevetés lehetősége-

* Részlet egy hosszabb tanulmányból, amely a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatásával készült.

it villantom fel. Az, hogy Déry további erdélyi illetve Galócás-történeteinek hőseiként helyi szereplőket választott (*A próba, A két nővér, Áronból ember lesz*), jelzi, hogy érzekelte: a sztereotip megformálások meghaladása a másik nézőpontokba történő behelyezkedés révén valósulhat meg. Ezeknek a történeteknek az elemzése mutathat rá arra, hogy Déry ténylegesen alkalmasnak bizonyult arra, hogy íróként kilépjen a „turistatekintet” nyújtotta szűk perspektívából, a léthelyzetek többnézőpontú, modernségre jellemző megragadása már legkorábbi műveiben is foglalkoztatta.

A próba című elbeszélés volt az a szöveg, amelyet Déry a *Börtönnapok hordaléka* lapjain is megidézett a galócási élménykör kapcsán³ – talán azért, mert ez eredetileg a szerző számára publikációs felületként igencsak fontos *Nyugat*-ban jelent meg, 1919 májusában. A központi figura ebben a történetben Láng Miklós, „erdei manipuláns tisztviselő” (145.),⁴ akinek riválisa, Somló az, aki szerepénél, státusánál fogva inkább megfeleltethető *A Kriska* Mátyásának. Itt Somló az irigység tárgya, és az ő identitása kötődik hangsúlyosan a „pestiséghez”: „Pestről ma visszaérkezett az igazgató, s már közölte is Somlóval, hogy az igazgatóság a központba kívánja áthelyeztetni. (...) tudták, hogy Somló csak erre az áthelyezésre – a hivatalos értesítésre – vár, hogy megkérje a lány kezét. S ha Klári az övé lesz, amúgy is Pestre költöznek, ha meg kosarat kap – nem látnák többé a telepen. Mert büszke ember! S van is mire: gazdag és szép férfi, fiatal, nagy állása van máris a vállalatnál, maholnap cégvezetője lesz.” (144.) *A Kriska* történetével a szerelmi rivalizálás témája kapcsolja össze az elbeszélést – ebben az esetben viszont nem egy cselédlányért rajongnak a férfiszereplők, hanem az állomásfőnök tizennyolc éves fogadott lányáért, Kláriért. Láng Miklós karriercélja egyébként a Somlóét másolja – ebben a vonatkozásban tehát nem teljes az oppozíció a felek között, inkább maga az aktuális anyagi háttér jelent számukra más és más lehetőségeket: „tíz évig kell még szorítani a fogát, hogy négy-ötszáz forint fizetéshez jusson, amiből Pesten valahogy élélhet a család”. (145.) Céljai, távlatai felől nézve tehát Láng annak a szabadsághiányos kishivatalnok-típusnak a jegyeit viseli magán, aki Gogoltól Franz Kafkáig, Babits Mihálytól Kosztolányi Dezsőig fel-felbukkan a tág értelemben vett modernség prózájában.

A Kriskával ellentétben a főszereplő itt bennfentes a fűrésztelep világában: ismeri és használja a gépeket, járműveket – és maguk a telep dolgozói is jól ismerik, maguk közé valónak tekintik őt, olykor még gondolatait is sejtik. A novella fordulat-pillanatának idején viszont evidensen egy másik világban járnak Miklós gondolatai – önpusztító vágyak kísértik, képzelet-

világának kivételése alapján pedig érzékelhetjük, hogy munkájától, munkahelyétől teljesen elidegenedettnek érzi magát. A novella stiláris szempontból leginkább kiugró része épp egy olyan látomásos jelenet, amelyben a brikettsajtoló műhely egyfajta pokolhoz hasonló helyszínné változik. Ennek leírása Pomogáts Béla megállapítása szerint a szecesszió nyelvi ornamentikáját és az expresszionista próza lazább gondolattársításait, érzelmi telítettségű nyelvteremtését ötvözi:⁵ „A fűrészcsarnokon végignyúló, nyitott csatornában lassan, szinte észrevétlenül csúszott előre a forrón fénylő, fehér brikett, ágyékánál kihűlve, téglalakú szabályos darabokban törték le a végét a térdeplő brikettlányok. Mint egy kígyó, úgy mászott lassan, alattomosan előre, soha meg nem állva, gonosz fejét újra és újra megnövesztve, végtelenbe meredő sziszifuszi munkának. (...) A csatorna végén a térdeplő munkáslányok testükről tépték a ruhát, s meztelen keblüket, arcukat körömmel szaggatva, hogy csurgott a vér, feketén fénylő hajukat tépve és átkozva az istent, ordították jajongva örök büntetésük kibírhatatlan fájdalmát az égre. – Uuhuhu – ordítottak, mint az északi vihar a háztetők felett, és ordításukat meg-megszakítva csattanások hallatszottak, amint meztelen testüket verték véres kezeikkel. (...) – Hisz ez a pokol, a pokol! – s a munkások ördögien vigyorgó arcát nézte, amint szájalom nélkül, nesz nélkül suhantak ide-oda a sárgán fénylő, izzó levegőben. Apró, éles kínzószerszámok villogtak kezükben, s a katlanok füstje, mint a fűrészpor szállt döngve felfelé.” (149–150.) A gépek és a gépi munka két mitikus képzetkörrel játszanak itt egybe: Sziszüphosz mindig újrakezdődő és eredménytelen erőfeszítésével, illetve a pokoli bűnhődés képzetkörével. Ebben a lelkiállapotában Miklós veszélyeztetve látja szerelmi vágyának kiteljesülését, és az akadályt valamiképpen a fatelepi munkával azonosítja – amely a távoli jövőbe helyezve, majdani előlépésekhez kötve teszi csak lehetővé jövőképeinek megvalósulását. Sajátos, hogy az alternatíva épp ennél a pokol-jelenetnél villan fel egy pillanatra, és ez a motívum *A Kriska* problémafelvetéseivel hasonlatos – a parasztlánnyal való házasság és a társadalomból való kivonulás rémlik fel mint gyorsan elvetett lehetőség: „A lány nevetve nézett utána [a fűrészvezető után], s társnőjéhez hajolva összesugdolódzkodva, vihogva néztek Miklóstra. – Hát ezeknek ilyen könnyű az élet... ilyen könnyű – keseredett meg a szája. – Űristen, én miért nem lehetek ilyen?... miért nem?... miért ennyi kín nekem? Mi lenne, ha elvenném ezt a parasztlányt, s visszavonulnék vele az erdőbe, soha többé el nem mozdulnék onnét?...” (150.)

A próba a klasszikus szerelmi próbatétel toposzát írja újra a galócsi közegekben: az anyagilag nem túl jól szituált Miklós saját halálát rendezi meg,

hogy megtudja, ha ő már nem volna, hozzámenne-e szerelme a jómódú és sikeres Somlóhoz. Klári végül is kiállja a próbát, és elutasítja Somlót. A konvencionális történet sajátossága, hogy a próbatételt megrendező Miklós perspektíváját követheti az olvasó igencsak közlőről, zavartságának, bizonytalanságának, tehetetlenségérzésének jelei uralják az elbeszélést, s ezáltal a belső zűrzavar kivétel az ábrázolt világra is, egyfajta expresszionista poétika alapján: a Maros több ízben is fenyegető, a halál lehetőségét rejtő helyszíneként jelenik meg, a zavartság tetőfoka pedig a már idézett Pokol/fűrésztelep analógiában vetül ki. Ennek az egocentrikus, világérzékelést teljesen átkszínöző perspektívának a korlátai is megjelennek egy pillanatra a novellában, egyfajta félig-meddig vállalt önreflexióként: „Oh! ha valóban hallhatná beszédüket... (...) Önkénytelenül meglassította lépteit. – S hogy tudom meg egyáltalában... az eredményt? Éles ijedtség metszette át szívet. S lelke s idegei végső kimerülésében tökéletes kétségbeesés fogta el. Hogy lehet az, hogy erre egyáltalában nem gondolt...” (164.) Az écentrikus világérzékelés behatároltsága rémlik itt fel Miklós előtt, az, hogy saját történetének végigmondhatóságához szükség van a többiek perspektívájára is, csak így egészülhet ki a narratíva, csak így dőlhet el, hogy a próba sikeres volt-e vagy sem.

Miklós pozíciója tehát a történetben részben *A Kriska* Mátyására emlékeztet, részben helyi vetélytársaiéra. Bár Miklós lényegesen közelebb áll a helyi közösség horizontjához, mint a másik történetben Mátyás, és pozíciója nem a turistáé, mégis ugyanúgy a valóság rétegzettségére, bizonyos elemeinek hozzáférhetetlenségére érez rá, ugyanez foglalkoztatja.

Az erdélyi táj ebben a történetben inkább díszlet, az expliciten megnevezett helyszínek⁶ ellenére is inkább a „fenyegető természet” illetve néhány jelenetben a „megnyugtató, együttérző természet” általánosabb jelöltjeivel helyettesíthető a Galócás környéki táj. *A Kriskához* képest a legfontosabb különbség ebben a tekintetben magának a fűrésztelepnek az egészen részletes, bennfentes leírása. Ez annak ellenére is jellemző a novellára, hogy a telephez fűződő érzelmi viszonyulás a pokol-jelenet alapján jól érzékelhetően negatív.

2. A két nővér

Az erdélyi helyszínen játszódó Déry-szövegek közül *A két nővér* egyrészt a női sorsok előtérbe állítása miatt érdemel figyelmet (ezáltal *A Kriska* és *A próba* vakfoltjaira is ráláthatunk valamelyest), másrészt egy hosszú mun-

katársi kapcsolat és barátság gyökerei is eddig a Déry-műig nyúlnak vissza. *A két nővér* előbb a *Nyugat*-ban jelenik meg, 1917 novemberében, néhány évvel később, 1921-ben viszont önálló kiadványként is publikálja a bécsi Pegazus Kiadó, *Kis Magyar Könyvek* című sorozatának negyedik füzeteként.⁷ Erről a kiadványról ír ismertetést Gaál Gábor 1921 decemberében a bécsi *Jövő* című lapba, később, 1922 augusztusában pedig a *Ló, búza, ember* című Déry-verseskötetet is recenzálja ugyanott. A kolozsvári *Korunk* későbbi meghatározó szerkesztője egy évtized múltán, 1930 és 1938 között számos Déry-szöveget közölt lapjában, támogatta *A befejezetlen mondat* koncepcióját, és Déry 1937-es erdélyi útja során kapcsolataival segítette a vendéget a megfelelő útvonal kialakításában.

A két nővér kapcsán Gaál Gábor elsősorban stiláris és szemléleti kérdéseket vet fel, és Déry prózáját a maga teljességében próbálja jellemezni, a naturalizmussal való küzdelemre vezetve vissza alapvonásait, majd így folytatja: „Két harcot vív a stilizálás irányába: a groteszk és a határtalan kép tendenciái felé. Legerősebb az elsőben, mert itt előnyére szolgál pár elhatározó életélményének keserű értelmű atmoszferikus hangadása, a pesszimizmus. Stilizálásának kettős iránya abból ered, hogy epikusi állásfoglalása többértelmű. Realisztikus aprólékosságra ad dimenzionális összefogásokat a részletekben. A megfigyelő küszködik Déryben az intuitíve élővel. Legjobb, ahol megfigyel, és ott, ahol megfigyeléseit nem találja meg a figurába való élés lélektanilag ritkán elmélyített intuitív adalékaival.”⁸ Az a jellegzetesség, amit Gaál kiemel *A két nővér* kapcsán, valóban meghatározó már a *Lia* esetében is, akár csak *A Kriska* vagy *A próba* esetében: „Az emberi teljesség nála egy nagy naturalista kirobbanásban nyilvánul, itt van összes elképzelhető erőkoncentrációinak nyoma, egy végső jelenetben, egy lelkiállapot fölszakított, kíméletlen fölmutatásában. (...) A két nővér tragédiájában van valami barbárul nagy, az elhatározás útja s a kivitel is: jó fametszésű kép vérvív leányai, eszelős, csöndes konokság az egyikben, a fölhasogatott, esett, kárhozott szenvedély a másikban.”⁹ A két megidézett irodalmi viszonyítási pont közül egyik tehát a naturalista próza, a másik pedig (a vérvív lányok-ként való megnevezés révén) a gótikus rémtörténetek hagyományvonalára. Valamiképpen ezeket értelmezi tovább Déry több-kevesebb sikerrel Gaál Gábor meglátása szerint.

A novella fő témáját mai terminussal a „családon belüli erőszak” megjelöléssel azonosíthatnánk – egy megfélemlített feleség és két felnőtt lány él együtt a történetben egy erőszakos, alkoholista apával, akinek nemtörődömsége és függősége miatt a család nyomorban és félelemben él. A két-

ségbeesés és kilátástalanság érzése a lányokat végül apagyilkosságba hajszolja.

A novella helyszínét Botka Ferenc Maroshévízként véli azonosíthatónak, a következő érvekkel: „A cselekmény során többször szó esik a Marosról, ami arra enged következtetni, hogy a szerző a cselekmény színhelyét gondolatban Maroshévízre, illetve a galócási fatelep környékére helyezte, ahol 1913 és 1914 között gyakornokként dolgozott”. (81.) Valójában a történet legnagyobb része kamaradarab-szerűen a benti, szűkös családi otthon terében játszódik (ebből a szempontból a helyszín, ahogy *A próba* esetében is, jórészt másodlagos). A fentebb elemzett művek összefüggésében a cselekmény két mozzanatát mégis kiemelném. Az egyik alapján a helyszín inkább egy nagyobb, vármegyeközponti rangú város lehet a Maros partján – és mivel *A próba* Marosvásárhelyt is említi, elsősorban ez jöhet szóba itt is, noha egyébként Aradra is illik a Maros-parti vármegyeközpont-identitás: „Az utcán nyüzsgött a templomba siető sok nép. A bíró kövér felesége magasra emelve fekete selyem szoknyáját, óvatosan lépkedett a sárban, mellette bukdácsolt nyurga, piszeorrú lánya. Utálta ezt az asszonyt, vagy talán nem is őt, csak férjét, a bírót, aki akkor elítélte az apját... S most is ő a nagy úr a megyeházán, tőle kapják a másolási munkát, nagy kegyből, leereszkedve osztja ki az apjának, s ez földig hajol, alázatosan csúszkámászik előtte, pedig gyűlöli, vérben forog a szeme, ha róla beszél.” (95.) A másik epizódban felbukkan az a szereplőtípus, akivel *A próba* történetében is találkozhattunk, és részben, bizonyos jellegzetességek alapján *A Kriskában* is – a fiatalember, akihez az egyik nővért, Júliát „józan, becsületes” szerelem fűzi. A Feri nevű fiatalember legénylakásban lakik, ahová a kor konvenciói alapján tisztességes lánynak nincs bejárása. Feri szavai azt jelzik, hogy élethelyzete, vágyai, lehetőségei *A próba* Miklósáéval vethetők egybe: „»De aranyos szívem«, magyarázta izgatottan, »hiszen ez legénylakás... csak egy szoba van, s abban nem férünk el ketten..., s aztán nem is szabad éjjelre feljőnnöd, mert akkor felmondanak nekem... de hát nyugodj meg már... még a télen egybekelünk... édes szívem, hiszen tudod, hogy még ebben a hónapban meglesz az előléptetésem... ha akarod, akkor még ebben a hónapban megházasodhatunk...«” (102.) E motívum jelenléte miatt állíthatjuk leginkább, hogy *A két nővér* bizonyos értelemben a korábban elemzett történetek másik, női oldalát próbálja megragadni.

A két nővér esetében sem kell tehát kiemelt jelentőséget tulajdonítanunk az erdélyi helyszíneknek – *A próbához* hasonlóan inkább díszletként, ezúttal urbánus háttérként szolgál a történethez, amelyet Pomogáts Béla

monográfiája (részben Gaál Gábor kortársi álláspontjának ellenében) így jellemzett: „A tények iránt megnyilvánuló pozitívista érdeklődés jelentkezik *Két nővér* és *Ellopott élet* című novelláiban. Ezekben szociografikus megfigyelésekre cseréli az önvallatást, naturalista valóságrajzzal váltja fel az expresszionista szenvedélyt. A szegények nyomorúságát, a proletárnegyedek életét ábrázolja a naturalizmus komor színeivel. Lázadó romantikáját azonban itt sem tagadja meg: mindkét elbeszélés gyilkossággal zárul. Azt sejtetve, hogy a megalázottság és a szegénység belső összeomlásra, tragédiákra vezet.”¹⁰ Ez a megfigyelés annyiban helytálló, hogy a férfi hivatalnokpozícióba történő behelyezkedése olyasfajta szubjektív szenvedélyt hívott elő *A próba* vagy *A Kriska* lapjain, amelyet egyfajta „önvallatás” elvének lehetett megfeleltetni. *A két nővér* esetében viszont úgy marad meg ez a szubjektív szenvedélyesség, hogy itt a nőszereplők világába, érzelmeibe kell behelyezkednie az olvasónak. Értelmezésében ez nem az önvallatás szociográfiára váltását eredményezi ebben a történetben (hiszen a hangnem és az elbeszélés mód nagymértékben állandó ennek a korszaknak a Déry-prózáiban), egyszerűen arról van szó, hogy Déry itt *a másik* pozíciójába történő behelyezkedéssel kísérletezik. Megmutatja saját én-történeteinek visszaját is, a női szubjektumpozíció felől, anélkül, hogy ez jelentős prózapoétikai váltást eredményezne.

3. Áronból ember lesz

A megírás idejét, körülményeit és a műfajt tekintve az *Áronból ember lesz* kivétel az eddig tárgyalt Déry-művek között. Eredetileg ugyanis 1942 márciusában, bő két évtizeddel *A két nővér* és *A próba* után jelent meg, ráadásul Verdes Pál álneven, a *Világvárosi Regények* című ponyvasorozat 923. darabjaként. A Déry Archívum életműsorozatában 2004-ben vált hozzáférhetővé a szövege.¹¹ A megírás körülményeinek megváltozását az álnevhasználat is jelzi – ez a korabeli viszonyok között főként a zsidótörvényeknek volt tulajdonítható. Ebben az időszakban ugyanis Déry műveinek kiadását már nem vállalták a kiadók – regények és színdarabok fordításai-ból és álneven írt tárcák, ponyvafüzetek írásából próbálta fenntartani magát.¹² 1938 júniusában írta Gaál Gábornak egy levelezőlapon: „hét vagy nyolc éve egyetlen könyvem sem jelenhetett meg, holott van vagy hét kötetre való írásom”.¹³

A ponyvatörténetek illetve a *Világvárosi Regények* korabeli státusát tekintve azt kell megjegyeznünk, hogy a szerzők között ott találjuk Rejtő Jenőt

(aki a sorozat tizennégy füzetének szerzője), de Tersánszky Józsi Jenőt, Németh Andort, Aszlányi Károlyt is – ebben a közegben publikál tehát Déry 1942 folyamán összesen nyolc ponyvatörténetet. A sorozatról Botka Ferenc az alábbiakat emeli még ki: „A harmincas évek közepén új vonásává vált egyes sorozatoknak, hogy szerkesztőik helyet biztosítottak azoknak a baloldali vagy származásuk miatt mellőzött íróknak, akik kiszorultak a mind nyíltabban jobboldalivá váló kurzus sajtótermékeiből. Egyik ilyen »elkötelezett« fórum volt a *Világvárosi regények* című sorozat, amelyben Déry ponyvái is megjelentek.”¹⁴

Sajátosnak mondható tehát ebben a kontextusban a galócási helyszín szerepeltetése (Déry további ponyvainak legnagyobb része budapesti helyszíneken játszódik, egy-egy pedig Aachenben illetve Boszniában), ez viszont alkalmat ad a szerző számára egy tipikus székely kópé kamaszgyerek szerepeltetésére – akinek legvalószínűbb mintája a Tamási Áron regényében ponyvafüzeteket olvasgató Ábel lehetett. Botka Ferenc, aki e kézenfekvő sejtést is megfogalmazza egyébként, azt teszi még hozzá a helyszínválasztás lehetséges háttére kapcsán, hogy Déry 1937-ben, alig néhány évvel korábban látta viszont erdélyi útja alkalmával a galócási helyszínt, és azon az iparvasúton is utazott újól, amelyik a közeli erdőkezelőséghez vezetett.¹⁵

Ahogy a cím is jelzi, Déry története a felnőtté válásról szól – a tizenkét éves fiú két döntő élmény hatására változik léha *trickster*ből felelősségteljes figurává a történet végére: egyik apja fokozatos megvakulása, amely miatt titokban el kell végeznie helyette azokat a könyvelési munkákat, amelyek nélkül a család fenntartásának megszűnne a lehetősége. A másik epizód egy teherautó sikeres elvezetése egy vészhelyzetben, s ezáltal emberéletek megmentése.

A történet felvezető részében körvonalazódik az a „székely kópé” identitás, amely a zárlatban már csupán egy nyelvi poén erejéig idéződik fel („Olyan friss vagyok, mint egy kolumbiai bőregér.”). Áron naponta Soml[y]óra jár iskolába Galócásról vonattal – és vannak nagyon céltudatos szabályszegései, mint amilyen néhány palánkdeszka kifeszítése a napi útvonala lényeges lerövidítésére, de vannak tipikusan kamaszos csínytevésői is, mint az állomásfőnök öt éves fiának bosszantása, illetve a fűrésztelepi munkásnők bezárása a brikettsajtolóba az ebédszünet idejére, az ismerős fiatal teherautósofőr elgáncsolása, öltözködő lányok utáni leskelődés és hasonlók. A csínyek nyomán mintegy ki is rajzolódik egy vázlatos körkép a fűrésztelep lakóiról: a tisztviselőkről, a sofőrökről, a román munkáslányokról, az erdőmunkás-feleségekről, a raktárnok apáról.

A fűrésztelep (és implicit módon Erdély) itt többkultúrájú térként jelenik meg: a munkáslányok, akiket Áron bezár a brikettsajtolóba, román nemzetiségűek; az erdőmunkás (Gottschlig), akinek a felesége Áron özvegy apjának a háztartását vezeti, szász származású. A családnevek, amelyek még feltűnnek a történetben, szintén többféle nemzetiség jelenlétére utalnak: Borcsik, Schächter, Serfőző, Schmidt, Moldován, Bádogos.

A karakterek ugyanakkor lényegesen vázlatosabbak, mint a korábban elemzett Déry-novellákban, és elsősorban a narratívában betöltött funkcióik révén megragadhatók. A populáris, tehát mesei történetészövésnek megfelelően megjelennek a segítő szereplőtípusok és az akadályozó szereplők – mindazok, akik valamiképpen hozzájárulnak Borcsik Mózes nyugdíjig való elvergődéséhez és a család fennmaradásához, illetve azok, akik veszélyeztetik mindezt, akár szándékosan, akár szándéktalanul.

Arról, hogy a helyszínt és az ott megjelenő szereplőtípusokat az elbeszélő saját tapasztalatok alapján is ismeri, mégis árulkodik néhány jel: a fűrésztelep gyártási folyamatainak, megszervezettségének részletes leírása dokumentálódást feltételez, ahogy a könyvelés kapcsán előforduló terminusok is valós nyelvi tapasztalatot valószínűsítene: „A belégekre rá volt írva, hogy mennyi s milyen méretű és minőségű lécet, deszkát, pallót, bányafát, talpfát hoztak aznap az anyagtérre, vagy vittek el. (...) Nagyon egyszerű munka volt, egy félóra leteltével Áron már tudta, hol keresse az I. osztályú anyag számláit, hol a II. osztályúét, merre vannak a lécek, a hajópallók, s hogy az ausussz leghátul van a könyvben. Főképp arra kellett ügyelnie, hogy a darabszám s a köbméter helyesen van-e bevezetve.” (125.) Itt a nyelvi anyagban is érzékelhető a bennfentesség a tényanyagon kívül. Hasonlóan részletező az iparvasúton történő utazás leírása: „Az iparvasút vitte fel őket, az egyik vagonba egy deszkapadot raktak, megtámasztották néhány pallóval, a hatalmas, öreg bőrönd a pad alá került, Rózsika az apja ölébe. A szerelvény a rönktér mellett vesztegelt. Egy zsák lisztet s néhány zsák krumplit kellett felvinni az erdőbe, arra vártak. Edényt, élelmiszert nem kellett vinniök, a kosztjukról az erdőkezelőség gazdasszonya fog gondoskodni, aki a többi tisztviselőre is főzött. Csak ruhát és ágyneműt csomagoltak be, a házat lezárták.” (132.) Voltaképpen ezek a történetészövés szempontjából késleltető effektusnak számító részletek billentik ki leginkább Déry szövegét a ponyvatörténetek tipikus kategóriájából. Itt érzékelhető az is, hogy a konkrét részletek jelentik azt a kapaszkodót, amelyre felépíthető maga a cselekményváz, és amely a karaktereket is életre kelti. A „kaland” szempontjából főlegesen elemek, a világteremtéshez viszont fogódzót jelentenek.

Déry Erdélyben játszódó történetei egyfajta mozaikszerű körképet rajzolnak ki tehát, főként a szereplőválasztásnak köszönhetően: *A Kriska* vakációját töltő pesti jogászának világerzékelése mellett megjelenik a fűrésztelepi, kis jövedelmű hivatalnok perspektívája (*A próba*), a nehéz anyagi helyzetbe került nők szűkös, kitörésre ösztönző világa (*A két nővér*), illetve a székelyföldi kópé kamasz attitűdje is (*Áronból ember lesz*). Jellemző módon nem a helyszínek determinálják a szereplőket, hanem az élethelyzet, vagyoni helyzet, általános emberi viszonyok: ebben az értelemben tehát kijelenthető, hogy Déry Tibor Galócás-élményköre inkább a világerzékelés meggyőző kifejtéséhez szükséges konkrétumokat, tényanyagot jelentette Déry számára, anélkül, hogy kifejezetten helyspecifikus, lokális problémákat keresett volna ebben a közegben.

JEGYZETEK

¹ Déry Tibor: *Kitörési kísérlet a magányból: Erdélyi úti jegyzetek, 1937* = Déry Tibor: *A halál takarítónője a színpadon*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2004, 319–345.

² Déry Tibor: *A Kriska* = Déry Tibor: *Kék üvegfigurák: Elbeszélések 1920–1929; Versek 1916–1937*, s. a. r. Botka Ferenc, Budapest, Magyar Irodalmi Múzeum, 1998, 15–73; Korabeli aradi kiadásának adatai: Déry Tibor: *A Kriska*, regény. Arad, Agronomul Nyomda, 1924.

³ Déry Tibor: *Börtönnapok hordaléka*. Múzsák, h. n. [Budapest], é. n. [1989], 87.

⁴ Az alfejezet további részében a zárójelbe tett oldalszámok *A próba* ezen kiadására vonatkoznak: Déry Tibor: *A próba* = Déry Tibor: *Lia*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1996, 143–167.

⁵ Pomogáts Béla: *Déry Tibor*. Budapest, Akadémiai, 1974, 18.

⁶ Maros, Galócás, Vásárhely, (Maros)hévíz. Filológiai adalék, hogy a szöveg *Nyugat*-beli közlése tartalmazza a Galócás és Hévíz helységneveket a megtréfált „koma” jelenetében, Botka Ferenc szövegközléséből (154.) viszont ez a kétsornyi rész („Hú» ordította az ember, »hát nem Hévízen vagyunk?» »Dehogy Hévízen, Galócáson, « nevetett Somló.») kimaradt, noha elvileg ennek a szövegközlésnek minden korábbi megjelenés szövegváltozatait összegeznie kellene. Vö: Déry Tibor: *A próba*. *Nyugat*, 1919/9–10, <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00267/07909.htm>

⁷ Vö. Déry Tibor: *A két nővér*, 81. = Déry Tibor: *Lia, i. m.*, 81–109. A főszövegbeli zárójeles oldalszámok a továbbiakban erre a kiadásra vonatkoznak.

⁸ Gaál Gábor: *Déry Tibor: Két nővér* = Gaál Gábor: *Válogatott írások*, I. köt., Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1964, 13.

⁹ Gaál, *i. m.*, 14.

¹⁰ Pomogáts, *i. m.*, 19.

¹¹ Déry Tibor: *Áronból ember lesz* = Déry Tibor: *A halál takarítónője a színpadon*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2004, 114–139.

¹² Botka Ferenc: *Előszó* = Déry Tibor: *Különös árverés – Ein Fremder*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1999, 6–7.

¹³ Jordáky Lajos: Déry Tibor írásai erdélyi folyóiratokban. *It* 1973/3, 623.

¹⁴ Botka: *Előszó, i. m.*, 7.

¹⁵ Lásd az újraközlés felvezetőjét, Déry: *Áronból ember lesz*, 115.

SÉTATÉR

Szócs Imre

MARGUERITE DURAS. PONTOSAN SZÁZ ÉV MAGÁNY.

Duras. Született Donnadiou. Akkor lett Duras, amikor eljegyezte magát az irodalommal. Egy átlagos (vagy egyáltalán nem átlagos) gyarmati francia családban, a Távols-Keleten. Saigon, ma Ho Shi Min. Francia Indokína, ma Vietnám. Egy anya, két fiú és egy leánygyermek. Az apa meghalt. Helyette ott a család zsarnokának a nagyobbik fiú, és helytartója, az anya. Életrajzi adalékok? Érdemes (fontos, szükséges, hasznos, megengedett, elfogadható) életrajzzal foglalkozni egy író esetében? Hiszen az írónak az élete helyett ott van a műve. Van élete, vagy csak műve van? De vajon életrajzi adalékok ezek? Az anya, a nagyobbik fiú, a kisebbik fiú... a szerető? *A szeretőben* a család mitológiai dimenziókba emelkedik. Pedig talán ott a legvalóságosabbak a szereplők. A legbiografikusabb a történetmesélés. Minden „úgy volt”. Minden szereplő valós. Már nem akadályozza az őszinteséget az élet. A szereplők élete. Már halottak, nem élnek, csak növekednek. Beszélő árnyékok, akik beszédes hiányukkal benépesítik a regény terét. Makacsul visszatérő kísértetek, akik soha nem élt fiktív alakok seregét hozzák magukkal, vagy küldik előre hírnökként, hogy nyomukban diadalmasan, véglegesen térjenek vissza a késői regényekben. Ezekben a fura önéletrajzi regényekben, *A szeretőben* és annak tükörszövegében, az *Észak-kínai szeretőben*. Vannak fiktív szereplők, akik hasonló állhatatossággal lakják be a szerző képzeletét. Nem léteznek, de folyamatos és elfojthatatlan lenni akarásuk kényszeríti az írókat az írásra. Az írásra, mely sem valóságosabbá, sem megfoghatóbbá nem teszi őket, amely nem állít mást, mint kínzó hiányukat. Az önéletrajzi tér szereplői (anya, nagyobbik testvér, kisebbik testvér, szerető), akiknek a létét fotók és más kézzelfogható nyomok tanúsítják (soha be nem gyógyuló sebek, például), hasonló vehemenciával követelik az írást, hogy az írás emlékezzen róluk. Így lesz az írás egyfajta

gyászmunka, véget nem érő, folyamatos, átlényegítő gyászmunka... Nincs vidám Duras-könyv, nincs humoros Duras-könyv, de még csak fejezet, bekezdés, elejtett poén sincs. Legalábbis én nem tudok róla, nem találkoztam ilyennel. Számára a vidám írás, a neveltető könyv indecens valami. Ide az kívánczogna, hogy megszenteltelítő. Hogy a poénkodás, az írás szentségének meggyalázása. Ilyenről azonban, hogy szentség, Isten, nem igazán van szó a Duras-szövegekben. A kenetesség, ahogyan a humor, távol áll tőle. A ceremónia, a szenteskedés nevetésre ingerel. A szereplői nevetnek. Olyankor, amikor úgymond nem kéne. Amikor nincs semmi nevetnivaló. Megmagyarázhatatlan, értelmetlen nevetés, fou-rire, aminek nincs köze az úgynevezett humorhoz. Amikor sírniuk kellene, akkor nevetnek. És mindig a sírás határán állnak. Mint az észak-kínai szerető, vagy Anne Marie Stretter, a kalkuttai francia nagykövet felesége az *Alkonzulban*, aki folyton-folyvást könnyei mennyországaiba menekül. Aki olyan jól tud sírni, hogy az életbe belebetegedett férfiak seregét éltetik a könnyecseppjei, akár a sivatagban a szomszéd határán szédelgő nyárat egy oázis. Csak azt nem értjük, mit jelent a sírásuk. Nem értjük, mit jelent a nevetésük. Csak annyit értünk, hogy bizonyos helyzetekben nevetni vagy sírni kell. Ahogy a szereplők ellenállhatatlanul feltörő kacagása független a humortól, a humoros szituációktól, sírásuknak sincs köze a szentimentalizmushoz. A könyvek az érzelmeknél mélyebb, sötétebb forrásból fakadnak. A kéj, a boldogság, valaminek az előérzete ugyanúgy okozhatja, mint az elkeseredés, a düh, vagy éppen a semmi. Maga a semmi. Nincs humor tehát, mégis van nevetés. És van baljós feszültség, elektromosság a levegőben, „felhő himaláják” Kalkutta fölött, zúgó óceáni hullámok, elemi sodrású ázsiai folyók hatalmas, fenyegető energiája. A rizsföldeket menetrendszerűen közönyös árral beborító tengervíz. Az ellenséges természet, mely lehet szép, de ritkán barátságos. Egy fehér ember indokínai őserdők árnyékában töltött gyermekkorának lenyomata. Olyan tapasztalatokkal gazdag írói emlékezet, amelyekről egy „kontinentális” gyermeknek még csak fogalma sem lehet. Egy más (sok más) emberfajta megismerése már a kezdet kezdetekor. Annak felismerése, hogy létezik ez a másik emberfajta, és ezzel egy időben az európaiság törekvésének, esendőségének felismerése. Egy szegény fehér lány, és egy dúsgazdag kínai szerető. Bonyolult alá- és fölérendeltségi viszony. Ennek a bonyolultságnak, ezen alá- és fölérendeltségeknek eredendő viszonylagos voltát tapasztalja meg. Az élet másfajta feszültségét, másfajta lüktetését, a levegőnek, az óceánnak másfajta sósságát, a napnak másfajta melegét hozta magával a tizennyolc éves Marguerite Donnadiéu,

amikor Franciaországba érkezett. Hogy matematika diplomát szerezzen (az anya szándéka szerint), hogy íróvá váljon (a maga szándéka szerint). Ez a világtáj többször is visszaköszön könyveiben. A vegytiszta nyugati abszurd életérzés az indiai levegő fülledtségében tenyészik csodálatos bujasággal (*Az alkonzul*). A pestis helyett itt a lepra van, ami talán egy még abszurdabb pestis. Olyan pestis, amelyől a jóltápláltság is megvéd (csak azokat veszélyezteti, akik egyoldalúan táplálkoznak), de a tőle való félelemtől, az iszonyattól semmi nem képes megvédeni. Talán csak az örület. Ahogy a szavannakheti koldusasszonyt is talán az örültsége teszi immunissá a leprával szemben. Nem tudni, hogy nem kapja el, hiszen ott alszik, ott hever közöttük. A szavannakheti koldusasszony a kambodzsai őserdőkből jön, az álmokból, a tudatalattiból talán. Kambodzsa erdősegeiből, lapályairól, ahol a huszadik században olyan is megesett, hogy öt évig szakadatlanul éjszaka volt, ahol a gyilkos nap reggel csak azért kelt fel, hogy alkonyatkor megszámlalhassa a halottakat. Mikor a mindennapi kenyér, a mindennapi tálka rizs helyett az éhhalál, a golyó, a kötél volt a mindennapi egy egész ország népe számára. Valahonnan messziről és mélyről jön ez az éneklő koldusasszony. Mintha figyelmeztetni akarna valamire, mintha emlékeztetni akarna valamire. Az énekét mindenütt hallják a kalkuttai diplomáták, akárhová mennek, mindenhová követi őket. És ugyanaz a sötétség Európában. A koncentrációs táborok. Ahonnan felfoghatatlan fájdalom áradt szét a világban. Amelyet nem lehetett sem elfelejteni, sem megemészteni. Megírni kellett. Újra és újra megírni.

Az írás, mely úgy tart fogva, mint a szavannakheti koldusasszonyt az örülete. A szüntelen éneklés. Út, amely kivezet a városból, kivezet a társaságból, a társadalmi lét zsidvasárából, a politikai életből, az irodalmi életből, szalonokból, szerkesztőségekből. Az írás, amely kivezet magából az irodalomból. Tengerparti magányba, kísértetidéző emlék-magányba. Gyászoló magányba, boldog magányba. Az írás, mely el- és kiragad. Eltávolít önmagadtól. „Csak kétféle módon szabadulhatok önmagamtól, az öngyilkosság gondolata vagy az írás révén.” Megszabadít önmagadtól. Ezt is jelenti valamiképpen az írás: meghalni. Szembenézni a halállal. Felfedezni a halál számtalan lehetőségét, a halált, mint valaminek a megnyitását, és nem valaminek a lezárását. „Amikor innen távolról, az ablak mögül nézi az idegent, akkor fordul meg a gyermek fejében a gondolat, hogy talán az idegen halott, valami varázslatos halál által halt meg, a halál eseményének külső jelei nélkül, a halál látszata nélkül.” (*La douleur*) A papíron a szöve-

get létrehozó kéz olyan, mint a Blanchot által felidézett „beteg kéz”, mely nem képes elengedni az általa megragadott tollat. A kéz tökéletesen ura a tollnak, a szavaknak, az írásnak, „de ez az uralom csak annyit használ neki, hogy kapcsolatba kerül és kapcsolatban marad azzal az alapvető passzivitással, ahol a szó – nem lévén más, mint egy szó látszata és árnyéka – sohasem uralható, sem nem megragadható”. Innen adódik az alkotás melankóliája. Az írásnak ez a szabadsága olyan radikális szabadság, amelyből néha szívesen szabadulna a lélek. A blanchot-i „lényegi magány”, mely „a mű felől, és a mű révén éri el az író”, valójában nagyon is valós és nagyon is kínzó, konkrét lélektani tapasztalat Duras esetében. Talán ezért (is) van, hogy életét végigkíséri az alkoholizmus rémével folytatott drámai küzdelem.

És végül a középpont kérdése. Annak a kérdése, hogy ha a középpont felé tartunk, ki vagy mi felé tartunk? Van-e középpont? Van-e ott valaki? Ami az identitás kérdése is, természetesen. Megkerülhetetlen kérdés *A szerető* súlyosan visszhangzó mondatai után: „Az életemnek nincs története. Nincs élettörténetem. Középpontja se volt soha.” Úgy csattan a kétszer megismételt rövid tagadómondat, mint egy becsapott vasajtó. Vagy ahogy egy dupla zár csattan az ajtón. Egy írásnak szentelt élet után nem várható el legalább annyi, hogy az embernek legyen élettörténete, olyan élettörténete, melynek van középpontja, és a középpontban ő maga van, megkérdőjelezhetetlenül, megfellebbezhetetlenül? „Nincs út, nincs vonal” – folytatódik a nincsek elősorolása. „Csak tágas terek vannak, ezek azt sugallják, hogy ott volt valaki, de nem igaz, ott soha nem volt senki.” Amikor a tükörbe nézünk, amit látunk, tökéletesen felismerhető. Mégis tudjuk, nincs ott senki. Hiába keressük tekintetünkkel azt a valakit, akinek ott kellene lennie: nincs és nincs. „Csak most tudom, hogy már nagyon fiatalon, sőt tizenöt éves koromban is azt a baljós arcot viseltem, amelyet életem közepe táján az ital formált ki.” Egy arc, ez az annyira gazdagon baljós arc lehetne egy lehetséges középpont, mely egybefogja és hitelesíti a történetet, de csak akkor, ha volna mögötte valaki. Mintha mindig csak a hullám folytonosan táguló körkörös ívei lennének, és a kő, a csobbanás, amely elindította a hullámozást, sohase létezett volna. Mert az írás önmagunk gyászolása is, a nemlétező központ, a nemlétező egység nosztalgiájában.

Benke András

KETTŐ AZ EGYBEN – A NAGY FÜZET

Ágota Kristóf regénye a valahová való érkezéssel kezdődik. Nagyvárosból a Kisvárosba költöznek az ikrek, ezzel együtt ismertből az ismeretlenbe, ahol már nem érvényes semmilyen addig magától értetődőnek tételezett szabályrendszer, társadalmi berendezkedés és szociális háló. Itt az élet egyenlő a túléléssel, a világról addig megszerzett tudás irrelevánssá és használhatatlanná válik a megváltozott körülmények között. Illetve igenis használható, ahogy az ikrek használják is a Bibliát az olvasás gyakorlására és emlékezőtehetségük fejlesztésére. Mert (újra) fel kell építeniük identitásukat és viszonyulásmódjukat az alapoktól. Ebből a szempontból is óriási tétje van annak, hogy történetük nem lezárt, hanem folyamatosan íródik.

A narratíva úgy jön létre, hogy nem más(ok) mondják el a fiúk történetét, hanem ők maguk reflektálnak saját helyzetükre, illetve a körülöttük zajló eseményekre. Mégis durva leegyszerűsítés, banalizálás lenne, ha a regényt csupán fiktív naplóbejegyzések sorozatának neveznénk. Előre meghatározott szabályok alapján születnek az egyes fejezetek, ami egyben meghatározza a regény narrációs technikáját is. „Nagyon egyszerű szabály alapján döntjük el, hogy a fogalmazás »Jó« vagy »Nem jó«: igaznak kell lennie. [...] Azok a szavak, amelyek érzéseket jelölnek, igen homályosak, jobb, ha kerüljük a használatukat, és ragaszkodunk a tárgyak, az emberek és önmagunk leírásához, vagyis a tények hű leírásához.” (29–30)¹

Az alkalmazott narrációs technika, amelyet tudatos szerzői koncepcióként végül is maguk a szereplők építenek fel, az elsősorban Russell és Wittgenstein nevével fémjelzett analitikus filozófiai irányzat korai szakaszához, illetve annak módszeréhez közelít leginkább. Eleve adottnak, valamilyennek tételezi a világot, vagyis feltételezi bizonyos megváltozhatatlan szubsztanciák meglétét, amelyek különféle kapcsolatban állnak egymással. „Csak ha léteznek tárgyak, lehet szilárd formája a világnak. [...] A tárgyak konfigurációja alkotja a körülményt. [...] A fennálló körülmények összes-

sége a világ. [...] A kép a valóságot képezi le azáltal, hogy körülmények fennállásának vagy fenn nem állásának lehetőségét ábrázolja.”² Wittgenstein ugyanitt emeli ki, hogy a körülmény lehetőségének már eleve eldöntve kell lennie a dologban. Az ember pedig képeket alkot magának a tényekről, a mindig éppen aktuális körülményekről, ezáltal a kép a valóság modelljévé válik.

Ez a fajta gondolkodás, illetve képalkotás erőteljesen egy kintről befelé történő mozgást feltételez. Csak annak viszonylatában lehet gondolkodni – és még inkább beszélni –, ami körülvesz, illetve ami képként az érzékelés következtében megképződik, ez után pedig szöveggé válik. Arról lehet, érdemes beszélni, ami megtapasztalható, logikailag elgondolható és empirikusan elemezhető.

Az ikrek nem írnak az érzéseikről, nem elemzik saját gondolataikat, belső világukat. Feltételezik, hogy az „igazság” elbeszélhető, leírható, így az elsődleges cél az objektivitás, az, hogy minél „hűebben” meg tudják fogalmazni azt, ami történik. Ez pedig nagy hatással van a nyelvre, amit használnak, illetve arra, amit Ágota Kristóf használ. Itt nincs helye a szépelgésnek, a heroizálásnak, az eufemizálásnak vagy az esztétikának. Végtelen lecsupaszított mondatok vannak, amelyekben félelmetes szenvtelenséggel és tárgyilagossággal követik egymást az események. A mondatok többsége tömondat, a fogalmi nyelv leszűkítésével, a közvetlenül megjelenített borzalom nyers kattogásával halad előre a történet. Nincs itt sem pátosz, sem moralizálás, de még magyarázat sem. Konszenzus viszont van: következetes és kizárólagos a többes szám használata. Ugyanannyira közös a megnyilatkozás, amennyire a sorsuk is az.

Egy radikálisan új, szélsőséges létállapotba kerülnek az ikrek, viszont annak nyoma sincs, hogy mi volt, vagy mi lehetne e helyett. Hiszen már az első oldal is része a nagy füzetnek. Borbély Szilárd nincstelenjeihez hasonló behatároltság, távlatnélküliség jellemzi a Kisvárost, ahová megérkeznek az ikrek. Ez is összecseng a narratívával, hiszen a pragmatika válik írásaik elsődleges szervezőelvévé, csak azt írják le, amit első kézből megtapasztalnak. A látható, tapintható, az elviselhető és még inkább az elviselhetetlen válik tehát a szövegek témájává. Tapasztalatok, történések összegzése, amelyekből diszkurzívan nem vonnak le semmilyen következtetést. Esetleg cselekedeteikre, ezen belül is leginkább az általuk végzett gyakorlatokra adhatnak magyarázatot, kiindulópontot az egyes papírra vetett események. Viszont itt is csak áttételesen, viselkedésüket mindenképp meghatározza a környezet, amelyben élnek, de megint csak újabb események

követik az előzőket, nincsen didaktikusan leegyszerűsítő, egyértelműen meg-
fejthető, megfeleltethető ok-okozatiság. A tudatosan kialakított, és bizonyos értelemben torzított nyelv, vagyis a nagy füzet nyelve csak ilyesfajta pragmatikus igazságot, valóságot teremthet meg.

A kiszolgáltatottakkal, nincstelenekkel szembeni brutalitás, a túlélés érdekében minden és mindenki fel- és kihasználása, a transzcendens teljes hiánya a mindennapok része. Értetlenül állnak az ikrek a cipész előtt, amikor az kijelenti, hogy nem fogad el semmilyen pénzt vagy szívességet a lábbelikért cserébe. Hasonló megütközéssel fogadják az ismeretlen nőtől kapott simogatást is a koldulás gyakorlása közben, amelyet később – az összegyűjtött alamizsnával együtt – nem képesek eldobni. Az alapvető emberi szolidaritás, a másik élőlény irányába történő elemi odafordulás és felelősségvállalás válik irreálissá, megmagyarázhatatlanná. Az önzetlenség, emberség elemi megnyilvánulásai ok-okozatilag, logikailag nem magyarázhatók, az ikrek meg sem kísérelik ezt, viszont ez is történetük részévé válik. Továbbá az is, hogy ők maguk hogyan viszonyulnak a még hozzájuk képest is elesettekhez, nélkülözőkhöz.

A fiúk semmilyen tekintetben nem veszik fel az áldozatszerepet. Tudatosan cselekvő egyén(ek), programszerűen megtervezett gépiességgel végzik a túléléshez szükséges, fizikailag, mentálisan és emocionálisan megterhelő gyakorlatokat, emellett tanulnak, dolgoznak a ház körül, és még pénzt is keresnek. „Elhatározzuk, hogy megeddük a testünket, hogy megtanuljunk sírás nélkül elviselni a fájdalmat. Kezdetnek pofozzuk, aztán ököllel verjük egymást.” (19) Ezután a lélekedzés következik, ahol az a cél, hogy a szavak elveszítsék értelmüket, emocionális töltetüket, hogy ne jelentsenek semmit se, hogy ne hathassanak úgy, mint azelőtt, főleg akkor, ha bántanak, hazudnak, vagy már elvesztették hitelüket, relevanciájukat. „– Ezek szerint ismeritek a Tízparancsolatot. Meg is tartjátok? – Nem, plébános úr, nem tartjuk meg. Senki nem tartja meg. Meg van írva: »Ne ölj!«, és mindenki öl. A plébános azt mondja: – Hát igen... sajnos háború van.” (75) Erőteljes demisztifikációs aktusként, a metariálishoz való közeledés egy következő lépcsőfokaként fogható fel az is, amikor az ikrek a Biblia helyett olyan könyvet szeretnének kölcsönözni a plébánostól, amelyben „igaz” dolgok vannak.

Egy újfajta tájékozódásra, orientációra van szükség, erre szolgálnak a különböző gyakorlatok is: a lopás, a koldulás, a kegyetlenség, a mozdulatlanság, a vakság és süketség gyakorlására. A Kisvárosi közösség, család vagy egyház mint referenciacsoporthoz, mint óvó környezet, intézmény megszűnik

létezni. Az életre való elméleti felkészülés, példázatokon keresztül történő, intézményes nevelődés ellehetetlenül. Ahogy élnek, az már nem felkészülés, hanem hűsbavágóan élesben megy minden. Ilyen értelemben elmosódik a határ a gyakorlat és a gyakorlott viselkedésmód, beállítódás tulajdonképpeni felhasználása között. Hogyan lehet a kegyetlenséget úgy gyakorolni, hogy az valójában még ne legyen kegyetlenség, csak az arra való felkészülés? Hogyan lehet az éhséget, a fáradtságot, a testi fájdalmat és a megálatztatást elméleti síkon gyakorolni?

Mégis egyfajta tanulási folyamat részét képezik a különböző gyakorlatok. Abban a korban vannak, amikor szocializációs szempontból még nagyon képlékenyek, nincs kialakult világkép, értékrend, normakövetés. Tulajdonképpen egy önszocializációs folyamat részesei. Végtelenül receptívek és reflexívek, felfogják, feldolgozzák és alkalmazzák mindazt, ami körülveszi őket. Valóságos építkezés, folytonos alakítás ez, ahol minden egyenlő súllyal esik a latba. Nincs főpróba, osztályzat, vizsga, sőt, jó és rossz sem. Mindezekkel együtt pedig erősen egyirányú is ez az alakítás, csak azt látjuk, hogy mihez kell viszonyulni, mik azok a külső hatások, amelyek esetleg előhívhatják a következő változást, gyakorlatot. Nagyon kevés szó esik arról, hogy milyenek voltak a Kisvárosba kerülésük előtt, milyen belső adottságokkal rendelkeznek a fiúk. A külvilág uralma ír felül, takar el és tölt be mindent, már csak ahhoz képest lehet és kell cselekedni, a túlélés az elsődleges szempont az identitás felépítésében. De milyen identitásról beszélhetünk ebben az esetben és főként ki(k)nek az identitásáról? És mi a helyzet a közvetlen közelükben élő Másik identitásával?

A regényben egy olyan identitásforma látszik körvonalazódni, ahol csupán azzal lehet valaki azonos, amit cselekszik. A pragmatika ebből a szempontból is felülír mindent, hiszen ahhoz, hogy a Kisvárosban lehessen élni és túlélni, valamilyenné kell válni. Ez a valamilyen pedig erőteljesen döntéshelyzetekben és cselekvésekben nyilvánul meg. Számukra a szavak elvesztették jelentésüket, ahogy a rang is, a társadalom által kreált pozíciók, amelyeknek esetenként félelmet vagy tiszteletet kellene kiváltaniuk. „– Rettenetes. Tudjátok egyáltalán, hogy mi ez? – Igen, plébános úr. Zsarolás. – A ti korotokban... Szörnyű. Igen, csakugyan szörnyű, hogy erre kellett vemednünk. De Nyúlszájnak és az anyjának okvetlenül szüksége van a pénzre.” (63–64)

Egy rejtett, naiv és elemi etika munkál bennük, amelynek semmi köze nincs a moralizáláshoz, amely elutasít mindenféle képmutatást vagy álszent megalázkodást. Az enciklopédia száraz nyelvén beszél gyakran, amellyel a

szókincsüket bővítették és emlékezőtehetségüket fejlesztették. A világban való tájékozódáshoz viszont ez sem segítette őket hozzá. Jó vagy rossz mindaz, amit abban a helyzetben annak nyilvánítanak, nincs előre megírt etikai kódex, a túlélés és a túléléshez való hozzásegítés az elsődleges. Az, hogy segítséget kapjon mindenki, akinek „okvetlenül szüksége van rá”. Ez az elsődleges hajtóerő egyfajta kategorikus imperatívusz. Lopás, zsarolás, vagy akár a gyilkosság is csupán helyzetspecifikusan elemezhető, értékelhető.

Ahogy a füzet bejegyzéseinek megírásánál is nagy jelentősége volt az objektivitásra való törekvésnek, az álságos szentimentalizmus kiküszöbölésének, úgy cselekedeteikben is tükröződik mindez. Slavoj Žižek empátia nélküli etikus szörnyetegeknek nevezi az ikreket, akik képesek a reflexív távolságtartásra. Úgy segítenek másokat, hogy közben elkerülik azok undorító közelségét.³ A segítségnyújtás, a másikhöz való odafordulás is része a fent említett rejtett etikának. Elvetik azonban az önzetlenség illúzióját. Minden esetben ragaszkodnak ahhoz, hogy valamiképpen viszonzózzák, ha segítséget kapnak valakitől. Együttműködésre törekednek másokkal, nem arra, hogy alamizsnát szerezzenek, itt sem hajlandók felvenni az áldozatszerepet. Ez a fajta reflexív távolságtartás, objektivitás táplálja egy részről szubjektivitásukat is. A másoktól való függőség fokozatos levedlése, a tudatosan cselekvő „mi” teszi őket tulajdonképpen egy szubjektummá. Kollektív identitás hiányában az ikrek egyfajta hibrid-identitást teremtenek maguknak, amely úgy személyes, hogy ugyanakkor sajátosan kollektív is. Mindig csak együtt nyilatkozik meg, cselekszik, ami belőlük látható. Látványosan abszolút konszenzus van, az egyéni identitás határai kitapinthatatlanok.

A Kisvárosnak nincsen neve, ahogy a Nagyvárosnak sem volt, de hiányoznak az országok, etnikai csoportok és ideológiák nevei, sőt, még a tulajdonnevek is. Hiányzik tehát a történelmi referencia. Mégis tartalmas ez a hiány, hiszen minimális általános tudással, tájékozottsággal kitapintható, hogy a történelemnek nevezett borzalom melyik pontjába ágyazódhat be ez a történet. Fentebb már volt szó róla, hogy az ikrek története folyamatosan íródik, Ágota Kristóf nem engedi meg, hogy történelemmé, tehát múlt idejűvé váljon. Ezzel egyszersmind univerzálissá és jelen idejűvé válik a történet. A háború folyamatosan történik, az ikrek története nem tudósítás, naplóbejegyzés vagy lezárt dokumentum. Emellett mindenkihez beszél, nincs összekacsintás az olvasóval, nem helyez privilegizált helyzetbe senkit. Nincsen démonizált ellenség sem, jó és rossz táborra való leegyszerűsítés.

rűsítés. Emberi viszonyok vannak, elnyomás és nyomor. Ezen kívül pedig háború, ami mindenhol történik, nem csupán a fronton. Ebben a mikrokozmoszban a gyilkosokat hősként ünnepelek, az ölés a mindennapok részévé vált. „– Te csak fogd be a pofádat! A nők nem tudják, mi a háború. – Hogy nem tudjuk-e? Te seggfej! Ránk marad minden munka, minden gond: enni adni a gyerekeknek, ápolni a sebesülteket. Ha egyszer vége lesz a háborúnak, ti mind hősök lesztek. Aki meghal: hős. Aki túléli: hős. Aki belerokkan: hős. Ezért találtátok ki a háborút ti, férfiak. Ez a ti háborútok. Ti akartátok, hát csináljátok, hülye szájhősök!” (90)

Az ikrek története a határátlépéssel ér véget, az apa holttestén lépkedve jut át az egyik fiú a határ túlsó felére, most először egyedül. Egy folyamat végpontjának is tekinthető ez a gesztus, amely ugyanakkor egy másik folyamat kezdetét is jelentheti. Az anya és a csecsemő csontvázának preparálása, majd kifüggesztése után ez a következő lépcsőfok az individualizáció felé. Egy következő gyakorlat, amelyet nem lehet gyakorolni. Itt ér véget a nagy füzet, tovább nem is folytatódhatna, hiszen a felépített narratíva csak kettejük egységeként jöhetett létre. Az elbeszélés itt megszakad, de a történetek folytatódnak.

Szász János *Nagy füzet* című filmje Ágota Kristóf regényének adaptációja. Jobban mondva a rendező regény-interpretációjának adaptációja. Nem csupán átfordítás történik, nemcsak a médium változik meg, összevonások, kihagyások, interpretációk, hangsúly-átrendeződések sorozatán megy át a szöveg médiumváltás közben. Így csak anélkül lehet és érdemes mondani valamit a filmről, hogy eleve egyfajta hierarchikus elrendeződést vennénk adottnak, amely a szöveg elsőbbségét, autoritását feltételezi. Ezért nem is az értékelés a cél, hanem az, hogy viszonyba hozzuk a kettőt.

A film sok pontján érzékelhető, hogy adaptációról van szó. Szász Jánosnak nem szándéka elleplezni ezt a tényt, sőt, nagyon sok helyen ki is emeli ezt, mintegy nyíltan intertextusként kezeli a szöveget. Egyes snittekben egyfajta hármass rétegződéssel halad előre a történet, ún. áttűnéses technikát alkalmaz a rendező. Egyrészt halljuk a fiúk narrációját, amelyhez legtöbbször egy az egyben a regény szövegét használja fel Szász. Ezzel párhuzamosan tárgyként is láthatjuk a nagy füzetet, olvashatjuk annak sorait, valamint halványan vizuálisan is megjelenítődnek az egyes események a füzet lapjain. De előfordul az is, hogy éles vágásokkal dolgozik, ahol a szöveg képi megjelenítése váltakozik a vizuálisan megjelenített történettel.

Szász János fenti gesztusát tekinthetjük egyfajta tisztelgésnek is Ágota Kristóf munkássága előtt. Annál is inkább, mivel egyszerűen ki is iktat-

hatta volna a füzetet mint tárgyat, vagyis a szöveg vizuális megjelenítését a filmből. A történet ugyanis már a nagy füzetten kívüli világban elkezdődik, a Nagyvárosban. Nem annyira esszenciális tartozéka tehát a filmnek a füzet, mint a regénynek, ami tulajdonképpen anélkül nem is létezhetne. Az ikrek által használt nyelv, a lecsupaszított objektivitás van szoros kapcsolatban a történettel. Szász János ezt meg is őrzi. A fiúk itt is mindig többes számban beszélnek, és rezzenéstelen arccal viselik el a fájdalmat, a megaláztatást. Ezen kívül bravúrosnak tekinthető az, ahogy az operatőr a jelenetek túlnyomó többségében megtalálja azt a beállítást, ahol az ikrek egyszerre látszanak a vásznon. A szöveg felől tekintve igazából annak van gesztusértéke, hogy tárgyként is megjelenik a füzet a filmben. Néhol az írás aktusa is megjelenítődik, sőt, a kegyetlenség gyakorlását ide is beépíti Szász, bogarakat és véres tollakat látunk felszúrva, illetve felragasztva a füzet lapjaira.

A regény expliciten leírt borzalmait sok esetben csupán sejteti a film, ami közel sem jelenti a borzalom elkenését vagy banalizálását. A szolgálólány „játéka” a fiúkkal indirekt módon jelenítődik meg, mégis ott vannak az értetlenkedő, rémült gyerekcok a velük szemben ülő pedofil nővel, aki saját kielégülésén kívül semmi másra nem figyel. Az explicit pornográfiát elrejt, viszont mást mutat helyette, arcjátékot, ösztönös összerездülést, ami túlmutat az objektivitáson. Ezt az eljárást alkalmazza az idegen tiszt esetében is, akit nem mutat meg teljes egészében. Itt még visszafogottabban jár el, a tiszt a filmben megsimogatja a fiúk arcát, miközben alszanak. Ebben az esetben valóban a katona arczerdülésére hagyatkozhatunk csupán, ennyi támpontot hagy arra vonatkozóan, hogy a tiszt kötődése a fiúkhöz szexuális eredetű-e vagy sem. Egy másik jelenetben pedig egyértelmű kiutalás történik a filmből. Aki nem olvasta Ágota Kristóf regényét, az aligha tulajdonít jelentőséget annak, hogy a felszabadítók üdvözlésére a borkorból kiszaladó Nyúlszájat egy kutya is követi.

Szász János nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a történet feszes és kompakt legyen. Ezért is van az, hogy a filmben az ok-okozatiság sokkal jobban ki van domborítva. Az ikrek által megcsonkított szolgálólány itt nem csupán gúnyolódik a nyájként terelt embereken, hanem ő az, aki felhívja a katonák figyelmét, hogy vigyék magukkal a cipészt is. Később látjuk is az ikreket, ahogy a halott katonától szerzett gránátokat pakolják be a szolgálólány szobájában levő kályhába. A regény sokkal enigmatikusabb és árnyaltabb ebből a szempontból. Legtöbbször nincs egy az egyben megfeleltethetőség, az ikrek nem mondják, hogy valóban ők robbantották volna

fel a szolgálólányt. Ők csupán az eseményeket jegyzik le objektíven, a füzet bejegyzéseiből nem egy napló áll össze. Talán ezért is választja ezt a megoldást a rendező, egy külső nézőpontot használ gyakran az objektivitás érzékeltetésére. Mint ebben az esetben is, a kamera a szoba sarkából veszi a két szereplőt, akik szótlánul pakolják tele a kályhát gránátokkal. Nem közelít hozzájuk, nem veszi fel az ő nézőpontjukat, mindig kívülről látjuk az ikreket.

Ezáltal viszont sokkal direktebbé teszi a történetet, néhol már-már didaktikussá. Egyfajta ellentétes mozgás fedezhető fel, a szörnyűségek megjelenítése implicitté, enigmatikussá válik, az ikrek története pedig sokkal inkább konkretizálódik, valódi történetté alakul át. Olyanná, amit rajtuk kívül valaki más is mesél, ami zárt, kompakt és bizonyos szempontból múlt idejű. Ugyan a filmben sincs neve sem a Nagyvárosnak, sem a Kisvárosnak, de sok minden egyébként – ha néhol indirekt módon is – már van. Vannak egyenruhák és egyértelműen felismerhető szimbólumok. Az idegen tiszt német nyelven beszél, az embertömeget kísérő, felismerhetően nyilaskezes katonák pedig büdös zsidónak nevezik az embereket.

Szász János nem tudta, vagy nem akarta alkalmazni azt a fajta absztrakciót és folytonosságot, amelyet regényében Ágota Kristóf megteremt. Ezzel bizonyos szempontból pontszerűvé, beazonosíthatóvá és lezárttá tette az ikrek történetét. Egy történeti dokumentummá, ami egyszer valahol már megtörtént, nem pedig folyamatosan történik.

JEGYZETEK

¹ Kristof, Ágota: *Trilógia*. Bp., Cartaphilus Kiadó, 2013.

² Wittgenstein, Ludwig: *Logikai-filozófiai értekezés*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1989, 6–8.

³ Žižek, Slavoj: Ágota Kristóf's *The Notebook* awoke in me a cold and cruel passion. *The Guardian*, 2013.08.12. – „This is where I stand, how I would love to be: an ethical monster without empathy, doing what is to be done in a weird coincidence of blind spontaneity and reflexive distance, helping others while avoiding their disgusting proximity.”

Láng Zsolt

EMLÉK ÉS VALÓSÁGA

HERTA MÜLLER: *SZÍVŐSZÁG*. FORDÍTOTTA NÁDORI LÍDIA, BUDAPEST, CARTAPHILUS KIADÓ, 2011.

BODOR JOHANNA: *NEM BAJ, MAJD MEGÉRTEM*. BUDAPEST, MAGVETŐ KIADÓ, 2014.

Mindkét könyv 1989 előtt játszódik, Romániában. Bodor Johanna könyvének Bodor Johanna a főhőse. Az ő édesapja Bodor Pál, a román televízió egykori főszerkesztője, a kommunista arisztokrácia emberarcú képviselője, és saját nevükön szerepelnek a többiek is, többnyire közismert alakok. Herta Müller nem őrzi meg a neveket, az önéletrajzában is felbukkanó barátai más néven lépnek itt színre: Richard helyett Edgar, Rolf helyett Georg, Roland helyett Kurt, de az események többnyire pontosan megegyeznek az önéletrajzi valósággal. (Herta Müller egyik barátja, Rolf Bossert érthetetlen öngyilkosságával a *Der Spiegel* is foglalkozott, megemlítve azt is, amikor ismeretlen támadók Bukarestben szétverték az állkapcsát – a *Szívjóságban* Georggal történik mindez. Másik barátja, Roland Kirsch, az egyetem elvégzése után egy vágóhídon dolgozott, akárcsak a könyvbeli Kurt, és ő is öngyilkos lett. Stb., stb., bőven lehet egyeztetni...) Bodor Johanna könyve megtartja a valós időrendet, az események keltezése a valóságot követi, Herta Mülleré a kialakított elbeszélői ritmushoz szabja a valós időt, előrehoz bizonyos eseményeket, másokat későbbre tesz, illetve felcseréli idejüket. De nemcsak ennyi a különbség a két könyv között...

„Áldott jó természettel születtem, és tényleg szeretni való lány voltam”, így jellemzi magát Bodor Johanna hősnője, Bodor Johanna. Mintha mindent e szeretetrealitás máza vonna be, vagy ellenkezőleg, minden ennek a szeretetrealitásnak a foglalata volna. Szülei ráveszik az alig tizenhét éves lányt, hogy névházassággal települjön át Magyarországra, mert ez az egyetlen esélyük, hogy ők is elmehessenek innen, majd miután beindítják az ügymenetet, nem várva ki a procedura lejtőt, hamarabb lelépnek, és

magára hagyják a lányt – aki szüleire (a szeretetre) való hivatkozással végigviszi az ügyet. Élete tele van tragikus fordulatokkal: első magányos karácsonyán lefekszik élete szerelmével, akibe öt éve forrón szerelmes, neki adja a szüzességét, majd harmadnapon közli vele, hogy beadta a papírokat, és Istvánhoz megy feleségül, aminek rájuk nézve is következményei lesznek, hiszen neki el kell játszania (poloskák és leselkedő ügynökök előtt), menyire szerelmes magyarországi választottjába.

Herta Müller hősnője is egy tragikus procedúrába kerül bele: öngyilkos lesz a szobatársnője, Lola: felakasztja magát a bentlakás ruhásszekrényében. Megismerkedik három fiúval, tiltott könyveket olvasnak, rájuk száll a Szeku, házkutatások, kihallgatások, testi-lelki tortúra a részük. A lány az öngyilkossági kísérletei alatt ráébred, hogy ő képtelen az öngyilkosságra... Aztán elvégezve az egyetemet, mind a négyen dolgozni kezdenek, a reménytelenség sivár munkatelepein. Végül négyük közül hárman kitelepülnek Németországba, ahol egyikük öngyilkos lesz, kiugrik az ablakon (vagy kilökik). A negyedik barát, Kurt itthon marad, itthon akasztja fel magát. Öngyilkosságok korszaka! (Egy részeg román férfi, akinek a gyerekeit németre tanítja a könyv hősnője, tételesen is megfogalmazza, hogy ebben az országban az egyetlen logikus lépés az öngyilkosság – amihez a románoknak nincs annyi bátorságuk, mint a németeknek, ezért ők inkább isznak...)

Bodor Johanna szeretetrealóság-máza lakként fénylik a mondatain. Herta Müller mondatai szilánkosan sebeznek. Vagy inkább dörzsölnek, hántanak, tépnek. Hősnője temetőgyártókról beszél. Az apja is temetőgyártó volt, SS-katona a második világháborúban, és a háború után is Hitler-indulókat énekelt. De a háború után mások gyártották a temetőket, nem az SS, hanem a kommunista párt, mintha mindig volna megfelelő ideológia, ami temetőgyártásra készítetné az embereket. Az ember minden korban temetőgyártó lesz, aki mást mond, mellébeszél. Le kell hámozni a mázt, lekaparni a látszatokat történeteinkről, emlékeinkről, kimagvalni a mondatokba rejtett parancsszavakat – ezt teszi a Herta Müller-próza. Hiányzik belőle bármilyen emelkedettség, metafizikai áttétel, amely filozofikus vagy irodalmi magasságokba hazudná a valóság borzalmát. (Ezért rossz a magyar címe, „Szívjóság”: túl játékos, túl poénos... Úgy tűnik, Herta Müller egyáltalán nem szerencsés a magyar címekkel, hiszen a korábban kiadott *Fácán az ember, semmi több* is félrevezetően messze került az eredetitől, *Der Mensch ist ein großer Fasan auf der Welt*, ahol szó sincs Pascalra való utalásról, egész egyszerűen: „balfácán” az ember, azt jelenti.)

Bodor Johanna mondatai olykor egészen „pestiesen” hangzanak: „Lealázott azért, hogy szakmai dicséretét levédje a többiek előtt.” Néha bonyolultabb képekkel kísérleteznek: „Igen, mai szemmel nézve megsimogatom édes kis naiv buksimat, és jót nevetek azon a boldogságon, ami ugrált a szabadság gumiasztalán.” Mondatai nem vetik le az emlékek anekdotizmusát. Anekdotizmusát és teadélutános bölcsességét. „Mihai akkor már Kolozsváron volt egyetemista, és tudtam, a nők körében rendkívül sikeres. Stílusa, kisportolt teste, szellemessége vonzóvá tették. Huszonkét évesen egy autó és egy bukaresti lakás tulajdonosa volt, tehát azon hölgyek, akik nem a belső tartalomra utaztak, anyagi helyzete miatt csimpaszkodtak rá. Ráadásul orvosi egyetemre járt, ahol nagyon jó eredményekkel rendelkezett.”

Mintha nem ugyanabban az országban élne Herta Müller hősnője és a Bodor Johannáé.

Herta Müllernél a mondatokban „van benne” a nélkülözés, Bodor Johannánál a mondatok „súlyos nélkülözés”-ről beszélnek; kérdéses, mennyire tudnak ezek a mondatok közelebb vinni valaminek a megértéséhez (ha már a cím felveti a megértés vágyát). A Bodor Johanna könyve a tapasztalatokra utal, egy kivételezett romániai magyar „stábgyerek” tapasztalataira. Herta Müller nem utal tapasztalatokra; mondatai nem emlékezőmondatok, hanem pulzálóan jelen idejűek. „Gyakran tértem be abba a boltba, ahol nyelvel, májjal és vesével megrakott alumíniumtálak álltak az üveg mögött. Soha nem esett útba, villamossal kellett odamennem. A vidék ott nőtt a legnagyobbra az emberek arcán. Férfiak és nők álltak sorban, kezükben uborkával, hagymával teli szatyrok. De azt is láttam, hogy zsákban hozzák magukkal vidékről az eperfákat, és most az arcukra van írva...” Találomra felüthető a könyv, mondatai az olvasásban teremtenek közvetlen „átélést”: „Georgnak hasra kellett feküdnie, és kezét a hátán összekulcsolnia. A Pjele kutya megszagolta a halántékát meg a nyakát. Azután megnyalta a kezét. Georg nem tudta, meddig tart. Pjele százados asztalán egy cserepes ciklámen állt, mondta Georg. Amikor belépett az ajtón, csak az egyik virágja volt kinyílv. Amikor elengedték, már kettő.” (Az eredetiben Piele a százados és a kutya neve is, amit a románul is tudó olvasó valószínűleg másképp olvas, mint a Pjelét...)

Herta Müller primér élményeket teremt. Kíméletlenül pontosan akar fogalmazni, ezért átírja a valóságot. Bodor Johanna mindenben a valósághoz ragaszkodik, ezért kénytelen közhelyeket követni. Herta Müller megbontja a regényírás törvényét, és a szöveg egyetemességét teremti meg, Bodor Johanna személyes akar lenni, ezért elvész a partikularitás semmit-

mondásában; hősei némiképp úgy járnak, mint a ma divatos Ugron Zsolna vagy Tisza Kata nippfigurái, a vitrinvilágok fenntartói. Csak olyankor válik élővé a könyve, amikor szakmai dolgokról mesél, balettről, operaházi próbákról, izomkötegekről, szerepekről, mesterekről, stílusokról – a sorok megelevenednek, jelen idejű szenvedéllyel töltődnek fel, és táncra kelnek az olvasóval.

Herta Müller könyve szétszedi azt a világot, hogy felépítse körénk, és ezzel menekülésre és egyben lázadásra ösztönözzön, lázadásra a hazugság, a képmutatás és az erőszak ellen. Bodor Johanna felidézi annak a világnak az emlékét, pontosabban elvezet egy panoptikumba, ahol a viasz hűvös amnéziájában sokkal kevesebb kérdés jut eszünkbe, mint amennyi eszünkbe juthatna.

Parászka Boróka

KANNIBÁL REGÉNY

CSAPLÁR VILMOS: *EDD MEG A BARÁTODAT!* POZSONY,
KALLIGRAM KIADÓ, 2013.

A WC-n való olvasás valószínűleg a legelterjedtebb kulturális szokásaink egyike. Egy német piackutató cég, a nürnbergi GfK felmérései szerint átlagosan minden harmadik ember olvas, miközben a szükségleteit végzi. A férfiakra inkább jellemző ez: minden második férfinak válik szokásává ez a szorosan összekapcsolódó szellemi-fizikai tevékenység. A nők jobban elválasztják, mit mikor és miért csinálnak, a „gyengébbik nem” minden negyedik tagja lapoz közben. A zárt tér magánya, a szenny és a sterilitás találkozásának önreflexív pillanata sokat elmond arról, hogyan és miért olvasunk.

Csaplár Vilmos *Edd meg a barátodat!* című könyve egy nyolcoldalas bevezetéssel kezdődik arról, mit jelent az ürítés. Hogyan tanul meg az ember, mások szabályai és utasítása szerint uralkodni a saját belein, hogyan szembesül azzal, hogy az ellenállás csupán időleges, és végeredményben egyáltalán nem felszabadító aktus. Szimbolikus történet, amely bárhol és bármikor, bárkivel megeshet. Szereplői a bilire szokást gyakorló gyerek, Lilik (kiről csak később derül ki, hogy neme szerint fiú), a nő (ki szintén késleltetve kap nevet, Jolán) és az apa (Csiliz). A felállás a szokásos: az önző és önvédő magkacsság küzd a taktikázó engedékenységgel, és az engedményeket nem tűrő szigorral, szokás és rend szerint ez utóbbi győz.

Hogy nem bárhol és nem bármikor vagyunk, az csak az első, bevezető példázat után derül ki: két diktatúra határán, a háború után, a negyvenes években járunk, a Rákosi-korszak elején. A szimbolikus történet Lilikje bárki lehet. A név jelenthet közönséges vadlúdfajtát – a lexikon szerint ez a populáció a legnagyobb és legelterjedtebb Magyarország területén. Keltethet baljós asszociációt is ez a beczés. Lilith Ádám első, hűtlen társa volt, akinek hűtlenségéből szörnyszülöttek fogantak. Ő volt az, aki nem evett a tudás fájából, aki megszökött az Édenből, majd az embergyermek gyilkosává vált.

Ez a regényhős azonban nem szökik meg az Édenből, már amennyiben a Rákosi-, majd a Kádár-korszak országát, a helyet, ahol születni és felnőni rendeltetett, Édennek lehet nevezni. Lilik szobatiszta, iskolaköteles gyerekké cseperedik, polgári nevet kap. Csilliz Lajosként használ ki mindent, amit számára a korok és az idők, fentebb nevezett rendszerek lehetővé tesznek. Ő a nyertes.

Csaplár Vilmos nagyon akkurátus, pontos munkát végez annak érdekében, hogy érthetővé, felidézhetővé váljon, mi az, amit lehet, és mi az, amit nem lehet, hogy mitől és hogyan rendszer a rendszer. A regényt bevezető példázatot egyszerű kormagyarázat követi, mintha egy általános iskolai olvasókönyvet lapoznánk. Majd újabb példázat következik, megismerkedünk másik hősünkkel, Gajz Andrással, egy másik rendszer hátramaradt gyermekével, a vesztesel. Annak a Gajz András honvédszázadosnak fia, akinek bőven volt alkalma meghalni, akit mindig vártak haza, és sosem érkezett meg. Kudarcos élettörténete arról szól, hogy ugyanezek a korok mi mindent vehetnek (még) el tőle, tud-e kiegyezni, külön békét kötni, esélyt szerezni magának ahhoz, amire jussa van a legelterjedtebb, átlagos populációnak Magyarországon. Fiziognómiája is a túlélésre, megfelelésre és az elfogadtatásra berendezkedett: lazán nyakára tekeredett köldökszinórral ugyan, de arcán egy egész életre rámerevedő mosollyal jön a világra.

A szimbolikus és didaktív szekvenciák ritmikusan váltják egymást. A didaxis odáig megy, hogy a kötet legváratlanabb pontján, brutálisan primitív tördeléssel, az események kulcshelyszínévé váló úttörővasút illusztrációként is megjelenik, körülbelül úgy, mintha egy nyolcvanas években nyomtatott tankönyvet lapoznánk. Ez a regény nem fikció – valami ilyen jellegű Magritte-érzést keltenek az ötletszerűen felbukkanó képek. Amennyire földhöz- és tényhez ragadtak a magyarázó szövegrészek, olyan erővel robbannak a szimbolikus, groteszk, asszociatív szövegelemek. Gajz András Apa-monológja nem is prózaként, szabad versként jelzi, meddig terjed a hiány. A hasmenéstől Istenig. Ebben, a regény elején ott a kulcsmondat, és megfejtés is: „Isten nevet is. Apa! Nem egy valakire. Apa! Elnevet a fejek fölött. Sohase nevetet egy meghatározott emberre, mert akkor a többiek megsértődnek. Apa!”

A korszakok alapfiguráinak és alaphelyzeteinek hihetetlen tárháza bon-takozik ki az 56-os forradalomtól, a szexuális forradalomig és a házibuli-kig, az úttörővasúttól és egyházi gimnáziumtól a beszerzésesekig. Bármi lehet ebben a borzasztóan gazdag rendben, ahol gesztust gesztus, aktust aktus

és gazemberséget gazemberség követ. Akár még barátság is Csilliz Lajos és Gajz András, a nyertes és a vesztes között. De nem lesz.

Azért nem lesz, mert ez a gazdagon, ámde kiszámíthatóan építkező szerkezet a rendszer-történetek oly pontjához vezet, amelyen már elviselhetetlen a terhelés, elkerülhetetlen a katasztrófa. És ez a katasztrófa visszamenőleg és előre lehetetlenné tesz bármiféle kiegyezést, barátkozást, koegzisztenciát. Ha azt mondanánk, hogy ez a pont a harmadik fél, Hódy Klári felbukkanása, nem mondanánk igazat. Mert bár szerelmi háromszög alakul ki, annak tagjai nem egymással rivalizálnak. Pontosabban fogalmazunk, ha azt mondjuk: egymásért rivalizálnak. Összeköti a veszteseket és a nyerteseket a jóvátétel, a bűntudat, a bocsánatkérés és a kárpótlás, (a szerelem?) beteljesíthetetlen reménye.

Hódy Klárának beavatási története Gajz és Csilliz történetével ellentétben késleltetve olvasható. Karaktere jóval korábban kibontakozik, abban a rendben, ahogyan a diktatúra és a szexuális forradalom taktikusan összehangolt ritmusa lüktet. Ő az, aki meghatározott ellenszolgáltatásokért (pénzért, ajándékokért) alanya, tárgya, eszköze a vesztesek és nyertesek önkeresésének. A bárki által, bárhol megkapható identitás. És amikor úgy tűnik, hogy ez és ennyi az, amit Gajz és Csilliz egymással versengve magának akar, akkor derül ki, miféle szakadék szélén egyensúlyoz mindenki. Menynyire esélytelenek és elveszettek mindannyian.

A Hódy családot Recskre internálják, kálváriájuk azonban nem ott ér véget, ahol a többi internálté, mert Klárának épp karácsonyeste születik testvére. A családi szentség és égi jel ebben a táborban nem kívánt: kíméletből, félelemből és rettegésből Batáné, táborparancsnok elengedi (elkergeti) őket. A száműzöttek a kislánnyal és a karácsonyi fiúval vadon élnek, amíg élnek. Hódy Ernőke csakhamar elhal, nincs megváltás. Az éhezés és a kiszolgáltatottság miatt a szent család hátramaradt tagjai mindegyikében felmerül a vágy: kiássák és megeszik az eltemetett csecsemőt.

Csaplár végigviszi a problémát: meddig mehet el a kisajátításra, meg-alázásra, az uralkodásra és engedelmisségre, az irányításra épülő rendszer? Eljut addig a kérdésig, amit Leo Strauss vet fel: a mi nyugati (kelet-európai) kultúránk eljuthat-e a saját totális felszámolásáig, lehet-e belőle kannibalizmus? Hódy Klára a vágyott nő, a szent család életben maradt gyermeke, az áldozat, az átnevelt, potenciális kannibál.

Az Edd meg a barátodat! a kannibalizmus beteljesedés-története: a csecsemőevés a Rákosi-korszakban csak kényszerítő körülmények, az éhség, a fájdalom és az örület hatására, ötletként merül fel, de nem következik be.

Másodszor azonban, ahogy a diktatúra előrehalad, cizellálttá válik, és immár nemcsak a veszteseket, a páriákat, az ellenségeket, de a nyerteseket is, a legelterjedtebb populációt is eléri: nincs megállás. A regény végén nincs külső, csak belső kényszer. Csilliz Lajos, a naggyá nőtt Lilik, valóban eszik riválisa, Gajz András nem mosolygó feléből. Csaplár válasza Leo Strauss kérdésére egyértelmű igen. Hogy lehetséges a lehetetlen? Az Edd meg a barátodat! erre a kérdésre adott válasz.

„Szerelem nincs, mint ahogy gyümölcs sincs, csak alma, körte, szilva, barack, meggy, szeder, ribizli, szamóca, áfonya, naspolya, citrom” – Csaplár szinte szó szerint fordítja meg a platóni idea példázatát. Szerelemfilozófia – írja erről Németh Gábor a *Jelenkor* hasábjain. Azt gondolom, hogy mindez nemcsak szerelemfilozófia. Esettanulmány arról, mi történik a kultúrával, ha elveszti önnön struktúráit, fogalmait, korlátait és viszonypontjait. Ha az ember megtörik, és megtöretik.

TALÁLT VERSEK

William Shakespeare

(1564–1616)

PROSPERO EPILÓGUSA A VIHARBÓL

W. SHAKESPEARE (THE TEMPEST, 1611)

Now my charms are all o'erthrown,
And what strength I have's mine own, –
Which is most faint: now, 'tis true,
I must be here confined by you,
Or sent to Naples. Let me not,
Since I have my dukedom got,
And pardon'd the deceiver, dwell
In this bare island by your spell;
But release me from my bands
With the help of your good hands:
Gentle breath of yours my sails
Must fill, or else my project fails,
Which was to please: now I want
Spirits to enforce, art to enchant;
And my ending is despair,
Unless I be relieved by prayer,
Which pierces so, that it assaults
Mercy itself, and frees all faults.
As you from crimes would pardon'd be,
Let your indulgence set me free.

SZÁSZ KÁROLY (1871)

Most bűbájam oda van;
Mi erőm maradt: magam
Gyöngé, földi ereje.
Ide vagyok kötve le,
Ha Nápolyba nem bocsáttok!
Herczegségemet, látjátok,
Visszanyertem s megbocsáték
A bűnösnek; s most a játék
Ellenem fordul, s lekötve
Vesszek, itt e zord szigetbe?
Kérlek szépen, mentsetek fel
Kedvező, kegyes kezekkel!
Hajtsa szelid lehetek
Gyors hajóm': úgy érhetek
Czél, tinektek tetszeni!
Im varázsom szellemi
Elhagyának, bűvöm törve:
S kintől, kétségtől gyötörve,
Nékem el kell veszni ma,
Ha nem old föl hő ima.
Melynek szent hatalma oly nagy,
Hogy a bős ég kegyre olvad
S tisztává lesz minden vétek.
Amint magatoknak kértek
S vártok bűnbocsánatot:
Engem is bocsássatok!

BABITS MIHÁLY (1916)

Bűbájam szétszállt, odalőn,
S ha még maradt csekély erőm,
Az már a magamé csak, és
Nápolyig vinni is kevés.
Országom visszanyertem én

S a csalót meg se büntetém:
Ne hagyjatok hát tengenem
Ezen a puszta szigeten;
Sőt jertek e varázst a ti
Varázstokkal megoldani.
Lágy lehetek röpitse vászنام,
Másképp nehéz célt nem hibáznom.
Célom a tetszés volt. S ma már
Oda a szellem, oda a báj;
S kétségbe kéne esni ma,
Ha nem könnyítne szent ima,
Mely a kegyelem kényszere,
S minden hibának gyógszere.
Ha vártok hát bocsánatot,
Nekem is megbocsássatok.

MÉSZÖLY DEZSŐ (1960)

Megtört a báj: nincs több csodám,
Saját erőm maradt csupán,
S az oly csekély!... Való igaz:
Csak úgy terem nékem vigasz,
Ha átkotok nem köt le itt,
E vad szigeten holtomig:
Ki könnyörültem másokon,
Hadd lássam újra városom!
A tapsoló kegyes kezek
Oldozzák meg bilincsemet,
S a szívből szálló sóhajon
Repüljön célba jó hajóm...
Tetszés volt célom. S nincs nekem
Többé varázsom, szellemem:
Kétségbeesve pusztulok,
Ha nem buzog fohászatok,
S nem bírja rá a szent eget,
Hogy oldozzon föl engemet. –

Ha vártok bűnbocsánatot,
Ti is mind megbocsássatok.

EÖRSI ISTVÁN (1986)

Varázsom elszállt; csak saját
Erőmben bízhatok tehát,
És ez csekély; rajtatok áll,
Hogy bűverőtök idezár,
Vagy elküld Nápolyba. A trón
Enyém s egyetlen áru lón
Sem álltam bosszút – e sivár
Szigetről szállnék messze már,
Jó kezetek oldozza fel
A béklyót, hadd hajózzak el!
Gyengéd sóhajtóktól dagad
Vitorlám, hogyha célomat
Elértem s tetszhettem. Nekem
Nincs mágiám, rabszellemem,
Kétségbeesés nyom agyon,
Ha fohásztok az irgalom
Hatalmát nem hangolja rám,
Hogy elnézze minden hibám.
Ahogy üdvöt vár lelketek,
Szabadon úgy engedjete!

TANDORI DEZSŐ (2000)

Eltűnsz, varázsok ideje,
Maradt a magam ereje,
És az kevés: hogy Nápolyig
Eljussak vagy maradjak itt,
Tőletek függ. Engedjete,
Megkaptam hercegségemet,

Kegyelmet osztottam, legyen
Hát a múlt kopár szigetem;
Ne kössön meg bűbájak,
Kezetekkel feloldjatok.
Friss lehelet, jöjj, messzi partot
Így érjek, ne valljak kudarcot;
Tetszeni vágytam. Ám kitetszett:
Művészeteknek, szellemeknek
Köre oly szűk. Kétségbeesnék,
De édes imák védenek még,
És a gyógyulás kényszerével
Talán új kegyelem vezérel.
Ha vártok bűnbocsánatot,
Nekem is mind megbocsássatok.

JÁNOSHÁZY GYÖRGY (2002)

Minden varázsom elveszett,
Erőmből azt a keveset
Őrzöm csak, ami magamé.
Indulnék most Nápoly felé.
A hercegség enyém megint,
Megbocsátok szívem szerint
Öcsémnek is, de fog e hely,
Bűbájak nem enged el;
Oldozzatok fel már tehát,
E szigetről álljak tovább.
Vitorlám töletek dagad,
Célom felé csak úgy ragad.
Célom tetszés. De szellemem,
Varázpálcám már nincs nekem,
És bánatomba halok itt,
Ha hő imájak nem segít,
Hogy édes égi irgalom
Könyörüljön hibáimon.

Ha vártok bűnbocsánatot,
Nekem is megbocsássatok.

NÁDASDY ÁDÁM (2007)

Mágiámat mind föladtam,
nem bízhatok, csak magamban:
s az nem sok. Önök döntenek el:
hogyan itt végleg maradni kell,
vagy irány Nápoly? Nagyon kérem,
ne kelljen itt, magányban élnem,
hisz trónom újra enyém; sőt
futni hagytam a bűnözőt.
Ha lehet, engedjen haza
a tenyerük kedves zaja.
Ha megdicsérnek, hajóm szalad,
ha nem, szép tervem félbemarad.
Nincs szellem, ki szavamra várjon,
nincs bűverejű tudományom;
és reményem sincs a szép végre,
ha nem suttognak föl az égre
egy kegyet-kiváltó imát,
mely elsimít bármely hibát.
Mindenki bánja bűneit,
hát mentsenek föl engem, itt.

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Nemzeti Kulturális Alap,
Communitas Alapítvány, Bethlen Gábor Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)265-267091; 0040-(0)365-801946; Telefax és üzenetrögzítő: 0040-(0)265-267087; E-mail: lato@rdslink.ro; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 72, fél évre 36, negyedévre 18 lej. Külföldi olvasóinknak egy évre 50 EURO, tengerentúlra 65 USD. Előfizetéseket a szerkesztőségben veszünk föl.

ISSN 1220-5982